

ПРЕДГОВОР

Пресудан догађај у стваралаштву Јохана Волфганга Гетеа (1749–1832) био је његов сусрет са Хердером, духовним инспиратором младе генерације немачких песника и интелектуалаца, који му је отворио очи за величину Шекспира и Хомера, готску архитектуру и лепоту народне поезије. Нови погледи на уметност и љубав према Фридерики Брион пробудили су у Гетеу песника, и за свим кратко време, на почетку седамдесетих година, настају лирски, драмски и прозни текстови који ће бити преломан догађај не само у немачкој него и у европској историји књижевности. Основни постулати младе генерације – ослобођење личности од друштвених, моралних и естетских стега – кристалисали су се најпре у лирици. За разлику од артизма рококоа, који је владао литерарном сценом и који је оперисао устаљеним сликама и мотивима, Гетеови стихови конкретизују непосредан доживљај индивидуалним изразом. Његова лирика престаје да буде необавезна игра и заснива се традиција поезије коју ће прекинути тек почетак модерне књижевности. Субјективан доживљај у овом типу лирике није више подстицај, него чини, и то је оно што је радикално ново, њену садржину. Уз лирику субјективности настају и велике химне у којима се осећа утицај Пиндара. Не водећи много рачуна о правилима традиционалне поетике и концентришући се на тачан израз и унутрашњу форму, Гете пише стихове који ће отворити пут Новалисовим химнама, Хелдерлиновој позној лирици и Рилкеовим елегијама. Живот у целини, природа, љубав, генијалност, време и смрт – теме су ових младалачких химни које резимирају песников поглед на свет. Већ прва међу њима, *Путникова песма у олуји* (1772), донела је карактеристичне ком-

поненте новог стила. Доследно поштовање метричких стопа стављено је ван снаге и уведене су неравномерне строфе чију форму, како у погледу дужине стиха тако и у погледу броја стихова, песник прилагођава садржини. Естетски доживљај темељи се на реализацији песникових асоцијација, остварених не као дотад рационално-граматичком структуром реченице већ сугестивним сликама, симболима, смелим сложеницама и инверзијама. У неким случајевима и разумевање је отежано. Посебно место међу химнама заузимају *Песма о Мухамеду* (1772/73), *Прометеј* (1774) и *Ганимед* (1774). Фигури Прометеја, познатој из грчке митологије, Гете је поверио нову улогу: није он више титан који је боговима украо огањ и подарио га људима да би због тога био сурово кажњен, већ стваралац и бунтовник, син Зевсов, који је самосвесно и пркосно устао против свемоћног оца. Између њега и царства богова, између Прометејеве земље и Зевсовог неба мир је немогућ:

*Ево ме где седим, стварам људе
по својој слици,
род мени раван,
да трпи, да плаче,
да ужива и да се радује,
и да се не осврће на тебе
као ни ја!*

Иако је Гетеова химна несумњив врхунац у тумачењу Прометеја као симбола аутономног ствараоца у XVIII веку, она се без тешкоћа може читати и као протест против самовоље једног бога, као изазов сваком теизму, укључујући и хришћанство. Прометејево „до светости зажарено срце“ признаје само „време и судбину“, другим речима – објективне законитости живота, од којих није изузето ни највише божанство. Конфронтирајући Зевса и Прометеја, Гетеова песма се представила као својеврстан и неувијен одговор сваком овоземаљском деспотизму. Још у дубокој старости зазирао је песник од политичког аспекта својих младачких стихова: „Не дозволите“, писао је 1820, „да се манускрипт сувише разгласи, како се не би појавио у

штампи. Он би нашој револуционарној омладини дошао као поручен и високе комисије у Берлину и Мајнцу могле би озбиљно да се намрште на моје младачке бубе“. У експлозивним стиховима, објављеним тек 1785, и то без песниковог знања, не треба гледати песников кредо из младости. Гете, који је живот схватао као непрекидно пулсирање, као процес сталне контракције и експанзије, обележио је *Прометејем* једну од две основне компоненте живота који се као целина наговештава укључивањем химне о Ганимеду, а њу је Гете, сигурно не случајно, ставио 1789. у својим делима непосредно иза *Прометеја*. Пркосно самопоуздање отпадника Прометеја и чежња Ганимеда за стапањем са свемиром лирски су израз помених појмовних парова који одређују Гетеово мишљење исто толико колико и његову поезију. „Цело стварање“, писао је Гете на крају осме књиге своје аутобиографије, „ништа није и ништа није било до отпадање и враћање исконском“. Чежња за спајањем са исконским извориштем, прегнантно формулисана у Ганимедовом „грлећи грљен“, оквир је и за *Песму о Мухамеду*, где се сликом моћне реке која незадрживо иде циљу, стварајући културу и мењајући свет, предочава животни пут генија.

Гетеово животно искуство одразило се и у драми. У познатом говору *Поводом Шекспировог дана* (1771), којим млади аутор слави Шекспирову величину, налази се и реченица која мало каже о Шекспировим комадима, а знатно више о Гетеовим драмским фрагментима и плановима тог времена. Сви Шекспирови комади, централна је Гетеова мисао, окрећу се „око скривене тачке (...) у којој се оно што је својствено нашем ја, слобода на коју претендује наша воља, судара са неминовним током целине“. За разлику од драме просветитељства, у којој се појављује трагичан појединац као представник нетрагичног света, драму генерације на чијем челу стоји Гете, карактеришу нове тенденције. Колизив појединца, који инсистира на неограниченој слободи своје воље, неминовна је са историјским процесом, збиром таквих воља, и води у катастрофу. Гетеови драмски планови тог периода потврђују да му је управо та основна констелација лебдела пред очима. Главни ликови планираних драма – титан Прометеј,

моћни Цезар, умни Сократ, оснивач ислама Мухамед – били су предвиђени да демонстрирају тезу о устројености једног света у коме је велики човек морао да страда или да жртвује своје идеале. Први целовит приказ трагедије једне значајне личности среће се у драми *Гец од Берлихингена*, објављеној анонимно 1773. године, којом Гете постиже први значајан успех. Снажан Шекспиров утицај више је него очигледан. Шекспиров поглед на живот, његово схватање величине и страсти одредили су драматургију и нов језик. Гете *Гецом* утемељује историјску драму у Немачкој, а постиже одмах још један важан циљ овог жанра: песник тематизујући прошлост, говори о своме времену. Недвосмислено, иако индиректно, драма предочава схватање живота, државног система, религије, морала и права Гетеових савременика. Храбро иступање главнога јунака у корист цара уперено је истовремено против апсолутизма немачких кнежева и њихових минијатурних територија, његова искрена и дубока религиозност разоткрива догматски клерикализам XVIII века, његова природност и виталност прекор су углађеном и анемичном просветитељству. Посебна снага драме лежи у дијалозима. Искључиво језиком, понекад са само неколико реченица или речи, карактерише млади аутор индивидуалност својих ликова. Пластична слика XVI века, каква се дотле није видела на немачким позорницама, резултат је језичког мајсторства.

Велики успех *Геца од Берлихингена* бацио је у сенку још већи: објављивање романа *Патње младога Вертера* (1774). Тим делом, писао је Ђерђ Лукач, започела је „кратка, али ванредно значајна филозофска и литерарна хегемонија Немачке“. Гете, дотле познат у Немачкој као аутор драме о Гецу, након свог првог романа, постао је писац европског ранга. Ниједно његово дело објављено за живота није наишло у Европи на такав одјек као *Вертер*. Осврћући се у зрелом добу на друштвену и духовну климу у време настанка романа, Гете је покушао да објасни разлоге успеха: „Мучени незадовољеним страстима, без икаквих спољних подстицаја на значајне радове, са једином намером да се човек држи граница спорог, празног грађанског живота – људи су се, у својој зловољној обе-

сти, мирили с мишљу да напусте живот по својој вољи ако им он више не одговара, и да се тако на доста бедан начин ослободе свакодневних незгода и тегиба. Ово уверење било је тако раширено да је баш *Вертер* због тога изазвао велики утисак, јер је свуда наишао на одзив и јавно и разумљиво приказао суштину младалачког уображења“.

Патње младога Вертера биле су изазов за публику свога времена. Иако је рационализам био поткопан, а круте црквене догме изгубиле од своје свемоћи, литерарни тон том раздобљу давала су дела чије интенције нису остављале читаоца у недоумици. Још увек је на снази била шема према којој су негативно конципирани литерарни ликови служили као опомена, док су позитивни, по правилу са успешним животним путем, били замишљени као узор. У просветитељству је морал тријумфовао над пороком, и ту неминовност потврђивало је читаоцу свако ново дело. Протагонисти радње у делима грађанских просветитеља били су представници света који је на моменте могао бити трагично угрожен, али који није могао бити озбиљно доведен у питање. *Вертер* се, међутим, није уклапао у традиционалне оквире. Учвршћено мишљење да емоције и моралне норме, оригиналност и конвенција, индивидуалност и друштвена хијерархија не морају се сукобљавати, Гетеов роман енергично је уздрмао. *Вертер*, еманциповани грађански интелектуалац, неспреман на компромисе, завршава трагично.

Успех романа био је сензационалан. Иако је реч о личним искуствима као битном подстицају, она су се, сублимисана у делу, показала репрезентативним за једну генерацију која је у лику Вертера препознала своја расположења и своје тежње. Не значи то да је критика одмах схватила сву уметничку вредност овог дела. *Вертер*, који је у основним компонентама означио преокрет у историји европског романа, прихваћен је превасходно као љубавна прича. Његова социјална димензија остала је неуочена, а највећи број читалаца реаговао је емоционално. Навикнута на литературу која окрепљује и која садржи јасне путоказе за практичан живот, читалачка публика се

сентиментално идентификовала са ликовима романа. Структура романа погодовала је овом виду рецепције. Одлучивши се за епистоларни роман по угледу на Ричардсона и Русоа, истина битно измењен јер доноси искључиво писма главног протагонисте, Гете је читаоцу ускратио објективну слику догађаја и Вертеровог карактера, али је његов унутрашњи живот приказан посебно интензивно. Читалац је на тај начин, у извесном смислу, принуђен да прихвати Вертерову перспективу и његово тумачење света и да се са њима поистовети. Не изненађује што је роман у редовима грађанских просветитеља наишао на неразумевање. За њихов дидактички концепт, према коме је роман имао да буде својеврстан приручник моралних начела и грађанских врлина, Вертеров неизбежно трагичан крај био је неприхватљив. Најжешће критике су стизале из клерикалних кругова, за које је камен спотицања представљало самоубиство. На популарност романа те критике нису утицале. У току 1775. објављено је осам нових издања, а исте године објављен је и француски превод.

Упркос великим књижевним успесима, младог песника захватила је егзистенцијална криза. Животне околности и лични разлози, поновиће се то и десет година касније, учинили су да је Гете на сваки начин тражио прилику за одлазак из своје средине. Она му се указала у јесен 1775: на позив вајмарског војводе Карла Аугуста прешао је Гете из родног Франкфурта на Мајни у Вајмар, где је, уз краћа одсуствовања, остао до краја живота. У којој је мери ова судбоносна одлука била и неминовна писао је сам песник: „Са ширином и живахношћу свога духа ја бих помахнитао у тескоби и тромости грађанске средине“. У Вајмару, који је бројао 6 000 становника, цела држава је имала 100 000, посветио се Гете, као близак сарадник и пријатељ Карла Аугуста, различитим административним пословима. У складу са својим просветитељским уверењем да се преко апсолутистичког владара може позитивно усмеравати развој друштва, песник је активно учествовао у пословима позоришта и финансија, старао се о путевима, војсци, правосуђу, шумарству и рударству. Његова очекивања се нису испунила, реформа је

изостала и Гете је резигнирано забележио да не схвата како је њега, рођеног „за неко приватно занимање судбина упетљала у државну управу и кнежевску породицу“.

Бављење природним наукама почиње, такође, у првој вајмарској деценији. Геологија и минералологија заокупљају његову пажњу, а нешто касније палеонтологија и анатомија. Године 1784. пошло му је за руком да открије и међувиличну кост (*os intermaxillare*) и тиме поткрепи своју визију о органском јединству живе природе. „Сада ми је највећи извор задовољства ботаника“, пише 1786, „све ми се намеће, не размишљам више о томе, све ми долази и огромно царство ми се у души упрошћава, тако да и најтежи проблем могу одмах просто прочитати. Само кад бих могао неке да саопштим оно што видим и осећам, али то је немогуће. А није то неки сан, неко маштање; то је сагледање суштинске форме, којом се природа тако рећи стално игра и играјући се ствара разноврсни живот“.

Иако у првој деценији живљења у Вајмару није објавио ниједно обимније дело, тај период је на Гетеовој личности оставио несумњиво позитивне трагове. Државнички послови условили су нов, трезвенији прилаз животу, а интензивно бављење различитим гранама науке развило је посматрачки дар и донело дотле непознату прецизност израза. Нов стил се радикално разликује од онога у текстовима до доласка у Вајмар. У писмима или дневничким записима са првог путовања по Швајцарској 1775. запажања и искуства су фиксирана лирским тоном или експресионистичким реченицама у којима су звук, ритам и слика од исте важности као граматика и логика. Он је веран одраз измењених погледа на живот. Швајцарска природа, коју је на свом првом путовању описивао као „свемоћно страшну“, појављује се четири године касније у новој светлости. Она је и сада моћна и узвишена, али Гете не стоји пред њом само задивљен. У свим њеним манифестацијама, само наизглед самовољним и случајним, песник открива законитост и трајност; „Макакве их револуције касније покретале, одвајале, цепале, и оне су биле појединачни потреси и сама помисао на тако огром-

но кретање изазива узвишено осећање вечите постојаности. И само везано за велике законе, време је некад више некад мање деловало на њих (...) Дубоко се осећа да овде ништа није произвољно, да у свему влада вечити закон који споро дејствује“.

Заокрет у животу кристалисао се превасходно у лирским песмама, јединим успешним уметничким остварењима тог раздобља. Оне су и сведочанство о путу који је песник постепено прошао од фуриозних почетака до класике. Експлозивност и младалачки пркос оличени у *Прометеју* не срећу се више у поезији коју карактеришу пригушени тонови, мера и умереност. Винкелманова расправа *Мисли о подражавању грчких дела у сликарству и вајарству* (1755), којом се канонизују естетске и етичке компоненте уметничког дела као и њена средишња доиста чувена формулација о идеалу савршеног човека кога карактерише „племенита једноставност и мирна величина“, позадина су сада Гетеове лирике. Песма, истина, полази од личног искуства, али је у њој елиминисано субјективно, појединачно и изузетно и инсистира се на објективном, општем и законитом: „По вечним, гвозденим / великим законима / морамо круг свог / битисања сви / да опишемо“. Велике химне као *Границе човечанства*, *Божанско*, *Песма духовна над водама*, као и лирска остварења *Обујмио планину*, *Месецу*, *Путникова песма пред ноћ*, *Мињон*, примери су лирике у којој се смисао, слика, ритам и звук стапају у целину непоновљиве лепоте.

Септембра 1786. Гете је отишао у Италију. Дубоко незадовољство положајем између песника и државног службеника није се другачије могло разрешити. „Последњих година сам“, писао је из Рима, „више прижељкивао смрт него живот“. Непуне две године боравка на класичном тлу означиле су нову цезуру у животу и донеле препород. „Да, могу рећи“, рекао је у старости, „да сам једино у Риму осетио шта је човек заиста. Тај врхунац, то блаженство осећања доцније никад више нисам достигао; у поређењу са мојим расположењем у Риму, у ствари потом никад више нисам био радостан.“ Сустрет са античким обрасцима и идеалима вратили су Гетеу стваралачку продуктивност. На делима Микеланђела, Рафаела,

Палладија, као и грчких вајара, откривао је суштину уметности којој је природа била узор и која је остварила меру у погледу садржине и форме, хармоничан однос између појединачног и целине. Стварати, значило је песнику оријентисати се према унутарњој хармонији природе која се заснива на органским законитостима. Појмови „закон“, „форма“, „облик“, „тип“, усвојени у том периоду, ушли су у темеље Гетеове естетике.

Боравак на италијанском тлу био је подстицај да се доврше драме *Егмонт*, *Ифигенија на Тавриди*, и *Торквато Тасо*. Док је драма у прози *Егмонт* (1788), која обрађује устанак Холанђана против шпанских освајача у XVI веку, ближа младалачком стилу, друге две драме врхунска су дела класичне епохе. Гете је у *Ифигенији* (1786) пошао од Еврипида и грађе која је, почев од XVI века, чешће обрађивана (Расин 1674, Глук 1779), али је, дајући традиционалном заплету нов смисао, од митске драме створио психолошку и ставио акценат на једну од основних тенденција XVIII века: на тежњу човека за аутономијом. За разлику од Еврипида код кога драмски расплет обезбеђује богиња Атина, Гетеова Ифигенија одустаје од лукавих решења која јој се нуде и опредељује се за „дело нечувено“: истину. Ифигенијина аутономна одлука, која обезбеђује помирљив крај, почива на новом, просветитељски схваћеном односу између човека и богова: етика чистог човека XVIII века кореспондира са вољом богова. Ифигенија инсистира на хармоничном односу између хуманог чина, дакле нечег што се налази у сфери могућег, и милости богова. Свет Гетеове Ифигеније није, као што се дуго тврдило, тако јасан и прозиран, а поруке хуманости нису тако разговетне и једнозначне. Ако је самовоља богова, на коју подсећа *Песма парка* на крају четвртог чина, и стављена ван снаге, остају тамна места на Орестовом путу исцељења, тренуци Ифигенијиног дубоког очајања, остаје и, Тоантовом етосу препуштен, деликатан исход драме.

Гете својим делом није понудио слику друштвене стварности. *Ифигенија* је модел који, стилски и драматуршки строго стилизован, постављен изван историјског контекста, демонстрира нов стадијум у развоју савреме-

ног човека, у коме, након укидања диктатуре богова, аутономна личност преузима одговорност за своју судбину и хуманије међуљудске односе.

Прегледну драмску структуру *Ифигеније* Гете је задржао и у *Торквату Тасу*, започетом 1780, а објављеном 1790. године. Број ликова био је опет сведен на пет, јединство радње, времена и места узорно очувано. За *Ифигенију* карактеристичан стилизован језички израз, који искључује говорни језик и његову лежерност, среће се у *Торквату Тасу* као и уско омеђен простор збивања: у обе драме стилизована природа као захтев човеку за савлађивањем индивидуалности и спонтаности. Спољашњи свет изгубио је своју важност – од историјског Таса остало је само име – проблематика интелектуализована, радња редуцирана на минимум, а психа протагониста постала је готово искључиво место драмских сукоба.

Збивање смештено у средиште драме, сукоб песника на двору са својом средином, и поред паралела које намеће сличност између Гетеове и Тасове егзистенције, не разрешавају биографски подаци. *Торквато Тасо* није драма о Гетеовом животу; у облику апстрактног модела Гете је предочио проблематику модерног песника. Та апстрактност повезује *Ифигенију* и *Торквата Таса* и сигнализира нов тип Гетеове драме, битно различит од *Геца* и *Егмонта*. Разликом у схватању уметности Гете карактерише своје ликове. За принцезу Леонору поезија је рефугијум за њена осећања, за Алфонса, владара и мецену, могућност да му име не потоне у заборав. Утилитаристички суди о уметности Антонио, политичар и државник. Насупрот њему Гете је поставио Таса, сензибилног песника који живот радикално везује за своју уметност: „Кад смишљати ил' писати не могу, / за мене живот није живот више“. Али Гетеов Тасо, издиференциран и нервозан карактер, склон екстремним расположењима, несигуран је у процени околине у којој живи. Његов генијални субјективизам извор је његове среће и несреће: он коме је дато да каже како пати, кад обичан човек „занеми“ у „својме болу“, неминовно долази у трагичну колизију са етичким и естетским нормама своје средине. Крај драме изазива недоумице. Да ли је реч о трагедији или се тра-

гичне дисонанце ипак разрешавају – не може се са сигурношћу тврдити. Ипак, већина књижевних критичара сматра да је Тасов слом неизбежан. У том смислу писао је већ и Шилер. У познатом спису *О наивној и сентименталној поезији* он је указивао на сличност констелација између Таса и Вертера и тиме сугерисао трагично схватање исхода. Паралела са Вертером, која се може и у детаље пратити, готово се намеће, а и сам Гете прихватио је Таса као „потенцираног Вертера“. Иако је тешко веровати да се у Тасовом трагично организованом карактеру нешто битно може изменити, проблематичан је сваки једнозначан одговор. Поучна је опрезност којом је Рихард Вагнер реаговао на драму: „Ко овде има право? Ко нема? Свако види како види и не може другачије“. Избалансираност аргумената и противаргумената, увек убедљиво за и против, остаје као једно од битних обележја драме. „Прави смисао“ *Торквата Таса*, објаснио је Гете, јесте „несразмера талента и живота“. То значи: захтеви живота ипак се не могу игнорисати. Важност Гетеове драме јесте и у томе што је она прва осветлила проблем односа књижевника и друштва. У целој светској књижевности, писао је швајцарски германиста Емил Штајгер, појављује се са *Торкватом Тасом* по први пут песник као протагониста озбиљне драме. Неколико деценија раније то не би било могуће. Проблематика драме у овом облику није била позната, и тек појавом песника, као што су били Клопшток или Гете, она се наметнула. Тај историјски тренутак, који даје печат и савременом схватању уметника и његовог положаја у друштву, Гете је убедљиво фиксирао.

У Италији песник није открио само свет уметности. У опхођењу са природом јужног поднебља стицао је нова сазнања и у природним наукама. О њима је реч у важним стиховима *Метаморфоза биљака* (1790) и *Метаморфоза животиња* (1806), који сублимишу настојања да се у природи открију суштина и законитост развитка. Иза бројних појава у којима се манифестује живот Гете види прафеномене свег битисања. Ово сазнање у основи је његовог бављења природним наукама, којима посвећује све више пажње и времена. Мора се знати да је Гете *Учење о бојама* (1810), обимно дело неопходно за разумевање пе-

сниковог света, сматрао једним од својих најзначајнијих дела.

Погледи на уметност и живот са којима се Гете вратио из Италије нису наишли на разумевање у Вајмару. У старој околини песник је живео усамљено. Стагнирала је и песничка продуктивност. Изузетак чине *Римске елегије*, написане под насловом *Eroica Romana* и објављене 1795. године. Основни мотив стихова, неспутана чулна љубав, који је пуританска публика доживела као скандал без прецедана, није био једина новост. Користећи лирски циклус, у коме се теме и мотиви узајамно допуњавају и осветљавају, Гете је у своју поезију увео форму изражавања којом ће се касније радо служити. Стихом елегије дати су у ведром, страственом или ироничном тону кроз дијалог, шалу, игру речи и рефлексiju, дух антике и модерног света, еротско искуство и класично образовање, љубав и поезија. На питање односа наслеђене класичне форме и модерног садржаја, Гете је суверено одговорио *Римским елегијама*. О другом, мање значајном боравку у Италији говоре *Венецијански епиграми* (1790), прожети разочарањем и горчином. Свакодневица Италије нудила је довољно повода и за такву перспективу.

Гетеа који је у основи живота видео еволуцију, дубоко је потресла Француска револуција, коју је, за разлику од других немачких песника од самог почетка, и то категорички, одбијао. „Истина је“, говорио је песник у старости, „пријатељ Француске револуције нисам могао да будем, јер њене су ми грозоте биле одвећ близу пред очима и буниле ме сваког дана и часа, док се њене благотворне последице тада још нису могле уочити. А нисам могао равнодушно гледати како у Немачкој настоје да вештачки проузрокују призоре сличне онима који су у Француској били последица велике нужности.“ Догађај у коме је песник видео опасност за вредности на којима је почивао његов свет заокупљао му је пажњу низ година. Песничка настојања да се са њима понесе, драме *Велики Копт* (1791), *Грађанин-генерал* (1793) и *Узбуђени* (1794), нису донеле резултате. Са истом намером написао је и еп *Лисац Рајнеке* (1793), у коме тријумфују лукавост и нискост. Најзначајнија драма са овом тематиком је *Ванбрачна кћи*

(1803), дело значајног језичког и мисаоног домета, али као позоришни комад исконструисано и неубедљиво. Француска револуција је и у позадини епа *Херман и Доротеја* (1796). Као противтежа догађају који угрожава миран и континуиран развој, дат је овде узак круг породице. Проблематичност епа лежи у томе што мир и статичност поетске слике изгледају необично у оквиру у који је она смештена. Као осетан контраст намећу се читаоцу догађаји из Француске револуције и сигурне, чврсте, у себе затворене заједнице, на чијој су страни све песникове симпатије. Гетеова идеализована грађанска класа, презентирана као идеално друштво, остала је необухваћена тенденцијама развоја светске историје. Идилчан еп који је читалачка публика одушевљено прихватила, а Шилер сматрао врхунцем новије немачке књижевности, последњих година је предмет жестоких напада.

Године 1794. почела је Гетеова и Шилерова сарадња, која ће трајати до Шилерове смрти. Жива веза међу пријатељима огледа се најпре у интензивној преписци о суштинским питањима естетике и поетике и представља незаобилазан документ за разумевање епохе немачке класике. Резимирајући прве године пријатељства са Шилером, Гете је почетком 1798. писао: „Пробудили сте у мени другу младост и поново ме учинили песником, што скоро више и нисам био“. Присан контакт са Шилером значио је за песника излазак из вишегодишње изолације и упознавање са идејама нове епохе, којој је тон давала Кантова критичка филозофија. Шилерово настојање да убеди Гетеа, „наивног“ песника, у неопходност теоријских рефлексija као незаобилазне компоненте стваралачког процеса, основна је нит преписке. Тај облик сарадње Гете није одбацивао: „Ја Вас молим да се не устручавате да ме, рекао бих, истерате из мојих граница“. Подстакнут Шилером, Гете је наставио рад на роману о Вилхелму Мајстеру, започетом 1777, под насловом *Позоришно послање Вилхелма Мајстера*. Боравак у Италији и Француска револуција потиснули су били роман у други план. Измена у односу на *Позоришно послање* огледала се у функцији позоришта у животу главног јунака, који, у првој верзији, као млад и обдарен писац, види у позо-

ришту животни циљ и постаје режисер. Не само Гетеово лично искуство већ, пре свега, друштвеноисторијски развој условио је да су те првобитне интенције морале изгледати превазиђене. Позориште, које је за младог песника стајало у средишту духовног интересовања, изгубило је при крају столећа репрезентативни карактер. Уметности се, додуше, није могла порећи посебна улога у животу, о чему је сведочио и Гетеов *Вертер*, али се за грађанске интелектуалце објективна стварност није могла идентификовати са позориштем, а Гетеу је то изгледало могуће у време почетка рада на роману.

Вилхелм Мајстер репрезентује једну генерацију која, под утицајем Лајбница, Шафтсберија и Русоа, није више спремна да се повинује затеченим наиндивидуалним нормама и која, стављајући акценат на индивидуалност, тражи своје место у друштву. Вилхелмове речи, „да себе лично, таквог какав сам, сâм образујем, то ми је била мутна жеља још од ране младости“ карактеристичне су за такво схватање и чине срж романа. На путу ка прокламованом циљу, Гете свог јунака конфронтира на различитим ступњевима његовог, развоја са репрезентативним облицима друштвене стварности. Сасвим је у складу са духовним тенденцијама последњих деценија XVIII века то што Вилхелм, коме пред очима као идеал лебди хуманистички универзално образован човек, не полази од науке него од позоришне уметности. Важност која се придаје позоришту као институцији од прворазредног значаја за естетско васпитање Гете подвлачи детаљним приказивањем различитих облика позоришног живота. Вилхелм се упознаје са луткарским и аматерским позориштем, са дружином играча на жици, импровизованим, путујућим и дворским позориштем; он је упућен и у проблеме режије, пробе, музике, рецитације и суфлирања. Врхунац бављења позориштем је Вилхелмов доживљај Шекспира. Актуелност романа је тиме посебно наглашена: управо на компонентама које су учиниле да Шекспирово дело постане један од духовних узора Гетеове генерације темељи се и Вилхелмов доживљај. Позориште за Вилхелма има још један – врло важан значај. Оно је, наиме, место где се нивелишу класне разлике. Вилхелм,

који има „склоност управо ка оном хармоничном развоју природе“ које му „рођењем није дато“, зна да је „у Немачкој“ „само племићу омогућено извесно опште“, „лично образовање“. Права која је једном ширем слоју грађанства у Француској била обезбедила Револуција, у Немачкој су постојала само као илузија. „На даскама се“, Вилхелмов је закључак, „образован човек појављује у личном сјају као и у вишим класама.“

Иако је у XVIII веку уметност, а не црква, та која је у стању да разреши егзистенцијална питања човека, религиозни аспекти саставни су део духовног хоризонта грађанске интелигенције. Утицај пијетизма је од посебног значаја. Кроз његову школу прошао је и Гете. У трактату *Исповести лепе душе* и Вилхелм упознаје пијетизам, усваја његову строгост и методичност у вођењу живота, али не и његову аскетичност; сусрет са пијетизмом неопходна је, мада и пролазна етапа Вилхелмовог пута. Под окриљем друштва, које бди над његовом судбином и које обједињује естетске и етичке норме, као и практичну делатност, Вилхелмов идеал универзалног образовања претрпеће извесне корекције. У једном тренутку њему ће бити казано једно од општих сазнања људског живота – да „човек није срећан пре него што његове безусловне тежње саме себи не одреде границу“. Вилхелм, чије образовање обједињује битна стремљења времена и који увиђа неопходност усмерености према неком позиву, постаје равноправан члан социјалне заједнице.

Роман је објављен 1795/96, а дочекали су га најпохвалнији судови. „Свако ће у *Мајстеру* наћи своје године учења“, сматрао је Вилхелм фон Хумболт. Шилер, чији је удео у концепцији романа био од посебног значаја, писао је одушевљено: „Мирно и дубоко, јасно, па ипак несхватљиво као природа, тако делује и тако стоји ту; све, чак и најситнија узредна црта, показују лепу уједначеност душе, из које је све потекло“. Теоретичар романтизма Фридрих Шлегел назвао је Француску револуцију, Фихтеову филозофију и *Вилхелма Мајстера* „највећим тенденцијама раздобља“. *Године учења Вилхелма Мајстера* трајно су утицале на развој немачког васпитно-образовног романа. Велики приповедачи XIX и XX века – Луд-

виг Гик, Жан Паул, Адалберт Штифтер, Готфрид Келер, Томас Ман, Херман Хесе – налазили су у њему узор и инспирацију. Својеврстан контакт са Гетеовим делом успоставио је и Гинтер Грас романом *Лимени бубањ*.

Као резултат интензивне сарадње са Шилером настале су и *Ксеније* (1797), заједнички епиграми у којима се оштрим и сатиричним тоном претреса стање у ондашњој немачкој књижевности, а нешто касније Шилеров *Алманах муза* донео је већи број Гетеових и Шилерових балада, тако да је 1797. ушла у историју немачке књижевности као „година балада“: Разликама у схватању овога жанра остала су два песника и овом приликом верна. Док драматичар Шилер инсистира на драмској ситуацији, на групама глумаца и гледалаца, на описима кулиса испред којих смешта радњу, Гетеову баладу карактеришу лирски елементи. Иако се поједине Гетеове баладе приближавају Шилеровим (*Чаробњак ученик*), репрезентативне за његово стваралаштво остају *Бог и бајадера* и *Коринтска невеста* – обе са својим великим темама о животу, љубави и смрти, поетски текстови на чијим се порукама хуманости и толерантности заснива вајмарска класика.

Почетак новог столећа донео је песнику тешке потребе. Убрзо после Хердера (1803) умро је и Шилер (1805). Стигла га је и тешка болест, а затим су и ратни догађаји захватили Гетеову непосредну близину. Пријатељу Целтеру песник је писао после Шилерове смрти: „Мислио сам да сам изгубљен, а сад губим једног пријатеља и са њим половину свога бића. У ствари, требало би да почнем живот на неки нов начин, али за то у мојим годинама нема више пута“. Опет је настала пауза у песничкој продуктивности. Тек постепено враћа се Гете уз велике напоре животу и стваралаштву. Наставља рад на *Вилхелму Мајстеру*, а 1807. објављује збирку *Сонета*, у којој ни велико мајсторство не успева да прикрије недостатак супстанце. Почине поезија која носи атрибуте старости. Из тог раздобља је и *Пандора* (1808). Опет се говори о Прометеју, али овога пута на сасвим други начин. Сада је њему, човеку реалности и напретка, супротстављен његов брат Епиметеј, сав предан нереалности, прошлости и лепоти. Пандори нема места уз њих: Прометеј је одбацу-

је, Епиметеј не успева да је задржи. Њен повратак биће могућ тек у свету који буде у стању да измири дисонанце између делатности и лепоте. Тема која у *Тасу* има трагичан завршетак, овде није доведена до краја. Драма о Пандори остала је фрагмент величанствен у својој мисаоности.

Значајно дело овог раздобља је роман *Избор по сродности* (1809), планиран као новела коју је требало укључити у *Године лутања Вилхелма Мајстера*. У току рада песник је одустао од првобитне намере и дело је објавио као самосталан роман. Необичан наслов потиче из природних наука. Шведски хемичар Торберн Бергман објавио је 1775. студију *De attractionibus electivis*, која је 1782. преведена на немачки. Гете је тај превод познавао. Под појмом избор по сродности подразумевао се хемијски процес у коме се извесни елементи у контакту са другим једињењима изненада издвајају из своје заједнице и стварају нова једињења. Пресудна за роман била је пишчева идеја да један егзактан хемијски процес пренесе у област међуљудских односа. Гетеов помоћник Ример забележио је у своме дневнику Гетеову намеру да новим романом симболички прикаже „друштвене прилике и њихове конфликте“. У разговору са својим секретаром Екерманом песник је то и потврдио: „Једини производ већег обима“, где је био свестан да ради према „једној основној идеји“, био је роман *Избор по сродности*.

На ученој законитости међу елементима требало је демонстрирати проблем нужности и слободе. Јер: док елементи анорганског света само привидно „бирају“ према афинитету, а заправо морају то да раде, човек, слободно и разумно биће, доведен у аналогну ситуацију не стоји под истом неминовношћу. Ипак, тако јасни и непроблематични нису односи међу људима. У *Избору по сродности* сукоб између нагона и разума завршава се трагично. Догађаји измичу контроли човека и елементарном снагом разарају односе. Сходно строгој концепцији романа, која се заснива на хемијском феномену, Гете се определио за симболичко приказивање збивања. Појединачни мотиви и поступци, појединачне слике и ситуације дају се, истина, пластично и убедљиво, али њихову

функцију и смисао читалац схвата тек из целине. *Избор по сродности* није одушевио публику као *Вертер*, нити је био роман, као *Вилхелм Мајстер*, који ће постати парадигма васпитно-образовног романа у Немачкој. Тек постепено, после Гетеове смрти, почео је роман да заокупља пажњу као дело у коме се на проблему брака као институције разматрају односи у савременом друштву; почели су га схватати као претечу *Госпође Бовари*, *Ане Каренине* и *Ефи Брист*.

Почев од 1809. па, са дугим прекидима, готово до краја живота, песник је радио на аутобиографији којој ће дати наслов *Из мог живота, Поезија и стварност*. Са тежиштем на истини о стварности а мање на детаљу, овде је, из перспективе остарелог песника, осветљен његов животни пут од рођења до преласка у Вајмар. Гете је, међутим, аутобиографију схватио и знатно шире: он говори о политичким и друштвеним догађајима, о збивањима у уметности и науци, расправља о књижевности и даје изванредне портрете њених носилаца. „Све су то плодови мог живота и испричане поједине чињенице служе само за потврду неког општег запажања, неке више истине (...) Мислим да се у њима крију неки симболи људског живота. Назвао сам књигу *Поезија и стварност*, јер се вишим тежњама издиже из предела ниске стварности (...) Нека чињеница нашег живота не стиче важност по томе што је и уколико је истинита, него само уколико је нешто значила“ – објаснио је песник Екерману. Пишући о себи и свом делу, Гете је исписао један део културне историје Немаца. Извесну допуну аутобиографији представљају дела *Путовање по Италији* (1816) и *Рат у Француској* (1822). Посебно место међу књигама које осветљавају песникову личност и његово дело припада *Разговорима са Гетеом*, које је објавио Гетеов вишегодишњи секретар Екерман.

После Шилерове смрти Гетеови класични назови о уметности постали су мање строги, а утицај романтичарске поезије био је све уочљивији. Гете не прати само савремену литературу Немаца, Француза и Енглеза него проширује своје интересовање према персијској и индијској књижевности, према немачкој средњовековној књижевно-

сти и српским народним песмама. Из тог раздобља је и његов појам „светске књижевности“: Најплоднији је био сусрет са лириком Персијанца Хафиса (1300-1389), у којој је нашао исказана сопствена искуства. Ширина и лакоћа Хафисове поезије прожете духом одговарале су Гетеу, за којим је било остало време пријатељства са ратоборним Шилером, време *Ксенија*, нападања плитког и тривијалног и одбране сагледаних идеала и утврђених норми. У периоду од 1814. до 1819. настаје *Западно-источни диван*. Оријентална, а посебно Хафисова поезија, као и наклоност према Маријани фон Вилемер, дају основни тон овом циклусу песама. Реквизитима Оријента заоденут је актуелан садржај али и најдубља егзистенцијална питања. У дванаест књига, колико их *Диван* има, смештена је дубока мудрост старог песника, коме нису непознате ни ширине света ни најинтимнија осећања људске душе. Целина *Дивана* почива на заједничким темама, мотивима и сликама које повезују песме и књиге. О тој карактеристици говорио је још Гете. Одбијајући да издвоји „једну песму која би служила на част целој, збирци“, песник је објаснио да је сваки члан збирке тако прожет духом целине, „тако је у суштини источњачки, тако је повезан с наравима, обичајима, религијом, да би увек једном претходном песмом морао да буде уведен ако треба да утиче на машту и осећања“. Тако се уводна *Књига певача*, са темом о поезији, завршава песмом *Блажена чежња*, којом су обухваћене битне теме *Дивана*. У слици лептира који тражи смрт у пламену свеће садржани су љубав и смрт, живот схваћен као дијалектичко јединство бескрајног настајања и нестајања. У *Књизи посматрача*, *Књизи изрека*, *Књизи параболо* и *Књизи зловоље* наталожило се огромно, не ретко, и горко људско искуство. Оно што *Диван* чини поезијом највишег ранга јесу теме о којима је Гете проговорио само на неколико места у свом целокупном делу дате са лакоћом коју познаје само најзрелија уметност. Не срећу се овде само две културе, Оријент и Окцидент, историја и садашњост, вечност и тренутак, него и дубока религиозност и мистика, дух и страст, патос и колоквијализми, озбиљност и иронија. Простор и време нису препрека Гетеовом универзалном духу. По шири-

ни и значењу питања, као и по виртуозности уметничког захвата, *Диван* међу Гетеовим делима заостаје једино за *Фаустом*.

Оно што је карактерисало поезију *Дивана* може се пратити и даље кроз песникову позну лирику. Тада настају песме велике снаге и свеобухватне симболике са општим истинама о човеку и природи: *Орфичке исконске речи* (1817), *Једно и све* (1821), *Парабаза* (1827), *Завештање* (1829). У стиховима неисцрпне садржине и изванредне музичности своди песник биланс живота. Карактеристике позитог стила стекле су се у песми *Зором, када магле вео* (1828), једној од најпознатијих тог периода. Поремећено логичко излагање надокнађено је смелим повезивањем духа и природе. У три једноставне строфе песник предочава доба дана, транспарентне слике стадијума живота. Синтеза духа и природе потпуна је: дух који тумачи природу сигурно је уклопљен у њене токове. Известан изузетак представља *Маријенбадска елегија* (1823) са потресном исповешћу о, последњој великој љубави, у којој је страст потиснула вољу, образовање и конвенцију.

Напоредо са овом поезијом настајао је и други део романа о Вилхелму Мајстеру – *Године лутања Вилхелма Мајстера* (1829). Термин роман може се овде, само условно прихватити, јер лабаву композицију прекидају уметнуте новеле и есеји, бројни афоризми и стихови, што отежава праћење основне нити излагања. И главна личност се често губи у позадини догађаја. У центру пажње није више појединац који од живота и околине очекује и захтева већ човек спреман на одрицање. Општи проблеми друштва добили су приоритет у односу на личност. На тој основи роман је значајним делом визија модерног друштва и његових компликованих односа.

Тражење смисла живота појединца и живота уопште тема је *Фауста* (*Фауст I*, 1808, *Фауст II*, 1832) – Гетеовог најзначајнијег дела, на коме је, са прекидима, радио пуних шест деценија. Полазећи од легенде о човеку који је продао душу ђаволу, Гете је створио драму човечанства. Релевантна питања филозофије и религије, политике, науке и етике покренута су у овом најзначајнијем

књижевном делу на немачком језику. Шта је *Фауст* значио песнику, рекао је он сам непосредно по његовом завршетку: „На свој даљи живот могу одсада да гледам као на чист дар, и сада је у ствари сасвим свеједно хоћу ли уопште и шта ћу можда још створити“.

После уводних стихова *Посвете* и *Предигре у позоришту*, драма започиње *Прологом на небу*. У дијалогу између Господа и Мефиста о вредности човека створен је трансценденталан оквир у који је смештена целокупна радња. Мефистовој подсмешљивој слици човека Господ супротставља Фауста, човека велике активности, и дозвољава Мефисту да покуша да га скрене с правог пута. Сигуран у успех, Мефисто нуди и опкладу, заборављајући да је и он сам, као негација свега постојећег, само неизоставан део у процесу развоја човека и света. Легенда о савезу човека са ђаволом добила је у новом контексту потпуно нов смисао: није више реч о појединцу, Фауст је представник човечанства. На начелно питање, да ли је „добар човек“ увек свестан свог пута, мораће да одговори Фауст, који ниједног тренутка свог дугог живота не зна каква му је улога додељена на небу.

У великом уводном монологу Фауст, научник и мислилац са почетка XVI века, који располаже целокупним знањем свога времена, стоји беспомоћан и резигниран пред тајнама природе. Његова чежња да упозна снаге од којих је саздан свет, да прекорачи границе којима је омеђен човек терају га да помоћ потражи у мађији. Иако није убеђен у свемоћ Мефиста, који му своје услуге ставља на располагање, Фауст пристаје да му препусти душу, под условом да му овај обезбеди да једном тренутку пожели трајност: „Ако тренутку кажем када: / Тако си диван! Стани! Трај! – / ти ме у ланце окуј тада, / тад не марим да дође крај! / Тад смртна звона нек зазвоне, / тад службе буди решен ти, / нек стане сат, казаљка клоне, / нек прође рок што дат ми би!“

Са оштроумним и циничним помоћником Фауст креће кроз свет. Његова стремљења нису обична. Фауст тражи да у својим грудима осети срећу и бол човечанства и није спреман да се задовољи плитким уживањима. Немо и са гађењем посматра Мефистове неукусне шале ко-

јима овај жели да га придобије. Суштина Фаустовог стремљења остаје Мефисту до краја недокучива. Мефистове границе виде се и у сусрету са чистом љубави – док беспомоћно посматра како љубав са Гретом буди у Фаусту човечност, управо оно што он жели по сваку цену да елиминише. У сусрету Фауста и Грете дело достиже врхунац. Краткотрајна срећа учинила је Грету у њеној малограђанској средини тешком преступницом. Напуштена од Фауста скрханог тешком кривицом, етички чиста Грета завршава на губилишту. Вероватно најлепшим стиховима на немачком језику испричана је трагична повест о овој великој љубави.

У другом делу трагедије Фауст напушта уски грађански свет да би га пут одвео у највише друштвене кругове. Он се појављује на царском двору, где уз помоћ Мефиста призива идеалан људски пар, Париса и Хелену, после чега су његове мисли обузете најлепшом женом свих времена. Цео други чин, класична Валпургина ноћ, са смелом темом стварања вештачког бића Хомункула, чисте ентелехије, као и Фаустови сусрети са боговима и митолошким бићима на класичном тлу, представљају увод за појаву лепе Хелене. Трећи чин доноси сусрет Фауста и Хелене, спој германског севера са хеленским југом. Њихов син, Еуфорион, симбол поезије, рано налази смрт, а одмах за њим губи Фауст и Хелену. То је и крај његовог боравка у легендарном свету; Фауст се враћа на Север, у царски дворцац, где као награду за услуге цару у рату добија део морске обале, коју почиње да претвара у плодну земљу. Свога Фауста који је тежио апсолутном знању, који је доживео безграничну љубав и који је у Хелени сусрео апсолутну лепоту, Гете уводи у свет делатности. У последњем чину Фауст, моћни господар и колонизатор, спроводи своју замисао. Не обазирјући се на жртве, грешећи и даље, он народу обезбеђује живот на тлу које је снагом свога духа и своје воље отргнуо од мора. Тек у том тренутку ослепели стогодишњак се осећа срећним. Мефисто губи опкладу: опредељење за неуморну делатност и божанска милост, донели су Фаусту избављење.

Гетеово монументално дело убраја се у највећа остварења светске књижевности, мада је пут до таквог призна-

ња био неубичајено дуг. Критика је била гласна, поготову после објављивања другог дела. Ни највећи савременици нису показивали разумевање за дело, а Фаустов карактер био је жестоко нападан. Поезији се судило етичким, религиозним или неким другим ванестетским критеријумима, те је суд, по правилу, био неповољан. После ових заблуда уследиле су нове: Гетеово дело почело се глорификовати. Пробуђена национална осећања Немаца последњих деценија прошлог века одиграла су у томе пресудну улогу. Фауст је постао симбол немачког духа, а касније и целокупне западноевропске културе. Напоредо са овим заблудама сазревало је сазнање о величини драме. Значајан корак у разумевању Фауста као уметничког дела неуморних хтења и трагичних илузија, дела неизмерне лепоте и мисаоности, учињен је после Другог светског рата.

Слично стоји са оценом целокупног Гетеовог дела, тесно повезаног са његовим животом. Од самог почетка па до у најновије време ни остала дела нису била поштеђена не ретко бесмислених напада, неразумевања и неспоразума. Незаинтересованост за акутна питања нације донела му је не мало увреда и никад му није била заборављена. На другој страни, стварао се током деценија култ песникове личности, гајена представа о Гетеу као узвишеном представнику Олимпа. Део заблуда и предрасуда уклонио је роман Томаса Мана *Лота у Вајмару* (1939). На Гетеову истинску величину почело се трезвено указивати тек у XX веку. За дела као *Избор по сродности*, *Западно-источни диван* и други део Фауста претходни век није имао изоштрени слух. Временска дистанца је омогућила да се сагледа у којој су мери биле истините речи Хермана Грима познатог историчара уметности и једног од првих Гетеових биографа, који је писао да је Гете својим делом изменио духовну климу Немачке и учинио је неколико степени топлијом.

Приђосте опет, лелујна створења,
као пред давни мутни поглед мој.
Да вам сад чврста дам уобличења?
Зар још сам срцем склон заблуди тој?
Ви навирете свуд из испарења
и магле – лепо! ваш нек влада рој!
Како ми душу младићки потреса
чаробни дашак око ваших леса!

Ви доносите слике ведрих дана
многе су драге сени усред вас;
јавља се, кô из замрлих предања,
љубави и другарства први час;
помиње збрку животних путања
обновљенога бола жалан глас
и добре душе које, преварене
од коби зле, уминуше пре мене.

10

Будуће песме они чути неће
којима некад своје прве слах;
расу се круг што љубазно салеће,
утихну онај први одјек, ах!
Мој бол сад мноштво незнано пресреће
од кога ме је и кад пљеска страх,
а што сам негда песмом разгаљивô
ко зна куд лута, ако је још живо.

20

Чезња ме, већ заборављена, гони
тим духовима, у мир, озбиљност, склад,
као да с харфе Еолове звони
песма и шапће полујасан јад,
јежим се, суза за сузом се рони,
строго се срце све разнежи сад;
што имам, то се у даљини скрива;
што нестане, за мене стварност бива.

30

ПРЕДИГРА У ПОЗОРИШТУ

Управник. Позоришни песник. Комичар.

УПРАВНИК:

Ви што ми помоћ дајете у свему,
другови моји у добру и у злу:
да л' човек може надати се чему
од нашег посла на немачком тлу?
Хтео бих да се свидим пуку том,
јер даје он и другом да заради.
Склепасмо позорницу, а пред њом
свако се спрема сад да очи слади. 40
Већ рахат ено седе, шије криве,
уздигли веће спремни да се диве.
Народној умем да подиђем вољи,
ал' никад не бех збуњен оволико;
додуше, они укус немају понајбољи,
али су начитани као нико.
Како да дамо нешто што чар новине има,
и да значајно буде, и да се свиди свима?
Јер волим ја кад гомила се тиска 50
и навире у нашу шатру,
и почне јаук, почне вриска
док се кроз врата гурају да се сатру,
кад се у ране поподневне часе
већ лактају и крче пут до касе,
и, само једне улазнице ради,
не зазиру ни врат да сломе,
као пред пекарама за хлеб у доба глади.
Само је песник вичан чуду томе:

да сав разнолик свет очара. – О,
мој пријатељу, учини данас то! 60

ПЕСНИК:

Не помињи шарену масу мени:
дух бежи од нас, видимо ли њу!
Застри мом оку метеж запењени,
чији нас вртлог вуче према дну.
Не, води ме у неба кут скривени:
песнику радост цвета само ту,
божанска рука ту нас благосиља
сред пријатељства, љубави и миља.

Ах, што у души никне, па се њија, 70
што плашна усна једва рећи сме,
час лоше а час добро – све упија
дивљачни трен и силом својом тре.
Често кроз многа лета се пробија
док дивно се не уобличи све.
Што сја, за трен се родило; што вреди,
ни пред далеким потомством не бледи.

КОМИЧАР:

Потомство! Што ћу њим да главу морим!
Ко ће да људе данашње весели,
да ја сад почем о потомству зборим? 80
Забаву дајте свету, кад је жели.
Па кад је ту забављач ваљан који,
то се, ја мислим, у добит увек броји.
Ко радо и од срца зна што рећи,
гомиле ћуд га не може омести;
што слушалаца круг је већи,
то ће га боље он потрести.
Куражно зато! Све узорно дајте,
па машту с њеним хоровима свима,
страст, разум, осећања разиграјте,
ал' свуда нека и лудости има! 90

УПРАВНИК:

Пре свега, нек што више радње буде!
Они би да што виде, да се чуде.
Најшире дејство постиже се тако
што им се хрпа догађаја да,
те свако се диви, свако зја,
и миљеником назива вас свако.
Мноштво се само мноштвом придобија, –
свак ће ту наћи што му срце иште.
Где много има, свако нешто добија,
па весео напушта позориште. 100
Дајеш ли комад, на комадиће га дај!
Увек ће ти од руке поћи паприкаш тај;
лако га смислиш, лако справљаш.
Што да целину пред публику стављаш?
Она то раскомада ионако.

ПЕСНИК:

Не осећате ви колика
крпарија је бедна то, и како
не приличи за правог уметника!
Кад вас се, видим, понајвише мари
кад неко надриписачки ошљари. 110

УПРАВНИК:

Такав ме прекор не вређа нимало:
ко жели право дејство неко,
до најбољег алата му је стало.
То дрво што га цепате је меко.
За кога пишете? Та ко су они?
Досада једног амо гони,
други се с масног ручка к нама гега
погледа тупа и стомака сита,
а неко стиже – најгоре од свега! –
тек пошто новине ишчита. 120
Свет расејано к нама хита
баш кô да ће на машкарате;

сви само из радозналости журе.
Госпе се тоалетама шепуре
и суделују у глуми без плате.
Шта снівате са песничке висине?
Што вам дворана пуна срце гали?
Де, гледајте мецене из близине!
Једни су хладни, други задивљали.
Један на карте мисли, други на то
како ће с дрољом да проведе ноћ.
Па зар да, јадне луде, зато
мучите музе и свог духа моћ?
Велим вам, дајте стално, дајте много,
па не можете промашити мету.
Настојте да се људи забуне и помету,
а задовољити их – та ко је још то могó? – –
Ал' шта вас то наједном сколи?
Да л' усхићење? Ил' вас нешто боли?

ПЕСНИК:

Иди и тражи другог слугу ког!
Зар песник људско право одабрано,
највише право од природе дано,
да грешно распе ради добра твог?
Чиме он гане срца свију људи?
Чиме он сваки елемент свладава?
Није л' то склад што навре му из груди
па, вратив се, у срцу сав свет заобручава?
Док природа равнодушна бескрајно
на вретену нит вечну суче,
док бића сва, нескладно и очајно,
у општој вреви јаучу и буче,
ко нџ једнолик да подели зна,
те ритмом и животној струји?
Ко сваки део у свеопштост тка,
где дивним сазвучјима бруји?
Ко дивљу буру претвара у страст?
Вечерњу румен ко у душу точи?

Ко стере лепу премалећну цваст
путањом где ће вољена да крочи?
Ко плете ловор-венце пуне сјаја
за све што заслужно и добро бива?
Ко твори Олимп? Ко богове спаја?
Ко други до ли људска сила жива
што се кроз песника открива.

160

КОМИЧАР:

Па служите се овом силом славном!
Песнички посó обављајте вешто
као у каквом заплету љубавном!
Случајно приђеш, обузме те нешто,
останеш, већ до гуше си се сплео,
ал' срећу неко угрози ти тад,
за усхићењем дођу бол и јад –
док дланом о длан, ту је роман цео.
Па, хајд, и нама такав комад дајте!
У богат људски живот захватајте!
Свак живи њим, незнан је скоро свима,
а где год дарнеш, занимљивог има.
Не нарочито јасне слике сјајне,
истине искра-две сред заблуде бескрајне –
тако напитака најбоље се вари
што пружа свету окрепе и чари.
Тад цвет и дика младог поколења
слуша из ваше глуме откривења,
и сваки дух се утанчани
из нашег дела сетном храном храни,
тад се час ово а час оно прене,
и свако у груди прониче сопствене.
Још су сви они спремни подједнако
и да се смеју и да им сузе теку,
још занос штују, још их привид гали.
Угодити се не може никако
већ уобличеном човеку,
а ко настаје, тај ће за све да вам захвали.

170

180

190

ПЕСНИК:

Тад врати мени оне дане
кад настајах, кад бејаш млад,
и кад су песме непрестане
у дивни навирале склад,
кад магла скриваше ми свет,
пуполке само гледах свуда,
и још је небројена чуда
у себи крио сваки цвет. 200

Без ичег, имах доста: страст
за истином, у лепој варци сласт.
Дај болну срећу изобилну,
дај онај нагон, онај жар,
дај мржњу, дај ми љубав силну,
о, младости ми врати чар!

КОМИЧАР:

Младост ти још и треба, драги друже,
када у бици душмани те стисну,
кад девојке те прелепе окруже
навалив да се о врат твој обисну, 210
кад ваља добро потпрашити пете
к венцу што блиста крај далеке мете,
или кад, после жестоке игранке,
кренеш на гозбе и пијанке.

Али да храбро, љупко засвирате
на инструменту што га добро знате,
ка циљу што га сами избирате
да мило блудите и тумарате –
то од вас, стара господо, сви траже,
а од тог ништа ваш не трпи глас. 220

Не подетињи људе старост, ко што се каже,
но само још ко праву децу затиче нас.

УПРАВНИК:

Е, довољно је било речи,
да видим најзад дела права!

Док ту све шупљом фразом звечи
ништа се вредно не дешава.
Шта тол'ко о расположењу?
Не оклевајте, не мудрујте!
Јесте л' поете по рођењу? 230
Тад поезијом командујте!
Сок жесток нам што пре у чаше
налијте – ове жеље наше
нек неодлучност не обмане.
Што пропусти се данас, то сутрадан већ неста,
па зато не харчите дане;
и одлука нек храбро сместа
за кике ухвати могућност:
из руку тад је неће дати,
но мора даље деловати
из садашњице у будућност. 240
Они што воде наше бине
пробају чега год се сете;
зато нек данас само лете
кулисе, светла и машине!
Нек сунце сја и месец нек трепери,
звезде по вољи расипајте;
воде и ватре амо дајте,
стења и шума, птица, звери!
По тесној дашчари ви тако
прођите сваки васељенски кут, 250
нек одмерено брз вас води пут
са неба, преко земље, до у пакó!

*Господ. Небеске војске. Потом Мефистофелес.
Три арханђела излазе напред.*

РАФАИЛ:

У колу братских сфера бруји
Сунце и пева древни пој,
путањом прописаном хуји
и громори низ простор свој.
Анђеле овај призор снажи,
мада им смислом није знан;
несхватљив али препун дражи
великих дела траје дан.

260

ГАВРИЛО:

Врти се земља с непојамном
брзином, раскошна кó рај;
с дубоко стравном ноћи тамном
небески смењује се сјај;
и кључа вал и свом силином
о хриди ломи своју моћ,
и све то с вечитом брзином
кроз васионску лети ноћ.

МИХАИЛО:

И хучне се олује боре
над копном, морем, свуд у круг,
и дивљим својим бесом творе
најдубљег дејства ланац дуг.
Муње палацају и пале,
и пустош прати грома траг;

270

ал' анђели свим срцем хвале,
Боже, твог дана корак благ.

СВА ТРОЈИЦА:

Тај призор твоје слуге снажи,
јер смислом ниси ником знан,
сва дела су ти пуна дражи
и дивна кó у први дан.

280

МЕФИСТОФЕЛЕС (*сам*):

Кад си већ, Боже, опет амо свратио
да питаш како смо и шта све ново има,
а наклоност ми досад обично ниси кратио,
ево и мене заједно са свима.
Опрости, крупне речи зборити не бих знао,
па макар ми се ту ругали сви;
јер, да се ниси смеха одвикао,
мом патосу би смејао се ти.

Ја ништа не знам рећи о Сунцу и васиони;
видим једино људе и како се пате они.

290

Истога кова вазда земљин је мали бог
и настран, кó и првог дана свог.
Мало би боље живовао
да му небеског сјаја одблесак ниси дао;
он зове умом то, а ума сав му смер
да буде зверскији но свака звер.
Он ми се чини, уз ваше допуштење,
кó скакавац, дугоного створење
што само лети, скаче, па у трави
сместа се опет старом песмом јави;
па бар да из те траве поново не узлеће!
Не, он ти гура нос у свако смеће.

300

ГОСПОД:

Зар немаш ништа друго да ми кажеш?
Оптужбе само, кó и пре, излажеш?
Зар ти на земљи ништа потаман не изгледа?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не, Боже! Сматрам да је онде јад и беда
кô што одувек беше – да саклони вас Бог.
Људи се муче кô кукавци сињи,
па чак ни ђаво више не мари да их кињи.

ГОСПОД:

Знаш ли Фауста?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Доктора?

ГОСПОД:

Слугу мог!

310

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Збиља, на чудан начин он вас слуша!
Та луда храну неземаљску куша.
Сав ври и кључа, у даљину жуди,
упола свестан оног од чег луди;
од неба звезде понајлепше тражи,
од земље понајвишу сласт,
а нит' близина нит' даљина блажи
чежњу тих узбурканих груди
и њихову не толи страст.

ГОСПОД:

Мутно и збркано он сада служи мени,
ал' пут јасноће водим његов ход.
Баштован зна, кад дрвце зазелени,
да ће будућа лета донети цвет и плод.

320

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А да л' бисте се кладили у што?
Изгубићете њега ви, да знате,
ако ми само допуштење дате
да својом стазом водим га у зло.

ГОСПОД:

Док је на земљи и ходи измеђ људи,
нека ти није забрањено то.
Догод за нечим тежи, човек блуди.

330

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Е, хвала вам; јер када умре ко,
за њега ја не марим ионако.
Највише волим обрашчиће румене.
На лешеве не позивајте мене;
кô мачка с мишем, и ја тако.

ГОСПОД:

Лепо, по своме поступај! Одводи
тај дух од праисконског врела,
можеш ли да га појмиш, у понор са њим ходи;
ал' застаћеш и постићена чела
мораћеш најзад признати и сам:
нагоном мутним вучен, добар човек
правога пута свог је свестан довик.

340

МЕФИСТОФЕЛЕС:

У реду, де! Те приче добро знам!
Ал' ово „довек“ проћи ће у мах.
За опкладу ме своју није страх.
Кад доспем коначно до циља
дозволите да закликћем од миља.
Пузиће мени он и јешће прах,
као рођака моја, чувена она змија,
и још ће све то да му прија.

350

ГОСПОД:

И тад се само слободно појави;
никад не радих таквима о глави.
Од свих духова – порицача
највише трпим злобног задевача.
Човекова делатност и одвећ лако клоне,
он зачас у мир безуслован тоне;

стог радо на пут дајем му другара
што подстиче, те тако, иако ђаво, ствара.
Ал' праву децу божју нека крепи
обиља живог овај призор лепи!
Што настаје, што вечно тка и буја,
нек обујми вас љубављу бескрајном,
појави која нестално лелуја
чврст облик дајте својом мишљу трајном.

360

(Небо се затвара, арханђели се разилазе.)

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Волим да каткад видим се са Старим
и чувам се да са њим односе не покварим.
Баш је видети лепо таквога господара
да и с ђаволом самим човечно разговара.

ПРВИ ДЕО ТРАГЕДИЈЕ

НОЋ

У високо засвођеној, тесној готској соби Фауст седи немирно на столицу за пултом.

ФАУСТ:

Авај, колико лета мину
откако филозофију, права, 370
а са њима и медицину
ревно и трудно изучавах!
Чак сам, на своју жалост праву,
и богословљем пунио главу.
Шта стекох, луда, од науке те?
Знам само оно што знао сам и пре.
Магистар, чак доктор зовем се ја,
а да ли ико види и зна
да десет већ лета овако ходам
и ученике за нос водам? – 380
А видим да ништа не можемо знати!
То ће ми срце скоро раздерати!
Паметнији сам, додуше, од њих,
од свеколиких доктора тих,
од магистара, полова, ћата,
од свих тих зврндова и замлата;
сумња ил' скрупула није ме такла,
не бојим се ђавола нити пакла –
ал' ме и радост напусти сва;
не уобразих да сазнадох шта, 390
да могу некога поучавати
и људе боље преображавати.
А немам ни пара ни имања,

нит' светских почести и признања;
ни пас то не би издржао!
Стог сам се, ево, на магију дао,
да би мој жудни упио слух
тајну што снажни је збори дух,
да не морам више, уз горак труд,
оно што не знам да причам свуд;
да спознам шта је то што у сржи
на окупу васиону држи,
да делатну силу и клице сагледам,
па да по речима више не расподам.

О, кад би гледао, месече жут,
на моју муку последњи пут,
ти, ког сам многе ноћи, пун брига,
за овим пултом дочекивао:
ти си се изнад хартија и књига,
суморни друже, појављивао!
Ах, да ме наврх горскога била
облива твоја светлост мила,
да с духовима лебдим крај шпиља
и газим посред планинског биља,
па, задимљеног знања лишен,
сред росе твоје да исцељен дишем!

Зар још ме ова тамница крије?
Проклет загушљив ђумез тај,
где чак се и љупки небески сјај
тмурно кроз окна шарена лије!
Гомиле књига око мене,
црвоточне, прашине пуне,
до врха собе засведене
хартија жута која труне;
предачки намештај спутава
мој корак, свуда боце ове,
кутије, безброј разних справа –
то је твој свет! И то се светом зове!

Зар питаш још због чега се плаши
срце, и зашто груди пече?
Што бол ти не да необјашњив
да нагон животни потече?
Место природе живе, камо
поставио је људе Бог,
костури, дим и мемла само
свуда су испред ока твог.

Устај! У широк бежи свет!
Нека те Нострадамусова
презагонетна књига ова
поведе на тајанствен лет!
Природа теби поука даће,
видећеш сваке звезде циљ,
букнуће душа силом, знаће
шта зборе дуси свеудиљ.
Мозгањем сувим стећи нећеш
знакова светих смислен склад:
душе што покрај мене лећеш,
чујеш ли, одговори сад!

(Отвара књигу и угледа знак Макроkozма)

Ах, како ли ми од призора тог
милина нагла свако чуло опи!
Животна срећа, млада, света, шкroupи
и жари сваки дамар тела мог.
Да ли то рука некога божанства
записа ове знаке, што у мени
стишаше љути вртлог запењени,
што радост ми у јадно срце сливају
и, снагом препуном тајанства,
природне силе округ разоткривају?

Јесам ли Бог? Пред оком све се зори!
У овој чисто исцртаној мрежи
делатна природа пред душом мојом лежи.
Схватам тек сад шта мудрац збори:

„Свет духова од тебе није скривен;
но срце ти је мртво, дух заптивен!
О, учениче, вредно ступај,
земаљске груди у рујној зори купај!“

(Разгледа знак.)

Свака се црта у целину сплела,
свака у свакој ту живи и дела!
Небеске силе пењу се и слазе,
додају златна ведре једна другој! 470
Низ мирисне благословене стазе
с неба на земљу, у поворци дугој,
навиру, складне, и склад којим звоне
прожима бескрај целе васионе!

О, какав призор! Каква слика сјајна!
Ал' авај, само слика! О, природо бескрајна,
где да ти приђем на прса живодајна?
Извори свега живљења, од вас
небеса се и земља снаже,
вас моје свеле груди траже 480
да наврлим се вашим соком блаже –
па зар да скапам не дочекавши спас?

(Љутило преврће станице и угледа знак Земаљског духа.)

Колико ми је ближи овај знак!
За тебе, Душе земље, више марим;
осећам већ: све више бивам јак,
и већ се ко од младог вина жарим;
осећам храброст у свет да кренем сад,
да носим срећу земљину и јад,
да с бурама се носим, да не клонем
чак ни кад с бродом покрханим тонем. 490
Нада мноме се заоблачује –
прикри се месечев сјај –
тули се светилка!
Дими се! – Црвени зраци
палацају ми око главе –

Са свода к мени
језиво нешто струји
и граби ме!
Осећам, ти то лебдиш око мене,
о, душе ког толико звах. 500
Откриј се!
Све ми се срце тресе, ах!
Од нових осећања
свако ми чуло, пропето, одзвања!
Срце ми цело преда те је пало!
Мораш! па макар живота то ме стало!

*(Узима књигу и тајанствено изговара знак Духа
Запалаца црвен пламен, усред којег се појави Дух.)*

ДУХ:

Ко зове?

ФАУСТ *(окренута лица)*:

Каквом грозом тај лик прети!

ДУХ:

Дуго си моју сферу удахњивао,
привлачио ме и призивао,
а сада –

ФАУСТ:

Вај! Не могу те поднети! 510

ДУХ:

Ти из дна душе вапио си, хтео
глас мој да чујеш, мој да видиш лик;
пригох се на тај снажан душин крик,
и ево ме! – Па што те ужас сплео,
о, натчовече? Где је душин зов?
Где груди које свет стварају нов
и бујан, које у радости плину
желећи да се к нашој сфери вину?
Фаусте, где си, ти чији силни глас
хрлећи к мени тражио је спас? 520

Јеси ли ти то, што такнут мојим дахом
до корена свог бића цептиш страхом,
ти што се грчиш као црв?

ФАУСТ:

Зар пред тобом, пламени створе,
да устукнем? Ти да ми ледиш крв?
Ја сам то, Фауст, и једнак сам са тобом!

ДУХ:

Сред плиме живота, по делатној олуји
ја лебдим горе и доле,
тамо и амо струјим!
Међу рођењем и гробом, 530
вечито море,
вечно крстарење
кроз животно жарење –
за хучним разбојем времена и пространства
ткам живу одору божанства.

ФАУСТ:

О, бодри душе, који сав свет проже,
колико дух близак мени ти си!

ДУХ:

Раван си духу кога твој дух схватити може,
ал' мени сличан ниси! (*Ишчезне.*)

ФАУСТ (*сруши се као згромљен*):

На теби? 540
Па коме сам онда?
Ја, слика и прилика божанства!
Па чак ни теби!

(*Неко куца*)

О, смрти! – Ово фамулус је мој:
Цела се моја срећа раскомада!
Тај сувопарни пузавац да сада
уништи бујних привиђења рој!

(*Вагнер у кућној хаљини и са ноћном капицом, држећи светиљку у
руци. Фауст се љутито окреће.*)

ВАГНЕР:

Извин'те, чух да читате; ал' шта?
Зацело грчку трагедију неку?
Радо бих да се вајдим ту и ја: 550
то данас врло користи човеку.
Кажу, кад хвале говорење вешто,
да од комедијаша и поп научи нешто.

ФАУСТ:

Зацело, кад и поп је комедијаш;
к'о што и јесте понеки мантијаш.

ВАГНЕР:

Ах, ко у соби сав се књижи преда,
ко у свет једва и на празник ходи,
но издалека, дурбином људе гледа –
како ће да их убеди и води?

ФАУСТ:

Ко не осећа, тај то залуд куша. 570
Из душе ваља да вам шикну речи,
да с праисконском снагом која лечи
покорје срце сваког што вас слуша.
Седите! Лепите и крпарите,
варите што се с туђег пира баца,
дувањем пепео свој ражарите
све док пламичак худ не запалаца!
Дете ил' мајмун нек тим очи поји,
марите ли за тако што, 570
ал' нико срца не може да споји
коме из срца не потече то.

ВАГНЕР:

Дикција све је говорнику, знам,
мада сам од тог још далеко сам.

ФАУСТ:

Око добитка честитог се труди!
Не буди луда што прапорцима звечи!
Ваљана памет из ваљаних груди

с мало вештине доћи ће до речи;
и кад се збиља има шта да каже,
чему да речи крупне ту се траже?
А говора је ваших светлуцање,
препуно шљока и цвећа од папира,
немило као кад кроз суво грање
и маглу ветар започне да свира!

580

ВАГНЕР:

Ах, Боже! Уметност вечно траје,
а живот наш је кратак као дах.
Критички труд ми радост сва је,
ал' опет често обузме ме страх.
Како је тешко средства стећи
помоћу којих извору се слази!
И тек што мало крене по тој стази,
већ убог ђаво мора у гроб лећи.

590

ФАУСТ:

Зар је пергамент онај извор свети
који занавек гаси жеђ што пече?
Окрепа никад неће те прожети
ако из твоје душе не потече.

ВАГНЕР:

Извин'те али весели дубоко
у дух се доба пренети далеких,
гледати како пре нас мишљаше мудрац неки
и како ми се потом узвинусмо високо.

ФАУСТ:

О, јест, до звезда самих!
Драги мој, прошла доба су у тами,
запечаћена књига права;
што вама дух се доба чини
оно је сопствен дух ваш у суштини,
у ком се доба одражава.
И ту сад често видиш беду пуку,

600

да ти се збиља утроба окреће:
трице, старудије и смеће,
и, у најбољу руку,
повесни неки призор трогателни,
пун изрека поучителних
ко створених да лутка их блебеће!

610

ВАГНЕР:

А свет? А људско биће? Свако
жели да спозна њих.

ФАУСТ:

Да, да, онако
како је кадар да спознаје.
Ко сме да томе право име даје?
А оне малобројне, што су нешто
и сазнали, ал' нису знали вешто
да скривају сазнања та,
но су их, срца набујала сва,
простоме пуку обзнањивали –
њих су, откад за свет се зна,
разапињали и спаљивали.
Ал', пријатељу, ноћ је већ дубока,
ваља се данас и одморити.

620

ВАГНЕР:

Целу бих ноћ не склапајући ока
учено с вама хтео зборити.
Ал' сутра, на дан Васкрсења,
молићу за још нека објашњења.
Науци страсно предадох се цео;
додуше, много знам, ал' све бих знати хтео. (Оде.)

630

ФАУСТ (сам):

Како ли такав створ не очајава,
кад стално храном бљутавом се тови,
скривено благо жудно ископава,
а нађе л' глисте, у радости плови!

Зар се овакав људски глас
ту, где се дуси роје, чути сме?
Ал' овог пута хвала ти за спас,
најбеднији од људске деце све!
Из очајања отрже ме ти
што поче већ да крха ме и дави.

640

Ах, онај лик толико голем бѝ
да кб патуљак осећах се прави!

Ја, слика божја, ја што већ узвишен
истине вечне призор очекивах,
ја што у себи већ уживах
на сјајном небу, земног бића лишен;
ја, већи од херувима, ја, чија
снага се дрзну у премилој слутњи
да творачки потече и затутњи
кроз сваку жилу природе, те и ја
да живим попут неког бога –
колико морам испаштати због тога!
Тек једна реч ме попут грома спржи.

650

Не смем да дрско с тобом се једначим.
Ако и могу да твој лик привлачим,
у мени нема снаге да те држи.
У онај блажени сам мах
био и преголем и мали;
ти свирепо ме натраг свали
у људске коби ноћ и прах.
Ко ће ми рећи шта да кушам?
И чега треба да се клоним?
Да ли да онај нагон слушам
и тежњама се предам оним?
Не само патње – чак и дела муте
наш живот и замршују му путе.

660

К највишем што нам дух икада грли
вечито страна материја хрли;

кад доспемо до добра земље ове,
све што је боље обманом се зове.
Сва осећања, која неумрли
живот у наше улила су душе,
сред вихора земаљскога се суше.

670

До бесконачног круга васионе
машта је смело круг ширила свој,
а сад, кад срећа у вир доба тоне,
и мали простор довољан је њој.
Сред срца брига одмах нађе стан,
болове тајне твори сваки дан,
ремети радост, мир, и рије, рије;
вечито новим маскама се крије,
узме лик жене, деце, дома,
отрова, каме, воде, ватре, грома;
стрепиш пред свачим што те је кадро убити
и вазда плачеш за свим што можеш изгубити.

680

Боголик нисам! У срца дубини
знам: као црв сам који по тлу плази
и кога, док се храни у прашини,
пролазникова нога згази.

690

Зар није прах све што ме дуж полица
на високоме зиду окружава;
та стареж, пуна кучина и трица,
што ме у свету мољаца стешњава?
Зар ту да нађем што ми ишту груди?
Да опет читам у хиљаду књига
да свуда беху мученици људи,
и где-где, можда, неко лишен брига? –
Шта кажеш, шупља лобањо, тим смешком?
Да мозак твој, кб и мој, збуњен давно,
тражећи чисти дан, по мраку тешком,

700

истину жудећ залутао је стравно!
С правом се мени ругате, о справе,
гребени, ваљци и точкићи сви.
Пред капијама стајаш, чије браве
ваљало је да откључате ви;
зубаца пуни били су, додуше,
кључеви, али резе не дигнуше.
Тајанствена и усред дана бела,
природа не да да је лишиш вела; 710
кад нешто сама неће да ти каже,
ни полуга ни вијак не помаже.
Тај прибор стари не употребљавах;
ту је; јер отац служио се њим.
Пергамент онај и не прочитавах,
а светиљке поцрнио га дим.
Боље да овај крш сав пораздавах
но да се знојим сад под јадом тим!
Да збиља имаш што дадоше ти преци
у наслеђе, ти најпре то и стеци. 720
Све чим се не користиш, тешко мори;
а корист даје само тренутак који твори.

Ал' што за оно место поглед се мој прикива?
Зар је за моје очи магнет бочица та?
Наједном мило све и светло бива,
као кад месечина кроз шуму ноћу сја!

Ево те с поштом из скровишта тавна
скидам, бочице којој нема равна!
Сокова смесо што нас толиш сном,
врхунче људског духа и вештине, 730
смртоносни путовођо у тмине,
укажи милост господару свом!
Гледам те, и сав бол се ублажава,
хватам те, и сва тежња сад јењава,
у духу секне онај бурни вал.
Испливавам на пучину широку,

таласи глатки блистају мом оку
и нови дан на нови мами жал.

Огњена кола лакокрила плове
пут мене! Спремност осећам за лет 740
кроз дубок етер, низ путање нове,
у делатности чисте нови свет.
Какав божански живот у милини!
Црве, зар ти да стекнеш срећу ту?
Да, само леђа окрени судбини
земаљској, овом сунцу, овом тлу!
Дрзни се, улаз отвори тајанствен
у који нико не воли да креће!
Час је, докажи делом да човек достојанствен 750
устукнути пред боговима неће
ни склањати од мрачне шпиље чело
где машта себе проклиње и мори;
пролазу тесном хрли смело
у чијем ждрелу сав такав гори,
одлучи се да ведро тамо крочиш,
макар у ништа морао да се точиш.

Биљурна купо, прозирна и света,
на коју не помишљах толи'ко лета,
из кутије изићи! Од давнина 760
на предачким си пировима сјала,
озбиљне госте радовала
док су из тебе редом пили вина.
Ликова низ на теби, у раскошној пуноћи,
дужност да стихом кажеш им суштину
пре него што искапиш садржину –
све то на младе подсећа ме ноћи.
Другом те нећу дати, нит' ћу сада
славити умно лепоту твог склада;
опије брзо овог сока сласт.
Припремљен давно, више се не скрива, 770
смећим се млазом у гротло твоје слива:

последњи мој напитак ме позива
да блаженога духа жива
свечано јутру пијем га у част!

(Приноси купу уснама)

(Зачују се звона и певање хора)

ХОР АНЂЕЛА:

Христос у небо се виноу!
Славље одјекује:
Смртном човеку је
грех којим векује
сада уминуо.

ФАУСТ:

О, какав дубок бруј и звонак глас 780
купу са уста пресилно ми склони?
Да то на Ускрс већ мукло не звони,
на празничкога јутра први час?
Да л' хорови већ онај утешни поју пој
што га над гробом некад клицаше анђела рој,
значи ли ова песма што се рони
извесност, нови савез, спас?

ХОР ЖЕНА:

Ми смирном смо и алојем 790
његово тело умиле,
ми га, његове вернице,
у чисто платно увиле;
у гроб смо га положили
да вечан санак сни –
вај! Христа сад у гробници
не затичемо ми.

ХОР АНЂЕЛА:

Христос у небо се виноу!
Љубављу блажен,
мучен, прокажен,
кушањем снажен,
вечно је синуо. 800

ФАУСТ:

Небесни звуци, шта ће ваша јека
мени што пузим преко прашног тла?
Звучите онде где су срца мека.
Поруку чујем, ал' вере немам ја;
а чуда беху у времена сва
најдража срцу вернога човека.
Не смем пут сфера одакле се слива
премиле вести напев благ;
па ипак, овај звук, од младих дана драг,
и сад у живот натраг ме позива. 810
Пре се на мене кроз празнички мир
пољупцем лила с неба љубав силна;
звучаху слутњом звона преобилна,
па страшно тонух у молитве вир;
непојмљива је чежња мила
гонила мене у ливаду и луг,
док се за сузом суза лила
ницао ми је нов свет уокруг.
Веселе игре, младе дане,
пролећно славље сред среће неспутане 820
та песма ми, ко пре, наговештава.
Детињством пунећи ми груди,
сећање сада вољу задржава
да се на крајњи корак не усуди.
О, нек се само ори слатки небески пој!
Навире суза: Земљо, опет сам твој!

ХОР АПОСТОЛА:

Христос из гроба,
узвишен, премио,
на небесима 830
лет је устремио;
срећном свестварању
он се припремио;
ах! нас на земљи
јад је онемио.

Жудимо земљине
узе да кидамо;
Христе, због твоје
среће ми ридамо.

ХОР АНЂЕЛА:

Христос у небо се виноу
из труљења, из гроба,
где кратко је починуо!

840

Будите срећно спремни,
збаците ланац земних
невоља и тескоба!

Ви што у срце га стависте
и његов стег разависте,
њега једино слависте,
љубављу свет раскривисте
када му реч објависте –
учитељ носи вам спас,
чујте му глас!

850

ПРЕД ГРАДСКОМ КАПИЈОМ

Грађани разних занимања излазе у шетњу.

НЕКОЛИКО КАЛФИ:

А куда ћете стазом том?

ДРУГЕ КАЛФЕ:

У ловачки смо пошли дом.

ПРВИ:

До воденице хтели бисмо ми.

ЈЕДАН КАЛФА:

А Васерхоф? Да кренемо онамо?

ДРУГИ КАЛФА:

Кад би пут донде био лепши само!

ДРУГЕ КАЛФЕ:

А шта ћеш ти?

ТРЕЋИ КАЛФА:

Ја идем куд и сви.

ЧЕТВРТИ КАЛФА:

Хајте у Бургдорф! Само живо!
Најлепше цуре и најбоље пиво
ту ћете наћи, и тучњаву кô бог!

860

ПЕТИ КАЛФА:

Де, де, шта ми се ту јуначиш?
Зар трећи пут да дебљи крај извлачиш?
Ја нећу тамо, страх ме места тог.

СЛУЖАВКА:

Не! Враћам се у град, да знаш!

ДРУГА СЛУЖАВКА:

Па он нас чека тамо поред гаја.

ПРВА СЛУЖАВКА:

Ту ћу се усрећити баш;
он се од тебе не одваја,
са тобом игра повоздан; нимало
до провода ми твога није стало!

ДРУГА СЛУЖАВКА:

Ал' неће бити сам; до луга
повешће и свог тршавога друга.

870

СТУДЕНТ:

Ум, ала газе цуре оне, а?
Колега, брзо! Да кренемо за њима!
То ти је све што волим ја:
кад љутога дувана има
и крчаг јаког пива да се гутне,
и када једра женскадија та
у празнично се рухо утне.

ГРАЂАНСКА ДЕВОЈКА:

Гле само красне те момчетине!
Е, то је збиља жалост и срамота!
Могу у фино друштво, а вуче их простота,
па јуре оне служавчетине!

880

ДРУГИ СТУДЕНТ (*првome*):

Лакше! Видиш ли оне две?
Та оне две накинђурене цице!
Једна од њих је из моје уличице:
баш бих да нешто постигнем код ње.
Ступају смерно кроз сву ову грају,
ал' повешће нас са собом на крају.

ПРВИ СТУДЕНТ:

Ма шта, колега! Не либим се ја.
Брзо, да зверчице не отперјаше!
Рука што метлом у суботу маше
недељом најбоље миловати зна.

890

ГРАЂАНИН:

Не, вала, новог кмета ми је доста!
Све дрскији је откада то поста.
Да ли за варош чини што?
Свакога дана све је горе!
Те мораш оно, не смеш то,
а порези кô никад мђре.

ПРОСЈАК (*лева*):

Ви добри људи, лепе жене,
румене, красно одевене,
сврните поглед и на мене,
ублажите мој усуд клет!
Удел'те, пружите ми наде!
Само ко даје, срећу знаде.
Берићет нека мени даде
дан који слави цео свет.

900

ДРУГИ ГРАЂАНИН:

Празником за човека ништа боље
него да прича, док овако шета,
о рату, негде у Турској, преко света,
где народ с народом се коље.
Гледаш на реку, чашицу пијуцкаш,
посматраш како превози се роба,
увече дому крећеш и певуцкаш
и благосиљаш мир и мирно доба.

910

ТРЕЋИ ГРАЂАНИН:

Јест, комшија! И ја сам тога мњења:
нека се секу, пале, плене,
нек тумбе све се преокрене,
само на дому нек ништа се не мења.

СТАРИЦА (*грађанским девојкама*):

Лепојке! Што се удесиле, гле!
Та ко се у вас заћорио не би?
Само не тако гордо! Хајде-де!
А ја знам да дочарам све што желите себи.

920

ГРАЂАНСКА ДЕВОЈКА:

Хајдмо, Агато! Нека не да Бог
да с вештицом нас таквом виде јавно;
истина, она по ноћи, ту недавно,
будућег ми је показала мог.

ДРУГА ГРАЂАНСКА ДЕВОЈКА:

Ја га у кугли угледах кристалној:
војник, крај њега саме ћиде стоје;
свуда га тражим, осврћем се стално,
ал' нигде да га спазе очи моје.

930

ВОЛНИЦИ:

Замкови и куле
силна утврђења,
и охоле девојке,
подругљива створења,

волим опсађивати
и побеђивати!
Ко зна навалјивати
и награђен је тај!

Труба нас зове –
хеј-хој, хеј-хој, хеј-хој! – 940
и на весеље
и у смртни бој.
Какви су то јуриши –
страшно је и гледати!
Девојке и тврђаве
морају се предати!
С главама у торби
освајамо рај,
па тад брзо крећемо
у нов окршај. 950

Фауст и Вагнер.

ФАУСТ:

Пролећа поглед, пун топлине,
лед са река и потока диже;
запупеле надом све долине:
зиму старост и болест стиже
па бежи у сурове планине.
Отуда само немоћно шаље
на поља пљусак зрнаста леда;
али сунце никако не да
да се што бело виђа и даље;
свуда се живот и облик јавља, 960
све оно бојама оживљава;
ал' нигде још цвећа да се прене;
уместо њега се људи шарене.
Окрени се да за часак само
на град са виса погледамо.
Из гротла мрачне капије ван
куљају људи на бели дан,
на сунце хитају с нестрпљењем.

Славе Господње васкрсење:
јер ово је васкрс и за њих саме; 970
из мемљивих соба, ниских домова,
из радионица пуних таме,
из шуме забата и кровова,
из тесних сокака у којим чаме,
из цркава мрачних и ледених
сви су на светлост изведени.
Гле само како се свет разлива
преко башта и преко њива,
како, докле год допире око,
плове чунови реком широком; 980
једва се, препуни, држе у води,
ал' сваки весело даље броди.
Чак се и брдске далеке стазе
шарене од људи што њима газе.
Већ се из села чује врева;
ту народ најзад за рај зна,
старо и младо срећно пева:
ту смем да будем човек ја.

ВАГНЕР:

Докторе, с вама шетати ма камо
увек је корисно и часно; 990
ал' сам ја не бих залутџ овамо,
јер сировост и грубост мрзим страсно.
Ужасно мени пара слух
то куглање, тај урлик, свирка, звука;
бесне кџ да их вија зао дух,
и то им је весеље, и та дрека
за њих је вајна песма нека.

Селјаци под липом.

Игра и песма.

На игру пастир журио;
а што се накинђурио –
баш кицошки без мане! 1000
Крај липе све се тискало
и већ кџ лудо ћискало.

Ихај! Ихај!
Ихахај! Хаха! Хај! –
Цијукало ћемане.

Он брзо ту се гурнуо,
па једну цуру мунуо,
у ребра је спотакѓ.
А љута друсла диже нос
и рече: „Немој да си прос!“ 1010
– Ихај! Ихај!
Ихахај! Хаха! Хај! –
„И не ривај се тако!“

Ал’ с колом се помешаше,
сукње се ускомешаше,
ђип’ лево, ђипа десно!
Обли их румен, јара, зној,
засташе дах да врате свој –
Ихај! Ихај! 1020
Ихахај! Хаха! Хај! –
све припијени тесно.

„Окани се пипачине!
Ја добро знам мушкарчине!“
Ал’ хоћеш! – Натенане
у скровит кут он смами њу,
и сад још једва чују ту –
Ихај! Ихај!
Ихахај! Хаха! Хај! –
галаму и ћемане.

СТАРИ СЕЉАК:
Од вас је, гиспо’н докторе, лепо 1030
што не гледате с висока на нас,
него сте, такав учевњак, дошли
ту где се народ тиска данас.
Наточили смо свежег пића
за вас у понајлепшу чашу;
ево, и желим вам да оно

не само жеђ угаси вашу:
нек ваших дана умножи број
број капљица у чаши тој.

ФАУСТ:
Хвала за ово окрепљење! 1040
Нек вам је на здравље и на спасење!
(Народ се окуља у круг.)

СТАРИ СЕЉАК:
Доиста, то вам лепо личи
што сте у дан весеља дошли:
јер у помоћ сте притицали
пре, кад су били дани лоши!
Овде још жив је и сад многи
којега отац ваш излечи,
од грозница га бесних спасе
и кугу најзад сасвим спречи. 1050
Као млад човек, и ви тада
све болеснике неговасте;
лешеве лежаху свуд редом,
кроз тешке кушње пролажасте,
кроз напоре и кроз ужасе,
ал’ небо ваше здравље спасе;
оном ко нама помоћ је дао
помагач вишњи је помогао.

СВИ:
Да нам помагати он може
још дуго, здравља дај му, Боже!

ФАУСТ:
Нек свако од вас погнут стоји 1060
само пред оним горе, који
и помагању учи вас,
и сам шаље помоћ и спас.
(Одлази са Вагнером.)

ВАГНЕР:

Велики мужу, каква осећања
морају да ти душу плаве
када те људи оволико славе!
Срећан ком такву жетву и признања
донесе његов дар кад лета мину!
Показује те отац сину,
распитује се свако, свак се тиска,
престаје свирка, игра, вриска.
Идеш кроз њине врсте две,
капе им у висину лете,
још мало па би клекнули на тле
кд испред какве слике свете.

1070

ФАУСТ;

Хајдмо још корак-два, па онај кам
нек одмориште буде нама.
Ту често сећах замишљен и сам,
измучен постом и дугим молитвама.
Пун наде, чврст у вери, ту сам плакд,
кршио руке, уздисао ту,
желећи Бога принудити тако
да заразу окончачу.
А сад ми као подсмех хвалоспев звучи њин.
О, да знаш како душу сву ми пече
стид што мој отац, и с њим његов син,
незаслужену славу стече!
Мој отац беше биће часно,
ал' мрачна духа; о природи је страшно
и честито, иако својејудно,
мозгао заметно и трудно;
с посвећенима у науке тајне
у црну би се кухињу затварао
па би, проучив рецепте бескрајне,
од опречности нов спој стварао.
Црвеног лава, просца душе смеле,
у млакој купки с Лилијом би спаривали,

1080

1090

и тад кроз многе ложнице их вреле
пламеном јарким натеривали.
Најзад и крајњи циљ постигли беху:
сва разнобојна, ту се краљица јави млада. –
То беше лек, и болесници мреху,
и нико не упита ко све страда.
Тако, уз помоћ паклених сокова,
кроз долине и брда ова
дивљасмо горе и од куге мрске.
Ја сам сам отров хиљадама дао;
све снађе смрт, а сад сам дочекао
да хвале убојице дрске.

1100

ВАГНЕР:

Зашто вас ово жалости и једи?
Зар ваљан човек већ не чини много
кад знање које од старих наследи
примени тачно, савесно и строго?
Ако ли, млад још, оца уважаваш,
радо од њега све ћеш преузети;
ако, у зрело доба, науку умножаваш,
може ти син и даље још доспети.

1110

ФАУСТ:

Срећан ко може надати се да ће
из мора заблуда икада испливати!
Треба нам оно баш што не можемо знати,
а с оним што зна, човек не зна шта ће.
Ал' нек овакав сумор нам не квару
овога часа лепо преобиље!
Гле како Сунце предвечерње жари
колибе, дрвеће и биље.
Дан је при крају; оно, све даље, сја,
хита да други оживљава свет.
О, што ме крила не дигну са тла,
па за њим, вечно, да управљам свој лет!
Да вазда гледам: љуби позни зрак

1120

1130

тих свет пода мног, врхунце пали вече,
 долине хвата мир и полумрак,
 сребрни поток у златне реке тече.
 Дивљачни брег и гудура дубока
 пречили не би ход боголик мој;
 и већ се испред задивљеног ока
 помаља море и топлих дрџа рој.
 Божанство најзад кô да клону;
 ал' нови нагон стиче моћ:
 хитам да пијем вечну светлост ону – 1140
 преда мног дан, а иза мене ноћ,
 таласи доле, горе шир небесна.
 Дивног ли сна, док оно даље креће!
 Ах, куда лете крила бестелесна
 телесна крила винути се неће!
 Ал' сваком нагон урођен се јави,
 душу му увис и напред нешто гони
 када се изнад нас, кроз бескрај плави,
 шевина звонка песма рони,
 кад кружи орао врх гора 1150
 обраслих смрчама, кад ждрал
 преко равница, преко мора,
 на завичајни лети жал.

ВАГНЕР:

Мушичав и ја понекад сам био,
 ал' такав нагон нисам осетио.
 Зачас се шумџа нагледаш и њивџа,
 па што да човек птичја крила проси?
 Кол'ко се лепше у духу ужива
 што нас од књиге књизи, од листа листу носи?
 Зимске су ноћи препуне тад чари, 1160
 блаженство загрева све тело,
 па још пергамент кад развијеш стари,
 ах! тад се к теби спушта небо цело.

ФЛУСТ:

Ти само један нагон знаш, и Богу
 моли се да ти други не пробуди!
 Две душе мени, ах, распињу груди
 и сместа би се растале да могу;
 једна, са страшћу грубом и простачком,
 за свет се сваким чулом хвата;
 друга се силом уздиже из блата 1170
 ка узвишеном царству праотачком.
 Ако вас има, дуси, ваше чете
 што измеђ' земље и небеса броде
 нека из златне измаглице слете,
 нек ме у нов, шаролик живот воде!
 Да ми бар когод плашт чаробни да,
 па да ме носи преко света цела –
 не бих га ни за најскупља одеда,
 за царски плашт га не бих дао ја.

ВАГНЕР:

Не призивај ту добро знану чету
 што се комеша, кључа и клобуча,
 па људе са свих страна заобруча
 носећи бесконачна зла и штету.
 Њин оштар зуб и језик се рогуши
 да те убоде са северних страна;
 с истока врви њихов рој и суши,
 а твоја плућа су им храна;
 из пустиње их шаље југ
 и јаром твоје теме пали,
 док запад шаље рој што испрва разгали, 1190
 па онда плави тебе и ливаду и луг.
 Снујући штету, све нам очи мажу,
 слушају, јер обмањују нас радо,
 праве се да је небо послало њино стадо
 и анђеоски шапућу док лажу.
 Ал' поћимо! Око нас већ се мрачи,
 застудило је, магла се навлачи!

С вечери знамо тек шта кућа значи. –
Ал' шта то, сав у чуду, сада спази?
Шта те у сутон тако пренерази? 1200

ФАУСТ:

Видиш ли тамо поред оног жбуња
црнога пса што стрњиштем се шуња?

ВАГНЕР:

Одавно сам га угледао ја,
ал' ничим моју пажњу не привуче.

ФАУСТ:

Гледај га добро! Шта мислиш, шта је та
животиња?

ВАГНЕР:

Па, куче као куче,
ваљда за трагом господара жури.

ФАУСТ:

Примећујеш ли како жури 1210
уокруг, и све ближе, око нас?
Не варам ли се, куд год крочи
за њим се пруга од пламена точи.

ВАГНЕР:

Што видим, то је само црни пас;
обмањују вас, нема сумње, очи.

ФАУСТ:

Привезује нас за се уз помоћ танког ланца
што га магијски плете око стопала наших.

ВАГНЕР:

Ја видим: скаче, колеба се, плаши,
јер место газде види два незнанца.

ФАУСТ:

Сужава круг, већ ту је ето!

ВАГНЕР:

Видиш ли, није авет него псето.
Режи, оклева, леже по прашини,
па врти репом – сваки пас то чини. 1220

ФАУСТ:

Придружи нам се! Приђи ближе!

ВАГНЕР:

Пудлица то је будаласта нека.
Застанеш, она непомично чека,
кажеш јој штогод, упропањ се диже;
изгуби нешто, она ће да врати,
за штапом ће кроз воду запливати.

ФАУСТ:

Бићеш у праву; дресура је посреди,
од каквог духа не видим ни траг.

ВАГНЕР:

Кад васпитан је и кад збиља вреди, 1230
чак и мудрацу пас постане драг.
Изврстан ђак студентски, он по свему
заслужује да наклон будеш њему.
(Улазе у градску капију.)

РАДНА СОБА

ФАУСТ (улази са пудлицом):

На луг и њиве мрак се свео,
сав свет дубока ноћ сад крије,
што буди душе бољи део,
слутњу и језу у њу лије.
Поступак дивљи сада снива,
спи нагон обесни и луди;
свељудска љубав нас облива, 1240
љубав се к Богу сада буди.

Пудлице, мир! Не јури тамо-амо!
Што њушкаш око прага? Хоћеш стати!
Хајд иза пећи, прилези онамо,
а најбољи ћу свој ти јастук дати.
По брдској скакућући стази
ти си нас збиља забављала доста;
дај да те ја сад негујем и пазим
кб' добродошлог тихог госта.

Ах, када у собичку тесном 1250
светиљка мило опет сја,
светлином пуни се небесном
и срце, које себе зна.
Ум опет збори, усред груди
поново цвета наде цвет;
животну реку човек жуди,
ах! извор који поји свет.

Не режи, псу! Сву душу ми загревају 1260
звукови свети, крепе је и снаже:
с њима се глас животињски не слаже.
Свикли смо ми да људи се подсмевају
свем оном што не разумевају,
да гунђају на све што добро је и лепо,
а што им често тешко пада;
па зар и пас, кб' они, на то да режи сада?

Ал' авај! ни уз највеће хтење
не осећам више задовољење.
Што зачас мора престати да тече
река, те опет жеђ нас пече?
Колико пута искусих ово! 1270

Ал' жеђ се и другим толити може;
за надземаљским чежња нас проже,
жудимо откривење ново,
реч што бескрајно лепа и чиста
само у Новоме завету блиста.

Тој светој књизи сад нешто ме привлачи:
желим искреним чувством скољен
да изворник, који светошћу зрачи,
пренесем на свој језик вољен.

(Отвара једну књигу и спрема се за рад.)

Писано стоји: „Реч беше у почетку!“ 1280
Ево, већ запех ту, на првом ретку!
Ја реч толико не могу да ценим,
морам то другим да заменим,
ако се збиља дух у мене слио.
Нек пише: „У почетку ум је био“.
О првој врсти поразмисли лепо,
не дај да перо хита слепо!
Да л' збиља ум све ствараше и ткаше?
„Снага у самом почетку бејаше!“
Ал' већ док ово пишем, свест ме прати 1290
да не смем ни на том решењу стати.
Дух помаже ми! Видим! Пишем смело
и мирно: „У почетку беше дело!“

Ако се желиш код мене настанити,
пудлице, за ред мораш хајати:
завијања се мораш оканити,
не смеш лајати!
Трпети поред себе нисам свикб'
другара који смета оволико.
Ђелија тесна поста; 1300
морам терати госта,
макар и преко воље:
отворена су врата, па широко ти поље!
Али шта видим сада?
Зар то на природан начин бива?
Да ли ми око гледа ил' сновива?
Мој пас се дужи и шири изненада!
Силовито се диже са тла,
то није више обличје пса!

Какву то авет доведох у дом!
Већ на нилскога коња личи
с пламеним очима, са грозном чељусти том.
О, с тобом на крај ја ћу изићи!
Кључ Соломонов увек помаже
кад полупаклен се изрод покаже.

1310

ДУХОВИ (*из ходника*):

Једног од наших ту су заточили!
Да нипошто нисте унутра крочили!
Као у кљуси лис
врти се матори паклени рис.
Али пазите,
сад морате коло водити!
Узлећите, слазите,
па ће се он ослободити.
Хајте, помажите,
за њега излаза тражите!
А он је то заслужио,
јер све је нас задужио.

1320

ФАУСТ:

Да се с том звери смем суочити,
басму о четворо ваља ми срочити:
Саламандер нека се жари,
нек се Ундина грчи и вије,
Силфа у таму нек се скрије,
Коболд од труда нек се жмари.

1330

Ко елементе не зна
до у танчине,
ко им не познаје снагу
ни особине,
тај се не може надати
да ће духове свладати.
У пламену се скриј,
Саламандре!
У вир се жуборан слиј,

1340

Ундино!
Метеорски дивно сјај,
Силфо!
Дому благодет дај,
Инкубусе! Искрсавај
и ову врацбину окончавај!

Ниједан од четири створа та
не налази се у звери. 1350

Спокојно лежи и на ме се цери;
још јој нисам нанео зла.
Снажнијим чарањем морам те ломити
да бих те могао припитомити.

Да л' те сам паклени мрак,
пријане, уобличавао?
Тад гледај овај знак
што вазда је покоравао
црне нечастиве лесе!

Гле, костреши се, буја, сав се тресе! 1360

Зар можеш, клето створење,
да читаш објављење
никада проистеклога,
вечно неизреченога,
кроз свемир сав потеклога,
злочино прободенога?

Буја, сатеран иза пећи,
ко слон је, и све већи и већи,
одају целу жели запремити,
расути се у маглу и пару. 1370

Ка таваници не смеш стремити!
Лези пред ноге господару!
Видиш да празне претње не зборим.
Светим ћу огњем да те сагорим!
Чувај се да ти не покажем
најјаче чиме располажем!
Чувај се да ти не покажем
троједну светлост, сјај троструко врели!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*док се магла растура, излази
иза пећи одевен као путујући ђак*):

Чему та бука? Шта господин жели?

ФАУСТ:

То, дакле, беше језгра оног пса!
Ђак луталица! Засмеваш ме тиме.

1380

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ученом господару одајем пошту ја!
Ознојисте ме добро.

ФАУСТ:

А како ти је име?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

То питање се мени чини ситно
за неког што реч омаловажава,
сав привид пуки избегава
и трага тек за оним што је битно.

ФАУСТ:

Па код вас већ назвања многа,
господо, срж и биће вам одају;
јасно је то кад вам имена дају
лажова, заводника, мувљег бога.
Па лепо, ко си?

1390

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Део снаге сам која вазда
жели да твори зло, а увек добро сазда.

ФАУСТ:

Шта значи загонетка коју чух?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ја вечитог порицања сам дух!
И то са правом; пошто све
што настаје заслужује да мре;
стог боље још да ништа и не бива.

Те све што код вас грехом се назива,
разарањем, укратко злом,
елемент мој је, станиште и дом.

1400

ФАУСТ:

Делом се зовеш, а ту стојиш цео?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Истину скромну рећи сам ти хтео.
Човек, тај луди свет, та јадна мрва,
обично себе држи за целину;
а ја сам део дела што беше све испрва,
честица мрака што изнедри светлину,
поносну светлост што сад првенство спори
матери ноћи, о простор с њом се бори;
успети ипак неће, па ма колико хтела,
јер неразлучно с телима се сплела.
Из тела струји, тела озарава,
тело у њеном току је спречава –
па, надам се, још неће дуго проћи
и с телима ће и у пропаст поћи.

1410

ФАУСТ:

Сад знам о чему достојно се стараш!
Не можеш ништа срушити големо,
па око малога бушкараш.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Доиста, мршав успех постижемо.
Поплаве, буре, земљотресе, ватре –
шта ли све не покретах да се сатре
то Нешто, овај свет жилаво-живи,
али не могу да му дохакају:
ништавилу он грубо се противи,
море и копно смире се на крају!
Одолева баш свему ова
животињска и људска сорта клета.
Колико већ их отпавих са света,

1420

а стално кола крв свежа и нова!
Вечито тако, баш да се полуди!
Из ваздуха, из воде и из земаљских груди
прониче тисућ клица, у топлоти,
у хладноме, у влажном, у сувоти!
Да нисам за се пламен задржао,
посебним својим не бих ништа звао.

1430

ФАУСТ:

Значи, на силу вечно будну,
животодавно – усталачку,
дижеш, у јену узалудну,
песницу подлу паклењачку!
Боље се нечег другог лаги,
хаоса сине чудновати!

1440

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Имаћу то на памети, дабоме;
други пут више и о томе!
А да л' бих сада ићи смео?

ФАУСТ:

Питање не разумем твоје.
Сада те знам; кад будеш хтео,
дођи у време било које.
Ено ти прозор, врата ено,
а и кроз димњак ти је допуштено.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Да признам! Нешто малчице ту смета
да ђаво слободно ишета:
вештичја стопа ту на прагу.

1450

ФАУСТ:

Зар пентаграм твој корак спута?
Ако он улаз пречи врагу,
како ли онда амо нађе пута?
Зар такав дух, па сад у клопку пао?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ниси га добро исцртао;
погледај: овај спољни кут
оставио си непотпуно спојен.

ФАУСТ:

На срећу у том успех овај пут!
Тако си, дакле, сад у ропству мојем?
Случајно то се удесило само!

1460

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не спази пас то кад ускочи амо,
ал' то је сад другачије веома;
ко ђаво сад не могу из твог дома.

ФАУСТ:

Зар не можеш кроз прозор пута наћи?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

За ђаволе и авети постоји
закон: куд уђеш, мораш и изаћи.
Прво на вољу нама стоји,
а другом свак се од нас покорава.

1470

ФАУСТ:

И пакао чак има своја права?
Одлично! С вама могуће је тада,
господо, поштен пакт остварити?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Добићеш све за шта ти реч се зада,
нећемо ништа укаишарити.
Ал' не може о том у две-три речи,
касније мора да се више збори;
а сад те преклињем: отвори,
излазак више ми не пречи!

ФАУСТ:

Та остани још часак-два
да причањем ме развеселиш!

1480

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Пусти ме! Брзо вратићу се ја,
а онда питај што год желиш.

ФАУСТ:

Нисам те јурио нити вребао,
сам ми у мрежу натрча. Нек свако
ђавола држи кад га је укебао!
Неће га опет уловити лако.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Кад желиш, нек ти буде: ја сам рад
да останем и друштво теби правим;
али уз услов да те сад
вештином својом мало позабавим.

1490

ФАУСТ:

Биће ми драго то да гледам;
само нек љупка буде твоја шала,
вештина твоја нек је долична!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Чулима твојим овај часак један
пружиће више но што би ти дала
сва година једнолична.
Нити духова нежних пој,
нити прелепих њиних слика рој
магијско неће бити привиђење.
Мирисом медним ти ћеш да се кадиш,
па непца предивно да сладиш,
док свега те не прожме усхићење.
Припрема није потребна, јер сви
на окупу смо. Де, запојте ви!

1500

ДУХОВИ:

Више се, небесни
своде, не мрачи!
Љупко се јави,
етеру плави,

све нас озрачи!

1510

О, да се тамни
облак расплине!
Венац замамних
звезда да сине,
сјај непојамних
сунаца лине!

Рој небесника
прелепа лика
ту да се јати
и пролелуја,
докле их прати
чежња што буја
да се за њиним
путем упути.

1520

Одоре њине
лепршни скути
криле даљине,
земље прекривају,
застиру сенице
где се вољени,
мислима скољени,
мотре у зенице,
па се целивају,
једно се с другим
заувек сливају.

1530

Винове сенице,
чокоти стари!
Све се ластари!
Слашћу се гроздови
заобљавају
па се у муљаче
стропоштавају,
успенушали
отуд покуљаће
млазеви вина

1540

које се блиста.
 Запламињаће,
 заромињаће
 преко висина,
 свуда сред чиста
 алем-камења,
 пашће са стења
 у мир долина,
 да се у језера
 тиха разливају,
 те да зелени
 брег и равнице
 миљем умивају.
 Безбројне птице
 срчу ту срећу,
 к сунцу узлећу,
 лете ка жалима
 острва блажених
 што се беласају
 и таласају
 мивени валима;
 ту се певачи
 кликом наткликују,
 пољем играчи
 срећно поцикују,
 па сва та леса
 весело ходи
 испод небеса
 према слободи,
 једне уз горје
 путеви воде,
 други низ морје
 плаветно броне,
 трећи пак језде;
 сви ка животу,
 сви у даљине,

1550

1560

1570

1580

тамо где звезде
 лију лепоту,
 лију милине
 неизречене.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Заспао! Децо ваздушно-лелујна,
 уљуљкала га ваша песма бујна!
 Тим концертом задужили сте мене.
 Још си ти преслаб да задржиш врага!
 Нека у сновиђења, децо драга,
 тоне, у море заблуда нек пада!
 Ал' да на прагу растурих без трага
 чаролију, оштрозуб пацов сада
 треба ми. – Један већ у оном кутку
 шушка, и чуће мене у следећем тренутку.

1590

Господар пацова, мишева, зунзара,
 вашију, бува, жаба и бумбара,
 теби наређује сместа да доћеш,
 на праг да прионеш и да га глоћеш
 чим га он буде уљем намочио! –
 Гле, гле, ево си већ прискочио!
 Навали! Шиљак што ме заточио
 ту је на рубу, напред; још мало!
 Готово! Волшебно дејство је спало!
 Фаусте, настави сном се крепити,
 ускоро ћу те опет посетити!

1600

ФАУСТ (*пробудивши се*):

Зар опет обманут сам ја?
 Духова нема, нема оне плиме?
 Зар у сну видех ђавола? А с њиме
 зар нестале и оног пса?

1610

РАДНА СОБА

Фауст. Мефистофелес.

ФАУСТ:

То неко куда? Напред, молим!
Ко ли то опет жели да ме мори?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ја сам то.

ФАУСТ:

Напред!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Трипут изговори!

ФАУСТ:

Па напред!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Таквога те волим.

Сложићемо се, прилика је сва!
Јер бубице због којих си утучен
да растерам, овамо дођох ја
кô отмен господичић преобучен,
у црвеном оделу са первазом од злата,
у кратком плашту од броката,
с петловим пером за шеширом
и дугим шиљатим рапиром.
Мој ти је савет: не оклевај,
но такве исте хаљине одевај,
слободно крећи свуда куд би хтео,
да тако сазнаш живот цео.

1620

ФАУСТ:

Нема одела тог у којем не бих зла
земаљског скученог живота осећао.
Одвећ сам стар да само глумим ја,
а одвећ млад да више за жеље не бих знао.

1630

Шта мени може свет да да?

Лишавај се! Одричи се, одричи! –

Ето, вечита песма та
на ухо сваком од нас кричи,
догод смо живи, сваког трена
промукло јечи клетва њена.
С ужасом ујутру се будим,
горко бих хтео заплакати,
јер нови дан од оног за чим жудим
ништа, баш ништа неће мени дати;
он чак и слућење о срећи
својеглавим замерањем спутава,
и све што жели из груди потећи
бескрајним радним кежењем спречава.
Па и у глуви ноћни сат
у страху морам на одар свој да клонем,
ни ту ми покој није дат,
у дивљих снова ужас тонем.
Бог што се ста̀ни сред мог срца жива
кадар је да ми целу душу прене;
Бог који изнад мојих сила свих пребива
не може ништа покренути ван мене.
И постојање ми је због тога терет љут,
смрт желим, живот ми је омрзнут.

1640

1650

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Па ипак, нико не би баш радо на тај пут
којим би смрт га заувек одвела.

ФАУСТ:

Блажен ком она у победном сјају
кррави венац сплете око чела,
ког буде, после луде игре, срела
у девојачком загрљају!
О, камо да сам, усхићен од моћи
силнога духа, очи склопио!

1660

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Па ипак неко оне ноћи
напитак смеђи није попио.

ФАУСТ:

Без ухођења, канда, не би могô.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Свезнајућ нисам; ал' знано ми је много.

ФАУСТ:

Ако из страшног комешања
йзвуче глас ме знан и драг,
сварав призвуком радовања
детинског осећања траг; 1670

тад кунем све што спута душу
опсењујућ и мамећ њу,
у ове тужне шпиле тмушу
гони је, ласкајућ јој ту!
Проклето узвишено мњење
којим сâм себе сплиће дух!
Проклето појавно заслепљење
што помета нам вид и слух!
Проклето што нам снове води,
нада у славу, спомен дуг! 1680

Проклето што кô посед годи –
жена и дете, слуга, плуг!
Проклет нек Мамон је, кад златом
на подвиге нам буди страст,
кад постељом нас пребогатом
мами у доколице сласт!
Проклињем грожђа мелем румен!
Љубавне среће кунем вир!
Проклињем наду! Веру кунем!
А понајвише: стрпљив мир! 1690

ХОР ДУХОВА (*невидљив*):

Вај! вај!

Песницом снажном

ти разори сада

лепи свет;

руши се, пада!

Полубог смрска га јак!

Ми крхотине кријемо

у ништавила мрак

и сузе лијемо

над несталом оном лепотом. 1700

Ти што си тако силан

међу људима,

створи га поново,

још већма умилан,

са већом дивотом

у својим изгради га грудима!

Нека ти ведро мисли плове,

започни с новим животом,

и песме ће нове

зазвучати потом! 1710

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Хор мојих малих пријатеља

подиже ову грају.

Чуј их, за дела и весеља

стармало савет дају!

Из твоје ледене самоће,

где крв и дух ти чаме,

у свет бескрајан они хоће

певањем да те смаме.

Престани да се играш тим јадом што те проже

и што ти кô лешинар кљује груди! 1720

Свак и у најгорем друштву још осетити може

и да је човек сам, и да су пред њим људи.

Ал' тиме никако не велим

да те међ олош одгурнути желим.

Мој чин је мали; али пази:

ако ли желиш да се с тобом здружим

па да по животној кренемо стази,
пристајем одмах да ти служим
и да се теби предам цео.
Кђ друг на путу ја ћу те водити,
и, будем ли ти знао угодити,
бићу ти слуга, роб, што будеш хтео!

1730

ФАУСТ:

А шта ја треба за узврат да радим?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Дотле још много воде ће протећи.

ФАУСТ:

Не! ђаво је себичњак понајвећи
и неће тек бадава, шале ради,
да користи и усређава.
Свој услов јасно мораш ми изрећи!
Овакав слуга кућу угрожава.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ја ћу на *овом*, свету теби служити,
без починка и станка што год ти срце жели
набављаћу ти, и нећеш се потужити.
А кад на *оном* опет будемо се срели,
ти ћеш се мени истим тим одужити.

1740

ФАУСТ:

Заиста, онај свет ме мало брине;
ако ли овај смрскаш у рушевине,
нек други никне какав зна.
Из ове Земље моја радост извире сва
и ово Сунце на моју патњу сја;
будем ли могао да се од њих растанем ја,
нек се тад збуде било шта.
Не желим чути шта долази затим,
ни да л' ће људи и тад да мрзе и да воле,
ни да ли у тим сферама непознатим
постоји неко горе или доле.

1750

МЕФИСТОФЕЛЕС:

У том се смислу и усуди.
Пристани! Срећан, већ за који дан
видећеш какве све вештине знам;
даћу ти сласти скривене оку људи.

ФАУСТ:

Ђаволе јадни, шта ти можеш дати?
Зар такав као што си ти да схвати
куд стреми људски ум и шта га узвишава?
Но можда имаш јела које не засиђава,
жежена злата што се расплињава
у шацци, попут живе, истог трена;
имаш ли игру где добитка нема,
девојку која у мом загрљају
већ гледа ком ће другом да се да,
божанску срећу почастито што трају
колико и метеор небом сја?
Плод ми покажи што пре брања струне,
гране што сваког дана изнова прозелене!

1760

1770

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не страши такав захтев мене,
таквога блага торбе су ми пуне.
Ал', пријатељу, доћи ће и тај
дан да на миру прослављамо пир.

ФАУСТ:

Ако ме икад сколи лењи мир,
нека ми сместа дође крај!
Ако ме ласком кад засениш
да допаднем се себи сам,
ако уживањем ме сплениш,
то последњи нек мој је дан!
Опкладу нудим!

1780

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Руку!

ФАУСТ:

Длан на длан!

Ако тренутку кажем када:

Тако си диван! Стани! Трај! –

ти ме у ланце окуј тада,

тад не марим да дође крај!

Тад смртна звона нек зазвоне,

тад службе буди решен ти,

нек стане сат, казалька клоне,

нек прође рок што дат ми бй!

1790

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Промисли – ово памтићемо ми.

ФАУСТ:

На то си свако право стекó.

Ја се не дрзнух грешно у обећању свом;

чим се где скрасим, служићу, кó што рекох,

свеједно коме – теби ил' другом ком.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ево већ данас, на докторском банкету,

почећу да ти служим ја.

Још једно само! – Тако ти свег на свету,

да напишеш ми редак-два.

1800

ФАУСТ:

Педанте, још и написмено би хтео?

Зар још човека од речи ниси срео?

Зар није доста што реч изречена

обвеза живот мој на сва времена?

Сав свет незауоставно бујица носи жива,

а мене обећање на месту да прикива?

Ипак, заблуда ова у срцу нам се стани,

зар би се когод ње радо одрекао?

Срећан ко чисту верност у срцу своје храни,

ниједне жртве њему никада није жао!

1810

Али пергамент писани, жигосани,

улива свима страх кó демон зао.

Речи нам већ у перу мру,

восак и кожа господаре ту.

Зли душе, шта од мене очекујеш? Затражи!

Туч, мермер, пергамент ил' хартију? Де, кажи!

Треба ли пером, длетом, резаљком потписивати?

Можеш да бираш како ти је воља.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Их, их, па што толико претеривати?

Зар мораш да се злобиш као зоља?

1820

Та свако парче хартије је згодно.

Капљицом крви потписаћеш се мени.

ФАУСТ:

Ако баш мислиш да је неопходно,

пристајем на тај захтев бесмислени.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Крв је сок сасвим посебан.

ФАУСТ:

Не бој се

да ћу порећи савез и потпис што сам дао!

Тежња све моје снаге и цео живот мој се

састоји управ у том што сам ти обећао.

Кол'ко се напех од уображења;

а нисам ништа више него ти.

1830

Велики дух ме одби, пун презрења,

природа испред ока мог се скри.

Мишљења нйт је прсла, и већ давно

све ми је знање мучно и огавно.

Хајд да у мору чулности дубоком

толимо ражарене страсти!

Чаробне опне, досад непроникнуте оком,

нек пружају нам чудеса и сласти!

Заронимо у времена хуктање,

у догађаја котрљање!

1840

Па нек се бол и усхићење,
успех и нерасположење
смењују како хоће; само кроз непокој
делатан човек твори живот свој.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ограничења за вас не постоје.
Буде л' вам драго, штрпкајте свуд по свету,
грабите што год хоћете у лету
и свим по вољи сладите срце своје.
Не цифрајте се баш нимало!

ФАУСТ:

Па чујеш: није до радости ми стало. 1850
Бевуту ћу се дати, уживању преболном,
мржењу заљубљеном, јеђењу свеутолном.
Срце пак моје, од тежње за знањем исцељено,
више ниједном болу улаз пречити неће,
и што је целом роду људскоме додељено
желим да и мог бића најдубљу срж покреће,
желим да духом продрем у људска сва пространства,
да осећам сву срећу и сав јад човечанства,
да тол'ко своје Ја до његовога надмам
да, кô и оно, коначно и сам паднем. 1860

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Веруј ми – ја већ година толико
морам да кусам тај бућуриш стари:
од колевке до гроба нико
успео није да то свари!
Веруј, ја знам: за ову је целину
једино Бог да њоме господује;
он проходи кроз вечиту светлину,
нас је одбацио у тмину,
а вама дан и ноћ тек, на смену, погодује.

ФАУСТ:

Али ја желим!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Лепо је чути то!

1870

Само се једног плашим: времена биће мало
да постигнете све до чега вам је стало.
Зашто не дате да поучи вас ко?
Нађите друштво некога поете:
нека се он у смишљању покаже
и племените све нек квалитете
на ваше часно теме понаслаже –
лављу храброст и достојанственост,
јеленову хитроћу,
италијанску страственост, 1880
северњачку вредноћу.

Нек вам прокљиви тајну: како да човек може
са искреношћу лукавост да споји,
како да љубав, што га младићким жаром проже,
води по чврстом плану што претходно га скроји.
Радо бих и сам таквог пријашка упознао,
господин-Микрокозмом бих га звао.

ФАУСТ:

Па шта сам ја, кад морам и наде се одрећи
да круну човечанства икада могу стећи,
за којом жудња све ми тело плави? 1890

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ти си, коначно – то што јеси.
Власуље с тисућ коврча понеси,
ноге на штупе од сто аршина стави –
ипак ћеш увек бити то што јеси.

ФАУСТ:

Осећам: залуд људског духа све
ризнице на се нагомилах:
када, на крају, приседнем на тле,
у бићу моме не ври нова сила;
нити ме и за трунку све то диже,
нити сам Бесконачном ишта ближе. 1900

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Господине мој драги, ви гледате на ствари
кô што их посматра већина;
нама ту треба умнија вештина
док не мину живота чари.

Шта, врага! Јесте, руке, глава,
задњица, ноге, то је твоје;
ал' што ми служи, што се потчињава,
зар је то стога мање моје?

Ако за коња шест да платим могу,
зар њином снагом тад не располажем? 1910
Јурим кô стрела, госпар сам уважен
као да имам два туцета ногу.
Стога се мани умовања клета,
па чило са мношћом кроз сред света!
Ко стално мозга, знаш, тај личи мени
на бравче што се, гоњено злим духом,
врти у круг по пустопољу сухом,
а около се сочна испаша свуд зелени.

ФАУСТ:

Шта ћемо за почетак?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Па, отићи.

Какво је ово само мучилиште! 1920
Зар такав живот твоје срце иште:
досађујеш се и ти и младићи!
Нека се гос'ин Трбић, твој сусед, тога лати!
Што да се кињиш, што да ту сламу млатиш, реци?
Понајбоље што можеш знати
ти ипак не смеш рећи оној деци.
Ево, за вратима је баш сада од њих неко.

ФАУСТ:

Не могу са њим сад да разговарам.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Тај јадни дечко одавно те је чекô;
не сме да оде разочаран. 1930
Де, дај ми плашт и капу, а ти се некуд склони,
та маска ће ми дивно стајати. (*Преодева се.*)
На виспреност се моју сад ослони!
Ни четврт сата неће све то трајати;
а ти се дотле спремни за путовање лепо!
(*Фауст оде.*)

МЕФИСТОФЕЛЕС (*у Фаустовом лугом огртачу*):

Науку и ум презири само слепо,
највишу снагу за коју човек зна,
допусти само нека те Дух лажи
кроз опсене и чаробњаштво снажи,
па те већ безусловно држим ја. – 1940
Њему судбина дух је дала
што необуздан хрли у даљине
и чија тежња захуктала
овоземаљске превића милине.
Сад ћу кроз дивљи живот га провести,
кроз несуштаство плитко-безначајно,
нек се праћака, кочи, лепи, жести,
у свом незајажју бескрајном
јело и пиће нека пред жудном усном гледа
и вечно залуд тражи окрепљења; 1950
чак и да није ђаволу већ предан,
нема за њега наде ни спасења!
(*Улази један студент.*)

СТУДЕНТ:

Овде пре некол'ко стигох дана,
и, препун страхопоштовања,
долазим да упознам вас
о ком свуд бруји славан глас.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Учтивост ваша ми је мила!
Оваквих ко ја има ту сва сила.
Да л' се и другде осврнусте већ мало?

СТУДЕНТ: До вашег савета ми је стало! Долазим овде пун младог жара, оран, и с нешто мало пара; једва ме хтеде пустити мати; а желим што ваљано знати.	1960	МЕФИСТОФЕЛЕС: Е, на путу сте правом ту; само да пажњу не скрене вам нешто.	1990
МЕФИСТОФЕЛЕС: Нисте на боље место могли доћи.		СТУДЕНТ: Душом и телом сам уз књиге, али не велим да ми не годи мало провода и разбигриге у летњој празничкој слободи.	
СТУДЕНТ: Право да кажем, већ желео бих поћи: с тим зидинама, здањима сивим, баш не могу да се саживим. Сав је ту простор тесан мени, нигде дрвцета да се зелени, и у клупама, сред дворане, оглумим, ослепим, мозак стане.	1970	МЕФИСТОФЕЛЕС: Време ваљано употребите! Док дланом о длан, већ га нема. Ал' помоћу реда и система знаћете да га и уштедите. Мој пријатељу драги, стога мој савет чујте: пре свега <i>Collegium logicum</i> посећујте.	2000
МЕФИСТОФЕЛЕС: Све је то навика, ништа друго. И дете испрва се мршти на дојку, ал' не прође дуго а оно вуче да све пршти. Кад мудрост узме вас на груди, и у вама ће сваког дана све већа жеља да се буди, све ће вам слађа бити храна.	1980	Дух ће вам дивно ту дресирати, у шпанске чизме га ушнирати, те да клај-клај се вући сме путањом мисли, а не, ко пре, да стално ђа тамо ђа овамо ко смушен свитац витла само. Затим ће дуго да вас уче да је за оно што сте до јуче у једном маху чинили ви – као, на пример, пили ил' јели – потребно: један! два! и три! да бисте правилно то извели. Знате, мисли је ковачница баш као врсног мајстора ткачница: ту <i>један</i> удар тисућ нити креће, чункови шишају и лете, река кончића свуд пролеће и тисућ чворова се плете. Е, а онда филозофа ето да објасни како и зашто је све то:	2010
СТУДЕНТ: О њен бих врат се весело обиснуо; ал' како до ње стићи – и то бих радо чуо.			
МЕФИСТОФЕЛЕС: Пре свега, реците ми да ли факултет већ сте изабрали?			
СТУДЕНТ: Желим да будем учен силно, да знам о свему изобилно упознам земљу и небо, све што постоји – науку, природу сву.			2020

Прво је тако, и друго тако,
па стог и треће и четврто тако;
да прво и друго не постоје,
не би ни ово друго двоје.
Диве се ђаци том што сад знају,
ал' не научише да ткају.
Ко жели нешто живо да спозна и покаже,
тај најпре дух одатле гони;
сад деловима свима на длану располаже,
ал', на жалост, ни трага нема духовној спони. 2030
Erscheinens naturae хемија даје јој име,
а не зна кол'ко се сама себи подсмева тиме.

СТУДЕНТ:

Не схватам баш, ни крај најбоље воље.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Биће то касније много боље,
кад научите да све редуцирате
и како ваља класифицирате.

СТУДЕНТ:

Од свега тога ми глава бучи
као да жрвањ по њој хучи.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А тад, кô најпрече ово утувите:
у метафизику сав се удубите! 2040
У исказ уман треба вам ту обући
све што у људску главу не пристаје ниједну;
за све што у њу може или не може ући
наћи ћете при руци реч неку изванредну.
Ал' ово прво пола године
реда се држите, мој господине!
Пет часова имате свакодневно;
чим јекне звоно, а ви у клупу ревно!
Ваља вам се добро припремити
и набубати поглавље свако, 2050
па ћете много боље тако

на први поглед већ приметити
да он не каже ништа више
но што већ и у књизи пише.
Ал' опет записујте све од реда
кô да вам Свети дух приповеда!

СТУДЕНТ:

Не реците то двапут! Зацело,
ја видим вредност свему том;
јер оно што имаш црно на бело,
спокојно носи дому свом. 2060

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ал' изаберите факултет који!

СТУДЕНТ:

На права баш ме не вуче много.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ту вам, збиља, не замерам строго,
знам ја како с том науком стоји.
Закони и права наслеђују се дуго
кô бољка којој нема краја,
са једног места вуку се на друго,
од једнога до другог нараштаја.
Ум безумствује, доброта покор твори;
а ти си, тешко теби, унук само! 2070
О праву што га рођењем добијамо,
на жалост, никад се не збори.

СТУДЕНТ:

Одвратност моју речи ваше множе.
Срећан ко од вас учити се може!
Сад бих да богословље изучавам.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Е, ту не желим да вас заваравам.
У тој науци, морам рећи,
одвећ је тешко криви пут избећи;

тол'ко је у њој онога што трује,
а једва се од лека разликује. 2080
Слушајте само једног – и овде то помаже;
куните се у оно што учитељ вам каже.
Укратко – речи држите се! Тако
кроз поуздане двери ћете лако
и брзо у храм извесности стићи.

СТУДЕНТ:
Ал' неки појам мора уз реч ићи.

МЕФИСТОФЕЛЕС:
У реду, де! Ал' није човек прави
ко се ту само скањера и спрема
и вечно се од силног страха дави;
јер онде баш где појма никаквога и нема, 2090
увек се нека реч у згодан часак јави.
Речима можеш дивно да се спориш,
речима систем целовит да створиш,
у речи дивно верујем дословце,
не можеш од њих открити ни словце.

СТУДЕНТ:
Извин'те што вас морам задржати,
ал' још понешто питати сам рад:
да л' бисте и о медицини сад
језгровит савет могли мени дати?
Три године – то промине одједном, 2100
а, Боже! реч је о пољу непрегледном!
Ако и мали миг ти неко да,
напишаш лакше пут и крећеш право.

МЕФИСТОФЕЛЕС (за себе);
Сувопарнога тона сит сам ја;
сад опет морам бити прави ђаво. (Гласно.)
Дух медицине схватити је лако;
проучиш цео свет, изнутра, споља,
да најзад пустиш нек тече све онако
како је божја воља.

Залуд с научном тежњом свако од вас округ блуди, 2110

свако научи само што може му у главу;
али ко шчепа прилику праву,
е, такав ми је ђида по ђуди.
Прилично крепак ваш је стас,
а и смелости ваљда имате,
па ако ли се у себе уздате
поуздаће се и други у вас.
Пре свега, знајте жене водити;
од њиховог куку и леле, њихове сталне муке,
бољке хиљадоструке, 2120
у једној тачки ћете их ослободити;
и поступате л' бар упола часно,
под својом капом имаћете их ласно.
Најпре им титула мора улити поверење
како вештина ваша све друге надвишава;
чим уђете, ви свако пипните испупчење,
около којих други одавно обиграва;
пулсић им лепо притискати знајте,
смешите им се лукаво-обесно, 2130
и погледе им ватрене бацајте,
па тада нек вам пође рука
слободно око њиног витког струка
да види није ли им испод стезника тесно.

СТУДЕНТ:
То је већ много боље! Бар видиш шта и како.

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Сиво је, брајко, теорисање свако,
а вазда златно дрво живота се зелени.

СТУДЕНТ:
Кунем се, ко у сну је мени.
А да л' бих вас још кадгод узнемирити смео
те да, слушајућ, вашу искапим мудрост до дна?

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Што год сам кадар, учинићи ја. 2140

СТУДЕНТ:

Никако сад отићи не бих хтео
а да вам свој споменар не покажем
и замолим вас за потпис уважен
и макар само једну-две
наклоне речи.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Радо, што да не?

(Пише и враћа му споменар.)

СТУДЕНТ *(чита)*:

Eritis sicut Deus, scientes bonum et malum.

(С поштовањем затвара споменар, поздравља и одлази.)

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ти само слушај древну изреку ту,
слушај шта змија, рођака моја, збори,
па ћеш зацело једном, уз боголикоост сву,
искусити у срцу и како страва мори!

2150

(Појављује се Фауст.)

ФАУСТ:

Куд ћемо сад?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Куд год ти душа је рада.

Најпре кроз мали свет, па кроз велики тада.
Биће то вајда за те, а и милина права
док проходиш кроз овај течај за бамбадава!

ФАУСТ:

Али, крај моје дуге браде
за лак и отмен живот све ми смета.
Не, нема од тог покушаја наде;
да се сналазим усред света,
то никад нисам знао: мали сам и пометен
пред другима, и вазда бићу сплетен.

2160

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Мој пријатељу, све ће то бити како треба;
чим се поузда у се и чим се не колеба,
човек се уме и у животу снаћи.

ФАУСТ:

А како ћемо одавде изаћи?

Имаш ли коње, слугу, кола нека?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Све што нам треба јесте да плашт тај
разавијемо, и већ пут далека
винућемо се неба. Само, знај,
приликом овог покушаја смела
ти не смеш пртљаг претежак узети.
Справићу нешто мало гаса врела,
па ћемо зачас са земље се узнети.
Што год смо лакши, боље ће да се плови;
а сад, са срећом у свој живот нови!

2170

АУЕРБАХОВ ПОДРУМ У ЛАЈПЦИГУ

Пијанка веселе дружине.

ФРОШ:

Шта сте се смрзли? Шта ту чекате?
Нити лочете, нит' се церекате.
Даћу вам што сте се тако уцмољили,
носе одреда отомбољили!
Иначе горите као слама,
а сад сте покисли! Шта је с вама?

2180

БРАНДЕР:

Сам си крив; баш ниједну блезгарију
да нам изведеш, нити свињарију.

ФРОШ *(излива му чашу вина на главу)*:

Ево ти обоје!

БРАНДЕР:

Проклета свињо!

ФРОШ:

Па сам си то хтео, молим фино!

ЗИБЕЛ:

Напоље ко се овде спори!
хајд, заурлајте из свег гласа!
По једну сручите, па нек се ори!
Хај-хој!

АЛТМАЈЕР:

Јао, нема ми спаса!
Памука! Овај ми проби уши.

ЗИБЕЛ:

Када о свод се песма руши, 2190
најбоље осетиш снагу баса.

ФРОШ:

Тако је! Нек се торња ко замера ма шта!
Тра-лала-лала-ла!

АЛТМАЈЕР:

Тра-лала-лала-ла!

ФРОШ:

Подешена су грла, нек почне песма складна.

(Пева)

Пресвето Римско царство, о,
зар још се ниси распало?

БРАНДЕР:

Бедне ли песме! Фуј! Политичка песма је гадна!
Сваког вам дана ваља Богу у част напијати
што не морате главу Римским царством разбијати!
Бар ја то држим за преголем ћар 2200
што нисам ни цар нити канцелар.

Ал' глава не сме ни нама да фали;
па што не бисмо папу изабрали?
Ви знате које својство ту решава
и на то место човека узвишава.

ФРОШ *(пева)*:

Лети, славуј-птицо, у далеки крај,
сто поздрава мојој драгој отпевај!

ЗИБЕЛ:

Никакав поздрав драгој! То чути ја не желим!

ФРОШ:

Ти ли ћеш да ми браниш? Поздрав и пољубац,
велим!

(Пева)

У глуву ноћ ми отвори ти! 2210
Резу извуци, драги твој бди!
Врата затвори тек кад се зазори!

ЗИБЕЛ:

Де, певај само, слави је не знам како!
Кад дође време, смејаћу се том.
Мене је насанкала, па ће и тебе тако.
Дабогда злодух спанђао се с њом,
шашољио је на раскршћу ком!
А неки матор јарац, што са Брокена креће,
нека јој у галопу лаку ноћ одмекеће! 2220
Ко год је даса, а не нека жгеба,
одвећ је добар за ту шмизлу злу.
Камењем окна разбијати јој треба,
једино такав поздрав је за њу.

БРАНДЕР *(лупајући по столу)*:

Тишина! Чујте! Господо, свак зна
да се разумем у манире ја:
ту заљубљени људи седе,
па да им, према обичају старом,

још нешто лепо за лаку ноћ изведем,
по најновијем кроју. Деде,
нек свако припев прихвати свим жаром! 2230
(*Пева*)

Подрумски пацов сладио
све саму маст и путер,
трбушчић је зарадио
каоно доктор Лутер.
Ал' слушкиња отрован мамац му даде
и он се сав стешњен ковитлати стаде,
баш као да љубав га чупа.

ХОР (*кличући*):

Баш као да љубав га чупа.

БРАНДЕР:

Шта није, грешник, пробао!
Из свих је бара пио, 2240
све разгребџ, разглодао,
ал' залуд бес му био.
Од страха је скакао, вио се, трзџ,
ал' се, јадниче, замори брзо,
баш као да љубав га чупа.

ХОР:

Баш као да љубав га чупа.

БРАНДЕР:

Ужас га ошамутио,
већ ништа није знао:
у кујну се упутио,
крај огњишта је пао. 2250
А слушкиња видева прште у смех:
Гле, шишти, вућа се, спласну кџ мех,
баш као да љубав га чупа.

ХОР:

Баш као да љубав га чупа.

ЗИБЕЛ:

Како се ове тикве веселе што то чују!
Баш је вештина, нема шта,
да пацови се јадни трују!

БРАНДЕР:

Ти их веома цениш, а?

АЛТМАЈЕР:

Гле како поста благ и мекан
пупавко овај, ћелав звекан! 2260
На призор такав нечувени
сузицу нежну пушта,
јер види: пацов надувени
слика је његова сушта.

(*Улазе Фауст и Мефистофелес.*)

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Најпре те морам, као доброг ћака,
увести у друштво весељака,
да видиш како се живети може лако.
Празнује сваког дана та братија овако. 2270
Са мало духа, а уз провод леп,
у скученоме колу они круже
кџ младе мачке што свој јуре реп.
Када се на главобољу не туже,
и докле само крчмар послужује на креду,
све је за њих потаман и у реду.

БРАНДЕР:

Ови су управо стигли с пута,
необично се држе, и одмах се познаду;
нема ни сат откако су у граду.

ФРОШ:

Ту си у праву по сто пута!
Ех, па ко сад да Лајпциг мој не хвали!
Он образује свет, он ти је Париз мали. 2280

ЗИБЕЛ:

Шта мислиш, ко би ти странци могли бити?

ФРОШ:

Пусти ти само мене! Кад почну са мном да пију,
лако ћу њима, ко млећњак, извадити
све што би, можда, желели да скрију.
Канда из неког отменог су дома,
чине се незадовољни и охоли веома.

БРАНДЕР:

Кладим се, то су вашарски опсенари!

АЛТМАЈЕР:

Могуће.

ФРОШ:

Пази, кад их притегнем, биће тропа!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*Фаусту*);

Ђавола не нањуше никада ти другари,
па чак ни кад их већ за шију скопа.

2290

ФАУСТ:

Господо, поздрав наш!

ЗИБЕЛ:

Хвала, и отпоздрављање!

(*Тихо, гледајући Мефистофелеса испод ока*)

Што ли тај братац на једну ногу храмље?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Да л' бисмо и ми за сто с вама смели?
Кад се већ доброг пића не може овде наћи,
да нас бар друштво пријатно весели.

АЛТМАЈЕР:

О, ви сте, канда, силни пробирачи.

ФРОШ:

Из Рипаха сте данас, без сумње, пошли касно?
Да нисте вечерали са господином Хансом?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Данас му само минусмо крај дома;
ал' прошли пут говорили смо с њим.
О својим рођацима причао нам је свим
и сваког поздравља веома.

2300

(*Клања се Фрошу.*)

АЛТМАЈЕР (*тихо*):

Ето ти, зна тај знање!

ЗИБЕЛ:

Префриган, нема шта!

ФРОШ:

Но, чекај само, насадићу га ја!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ако нас нису превариле уши,
гласове складне чусмо баш пре но што смо ушли.
Доиста, дивно бити мора
под сводовима овим кад јекне песма хора.

ФРОШ:

Да нисте, можда, неки од вештака?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

О, не! Снага је слаба, ал' жеђа нам је јака.

2310

АЛТМАЈЕР:

Дајте нам неку песму!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Треба ли, сто и три.

ЗИБЕЛ:

Ал' нипошто да није нека стара!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Из Шпаније баш долазимо ми,
из лепе земље вина и гитара.

(*Пева*)

У давно доба један краљ
имао бувца големог –

ФРОШ:

Чујте га! Бувац! Е, тако ми неба,
бувац је красан гост, баш какав нама треба.

МЕФИСТОФЕЛЕС (*пева*):

У давно доба један краљ
имао бувља големог,
и волео га силно он
баш као сина рођеног.
Кројача свог је позвао
да одећу му сашије:
„Да скројиш овом племићу
доламицу и чакшире!“

2320

БРАНДЕР:

Каж'те кројачу да ће морати
да све то трипут премерава!
И да се нипошто не смеју борати
чакшире, иначе оде глава!

2330

МЕФИСТОФЕЛЕС:

У свили и у сомоту
он сад се рашепурио,
по одећи му трачице,
на груди крст је турио,
и одмах постђ министар,
кђ тањир звезду добио,
па браћу сву и сестрице
на двор је надоводио.

А они одмах дворане
уједати навалише,
и краљици и слушкињи

2340

сву кожу разрањавише.
На двору нико не смеде
да побије то зло.
Ми, богме, ноктом згњечимо
кад уједе нас ко.

ХОР (*кличући*):

Ми, богме, ноктом згњечимо
кад уједе нас ко.

ФРОШ:

Браво, браво! Нема шта, баш фино!

ЗИБЕЛ:

Нек тако прође бува свака!

2350

БРАНДЕР:

Шиљите прсте, па само: цака-цака!

АЛТМАЈЕР:

Живела слобода! Живело вино!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Е, збиља ми је дошла воља
да и ја коју чашу гуцнем у част слободе,
кад би вам само вина била боља.

ЗИБЕЛ:

Слушајте, такве речи нам не годе!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Бојим се само да ће се крчмар жалити;
а баш бих хтео господи врлој налити
вино из нашег подрума.

ЗИБЕЛ:

Ја ћу то средити!
Само ви дајте, неће се он увредити.

2360

ФРОШ:

Налијте добру чашу, па свака част и хвала.
Једино, проба не сме бити мала.
Јер, ако морам суд изрећи,
треба ми гутљај мало већи.

АЛТМАЈЕР *(тихо)*:

Они су с Рајне дошли, мним.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Дајте ми сврдло!

БРАНДЕР:

А шта ћете с њим?
Немате, ваљда, бурад иза врата?

АЛТМАЈЕР:

Ту страга има некаквог алата.

МЕФИСТОФЕЛЕС *(узима сврдло. Фрошу)*:

Е, које бисте сада? Одговор'те!

ФРОШ:

Како то? Зар имате разне сорте? 2370

МЕФИСТОФЕЛЕС:

По својој жељи можете наручивати.

АЛТМАЈЕР *(Фрошу)*:

Аха, већ поче усне облизивати!

ФРОШ:

Па, кад је да се бира, онда рајнскога, молим.
Што домовина пружа, то понајвише волим.

МЕФИСТОФЕЛЕС *(бушећи рупу у столу на месту где седи Фрош)*:

За чепове сад мало воска дајте!

АЛТМАЈЕР:

Ујдурма чиста! Ти су из опсенарске фајте.

МЕФИСТОФЕЛЕС *(Бранлеру)*:

А ви?

БРАНДЕР:

Шампањца мени!
Ал' нек се само како реба пени!

МЕФИСТОФЕЛЕС *(буши; један од њих је у међувремену начинио воштане чепове и њима затиснуо рупе)*.

БРАНДЕР:

Не може човек стално туђега да се клони,
јер што је добро, често близу није. 2380
Не мари Немац Французе, чак мрски су му они,
ал' њина вина ужива да пије.

ЗИБЕЛ *(док се Мефистофелес приближава његовом месту)*:

Не хајем за киселиш, морам рећи;
нек право слатко у чашу ми се точи!

МЕФИСТОФЕЛЕС *(буши)*:

Вама ће одмах токајац потећи.

АЛТМАЈЕР:

Не, погледајте нао право у очи!
Завитлавате, видим лепо ја.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Их, их! Па ко би смео да на то се усуди
кад су пред њиме тако фини људи?
А сад реците брзо! Један-два! 2390
Којим бих вином послужити вас могђ.

АЛТМАЈЕР:

Ма којим! Само не питајте много!
(Пошто су све рупе избушене и зачепљене.)

МЕФИСТОФЕЛЕС *(изводечи необичне покрете)*:

Чокот носи плодове,
јарац носи рогове!

Сочно је вино, лоза је дрвена,
сто чамов даје вина црвена.
Оком у природу дубоко роните,
Овоме чуду веру поклоните!
Напоље чепове! Нек свако сада пије!

СВИ (док извлаче чепове и док се свакоме лије у чашу тражено вино):

Какав се диван сок у чаше лије! 2400

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Само ни кап да просула се није!

(Пију по неколико пута)

СВИ (певају):

Што људождерски уживамо
кô цело крдо свиња!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Народ се ослободи, гледај их што уживају!

ФАУСТ:

Ја бих да крнем.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Чекни да истинску
видиш им нарав животињску
што ће је сад да пооткривају.

ЗИБЕЛ (Пије неопрезно, вино се пролива на под и прствара се у пламен)

У помоћ! Ватра! У помоћ! Паклен плам!

МЕФИСТОФЕЛЕС (бајући пламену):

Наклони елементе, сад се стишај!

(Зибелу)

Засад је ово била тек капља чистилица. 2420

ЗИБЕЛ:

Ама зар тако? Чек! Е, вала ћу да вам дам!

О нама, канда, ви не знате још ништа.

ФРОШ:

Да тако нешто поновили нисте!

АЛПМАЈЕР:

На страну да га одзовемо, је ли?

ЗИБЕЛ:

Како сте само били тако смели
да терате пред нама бесне глисте!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Матора бачво, ни једне речи више!

ЗИБЕЛ:

Оклагијо! Да почем још и нећеш
пред нама дрско да блебећеш?

БРАНДЕР:

Чек само! Биће батина кô кише! 2420

АЛПМАЈЕР (извлачи један чеп из стола, на њега сукне пламен):

О, горим сав!

ЗИБЕЛ:

Чаролије то су разне!
Навал'те! Сад га свако сме убити без казне!
(Извлаче ножеве и крећу према Мефистофелесу.)

МЕФИСТОФЕЛЕС (са озбиљним изразом):

Лажна слика и реч засењују,
смисао и место замењују!
Нек вас враџбине ове заплењују!

(Они зачуђено застану и гледају један другога)

АЛПМАЈЕР:

Где сам то? Какав диван крај!

ФРОШ:

Виноград! Видим ли добро? Прави рај!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Сад опет причаш мудро и како се пристоји!
И на природан начин можеш вратити здравље,
ал' то у другој књизи стоји
и чудновато је поглавље.

2460

ФАУСТ:

Да чујем!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Лепо! Заиста постоји
нешто што можеш добити без пара,
без икаквих враџбина и лекара:
на њиву еместа крени, копај, ори,
себе и дух свој у узан круг затвори,
храни се простом храном: хлебом, смоком,
кô стока живи заједно са стоком
и немој да се либиш
да њиву коју жањеш ђубриш сам;
најбоље то је средство, кол'ко знам,
да млад до осамдесете поживиш!

2470

ФАУСТ:

То нисам навикао, никако нећу моћи
да ашов прихватим ил' плуг.
Није за мене такав скучен животни круг.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Е, онда мора вештица помоћи!

ФАУСТ:

А што то не би сам урадио
и сварио напиток? Шта ће ми ова баба?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Таман! Да тол'ко време спљискам цаба!
Дотле бих сто мостова посаградио.
Не само знање и умење,
на том се послу тражи и стрпљење.
Годинама се тиме дух у самоћи бави;
тек време од тог врења сок делотворан прави.

2480

Да знаш тек шта је потребно ту!
Све саме необичне ствари!
Додуше, ђаво научио је њу,
ал' ђаво сам не уме да то свари.

(Угледавши животиње.)

Погледај само какав љубак сој!
Ово је слушкиња, а ово слуга њој!

(Животињама.)

Госпа се, канда, не налази у кући?

2490

ЖИВОТИЊЕ:

Поцикујући
кроз димњак је отпр'нула,
на неку гозбу сврнула!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Кол'ко ван куће лудује иначе?

ЖИВОТИЊЕ:

Докле се наше шапице не смлаче.

МЕФИСТОФЕЛЕС (Фаусту):

Шта мислиш о тим зверкама тананима?

ФАУСТ:

Одурније још нисам видо жгадије!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не реци тако! Ја најрадије
разговарам кô ово сад са њима! (Животињама.)
Но реците ми, њушке свињске,
шта мешате по овој каши?

2500

ЖИВОТИЊЕ:

Кувамо чорбуљаке сиротињске.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Е, биће доста муштерија ваших.

МАЈМУН (*приближава се и умиљава се око Мефистофелеса*):

О, баци одмах коцкицу
и дај ми коју свотицу,
добитка мени дај!
Једва везујем с крајем крај,
а кад би ми парица дао,
свак би ме паметним звао.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Од среће би се мајмун завртео кó чигра 2510
кад би могао само на лутрији да игра!

(*За то време се млада мајмунчад играла с великом лоптом, коју сад докотрљавају.*)

МАЈМУН:

Гле света сада
где се котрља;
пење се, пада,
вечито срља!
Кó стакло звони;
то зачас се ломи!
Изнутра је шупаљ.
Овде се сја,
овде још више. 2520
А жив сам ја!
Драги мој сине,
подаље стани
да те не рани,
да те не смрска
свет тај од глине
кад се распрска.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А сито, чему сито?

МАЈМУН (*скида га*):

О,
да си ти лопов, ја бих то
одмах видео јасно. 2530

(*Трчи до мајмунице и тера је да гледа кроз сито.*)

Вирни кроз сито! Гле,
лопова видиш, зар не,
ал' не смеш то рећи гласно.

МЕФИСТОФЕЛЕС (*приближавајући се ватри*):

А овај ћуп?

МАЈМУН И МАЈМУНИЦА:

Е, баш је глуп!
не познаје ћуп,
не познаје котао наш!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Неваспитан си баш!

МАЈМУН:

Узми перушку ову, не жести се
и на столицу смести се! 2540

(*Приморава Мефистофелеса да седне.*)

ФАУСТ (*који је за то време стајао пред једним огледалом, час му се приближавајући, час се одмичући*):

Шта видим? каква небесница вила
у волшебном огледалу то ходи!
Љубави, дај ми понајбржа крила,
у пределе ме њене води!
Ах, чим се кренем са овога места,
чим усудим се да јој приђем ближе,
одмах се нека магла диже
у којој лик јој скоро неста! –
Најлепши лик од женских свих лепота!
Зар Бог толико лепом створи жену? 2550
Зар збиља у том телу опружену
видим суштину небеских свих дивота?
Зар се овако нешто на земљи може наћи?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Дабоме, кад шест дана Бог мучи се кó ђаво,
па себи сам на крају каже: браво! –

тад мора нешто пристојно изаћи.
За сада очи напасај; а ја
умем да нађем цурићак сличан том;
и блажен онај коме срећа да
да је ко млада поведе дому свом! 2560

(Фауст непрестано гледа у огледало. Мефистофелес, протежући се на столаци и играјући се перушком, наставља да говори.)

Седим ко краљ на трону испод неба,
жезло већ држим, још ми круна треба.

ЖИВОТИЊЕ (које су досад заводиле различите збркане и чудне покрете, доносе Мефистофелесу круну, уз силу дреку.)

О, да ли би нам мало ти
зноја и крви одвојио
и ову круну спојио?

(Неспретно рукују круном и разбијају је на два дела, па их носе скачући уокруг.)

Сад би што би!
Ми гледамо, поцикујемо.
слушамо и сликујемо!

ФАУСТ (окренут огледалу):

Готово да излудим, вај!

МЕФИСОФЕЛЕС (показујући на животиње):

Сада се чак и мени безмало врти у глави. 2570

ЖИВОТИЊЕ:

И успе ли нам посб тај,
и састави л' се с крајем крај,
мисао тад се јави.

ФАУСТ (као горе):

Срце ми гори, све ме пече!
Удаљимо се одавде што брже!

МЕФИСТОФЕЛЕС (у горњем положају):

Но, што јест јест, ал' мора да се рече
да истине се барем песници ови држе.

(Бакрач, на који мајмуна за то време није пазила, почиње да киши: диже се велики пламењ, који сукне у димњак. Кроз пламен се спушта вештица, уз ужасну дреку.)

ВЕШТИЦА:

Ајој! Ајој! Ајој!
Проклети крмећи сој!
Проклета бештија! Свој 2580

не гледа посао,
не пази котао,
господарицу прљи и смуди!
Бес те споао!

(Угледавши Фауста и Мефистофелеса)

Ал' шта је ово ту?
Ко су ти људи?
Шта тражите ту?
Ко се то увуче? Ху,
ево вам мало ватре
да срж и кости вам сатре! 2590

(Захвати пењачом по бакрачу и прска пламен према Фаусту, Мефистофелесу и животињама. Животиње цвиле.)

МЕФИСТОФЕЛЕС (који обрће перушку што је држи у руци и лула по чашама и лонцима):

Сломи се! Смрска!
Ето ти каша!
Ето ти чаша!
То је тек шала наша
и такт, стрвино мрска,
уз твоја запевања дрска.

(Вештица устукне гневна и ужаснута)

Познајеш ли ме? Костуре! Чудовиште!
Препознајеш ли господара свог?
Шта ли ми држи руке те да те не униште,
и тебе и мајмунски аветињски тај лог! 2600
Зар не поштујеш више ни грудњак мој црвени?
Па ни петлово перо не видиш чак на мени?
Да лице маском почем не облажем?
Треба ли, можда, сам да своје име кажем?

ВЕШТИЦА:

Извин'те, господару, за поздрав груб! Шта могу!
Па не видим вам коњску ногу!
Где су вам она два гаврана врана?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Нек ти се засад прође тако;
јер, збиља, мину много дана
откад се нисмо видели никако. 2610
Култура, која свет полиза цео,
и ђавола је најзад спопала;
где ли се фантом северњачки део?
где видиш реп и рогове и канце?
А што се тиче мога стопала,
без којег збиља не могу да се снађем,
тај украс би ми међ људ'ма само штетио;
стог сам се, кô младићи тол'ки, сетио
да листове на себе ставим туђе.

ВЕШТИЦА (*играјући*):

И ум и свест ме скоро оставише
откако ми у кућу гос'ин Сатана уђе. 2620

МЕФИСТОФЕЛЕС:

То име, жено, не помињи више!

ВЕШТИЦА:

А зашто? Што вам није то по вољи?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

У баснословну књигу давно га пишу сви;
ал' људи зато нису ништа бољи:
лишили су се Злог, но остали су зли.
Бароном зови мене, но, и готова ствар;
кавалир ја сам, као и други кавалири.
У отмену ми крв не сумњаш зар?
Ево, на грб мој малчице нагвири! 2630

(*Прави непристојан гест.*)

ВЕШТИЦА (*смеје се необузвано*):

Ха-ха! е, баш на вас то личи, газда!

Обешењак сте кô што бесте вазда.

МЕФИСТОФЕЛЕС (*Фаусту*):

Мој пријатељу, добро утуви наук тај!
С вештицом само тако изаћи ћеш на крај.

ВЕШТИЦА:

Реците шта вам треба, господо моја драга!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Добрана чаша с оним знаним соком!
Ал' сасвим старог молим, пошто током
година њему удвоји се снага.

ВЕШТИЦА:

Веома радо! Ево једне боце –
из ње и сама волим да поквасим гр'оце, 2640
јер смрдљива нимало више није,
ето, можете од ње чашицу да имате.

(*Тихо.*)

Ал' ако овај човек без припреме то пије,
неће ни пола сата живети, добро знате.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

То је пријатељ добар, нек буде му од вајде;
дај му што понајвише у твојој кујни вреди.
Опиши круг, одверглај басме, хајде,
и пуну шољу сока му нацеди!

ВЕШТИЦА (*уз чудне покрете, описује круг и ставља у њега необичне предмете; за то време чаше почињу да звецкају, котлови да брује, и све то ствара музику. Она најзад доноси и једну велику књигу и у круг уводи мајмуне, који јој служе као пулт и држе бакљу. Даје знак Фаусту да јој приђе.*)

ФАУСТ (*Мефистофелесу*):

Не, реци, чему ово све?
Тај луди прибор, махните кретње те, 2650
подвала плитка, бљутав шљам,
све ми је мрско, све то добро знам.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ма, лакрдија пука и смејурија права!
Не буди само тако строг!
Тај хокус-покус она кб лекар упражњава
да би имао стварну корист од сока тог.

(Приморава Фауста да уђе у круг.)

ВЕШТИЦА *(снажно наглашавајући речи почиње да декламује из књиге:)*

Учи се сад вештини!
Од једног десет начини,
па два отуда скини,
три можеш занемарити, 2660
и тако ћеш ућарити.
Чет'ри нек носе ветри!
Од петице и шестице,
то ти је наук вештице,
седам и осам створи,
па се одмори;
деветка за јединицу стоји,
а десетка и не постоји.
Ето ти како вештица броји!

ФАУСТ:

Рекб бих, стара бунца и махнита. 2670

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Поприлично још тако ће да чита,
знам је ја добро, све је тако у књизи тој;
бактао сам се њоме онолико,
јер савршеног противречја спој
не схвата нити мудрац, нит' глупак, нити ико.
Мој пријатељу, вештина је ова
колико древна, толико и нова.
Вазда је човек служио се тиме:
триме и једним, и једним и триме
заблуду место истине да слави. 2680
И тако брбља, друге учи тако

неоветано, по вољи и вешто.
Ко би још да будалама се бави?
Само ли чује речи, обично сматра свако
да се при том, без сумње, мора и мислити нешто.

ВЕШТИЦА *(наставља):*

Науке снага нечувена,
од свега света прикривена!
Наука мимо књига!
И ко не мисли ни по сата,
њему ће на дар бити дата, 2690
имаће је без брига.

ФАУСТ:

Колико бесмислених речи!
Прснуће ми од тога глава.
Као да слушама како дречи
хор од сто хиљада будала.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Доста, о, доста, цењена Сибило!
Овамо с тим напитком својим ходи
па га до самог руба сипај чило;
неће то пиће другу мом да шкоди:
он је на себе многе степене натукао 2700
и већ је пуно чашица повукао.

ВЕШТИЦА *(уз силне церемоније, сипа напиток у купу како је Фауст
принесе устима, појави се лак пламен.)*

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А сад изручи! Шта је? Брзо само!
То ће ти сместа срце да разгали.
Са ђаволом си на ти, а овамо
уплашио те овај пламен мали!
(Вештица растура круг. Фауст излази.)

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Напоље, брзо! Не смеш сада стати.

ВЕШТИЦА:

Нек вам гутљајче ово улије сваку моћ!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*вештици*):

Ако ти било штогод могу дати,
ти само реци на Валпургину ноћ.

ВЕШТИЦА:

Ево вам једна песма! Појте је на сав глас, 2710
и посебно ће дејство сместа да прожме вас.

МЕФИСТОФЕЛЕС (*Фаусту*):

Хајд само брзо, руку мени дај
да те поведем, и немој да се бојиш!
Неопходно је да се сада знојиш
како би снажни одвар тај
и срж и сваку жилу могао да прожмари.
Научићу те тад шта значе
отмене доколице чари,
и осетићеш брзо како се душа жари
кад Купидон се прене и започне да скаче. 2720

ФАУСТ:

Дај ми још само два-три трена
да ми се око оним прелепим ликом поји!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не! Не! Јер брзо узор свију жена
оваплоћен ће пред тобом да стоји. (*Тихо.*)
Кад се напију овог сока дамари твоји,
свака ће ти се жена чинити кб Хелена.

УЛИЦА

Фауст. Пролази Маргарета

ФАУСТ:

О, госпођице лепа, извин'те што сам смео:
руку и пратњу ја бих понудити вам хтео.

МАРГАРЕТА:

Нисам ја госпођица, ни лепа исто тако;
и непхраћена пут ћу до куће наћи лако. 2730

(*Отрже се и одлази.*)

ФАУСТ:

Небеса, каква лепота изванредна!
Овако нешто још не видех ја.
Тако је смерна та мала, тако чедна,
а опет и да одбруси зна.
Румене усне те, ту пут што се беласа
памтићу до свог судњег часа!
У срце ми се усекло дубоко
како зна к земљи да обори око;
а кога не би свег очарала
кад је онако преко одговарала! 2740

(*Појављује се Мефистофелес.*)

ФАУСТ:

Чуј, ону цуру мораш ми привести!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Коју то?

ФАУСТ:

Сад баш прође ту.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ону? Па таман иде с исповести,
поп грехова разрешио је њу;
уз исповедаоницу се бех
прикрао. – Нема та ниједан грех,
на исповест је ишла забадава;
над њом ја немам силе нити права!

ФАУСТ:

Па више јој је од четрнаест лета.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Говориш сад кó неки блудник стари 2750
што ласка себи како нема цвета,
ни части те, нити иједне чари
коју он не би могó узабрати;
па ипак то не бива увек, схвати!

ФАУСТ:

Мој гос'ин учо, те придике мани
и закона се досадних окани!
Слушај ме што ћу рећи сада, кратко
и јасно: ако то девојче слатко
још ноћас у мом наручју не спава,
наше се друштво у поноћ окончава. 2760

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Та помислите шта је могуће, а шта не!
Да прилику прокљувим, треба две
недеље бар у њушкању провести.

ФАУСТ:

Да имам мира само часа два,
без ђаволове помоћи бих ја
створењеце такво могао завести.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Е, сад већ говорите кó Француштина нека;
ал' молим, немојте се тмурити.
Шта вреди тако са уживањем журити? 2770
Нема нам сласти ту ни издалека
но када најпре, с ове, с оне стране
наваљујући, ђаскањем натенане
одмекшате и приправите луче,
кó што нас приче талијанске уче.

ФАУСТ:

Имам ја апетита и без те удваранције.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А сад без шале и без завитланције:
схватите, једном заувек, код те мале
никакви брзи поступци не пале.
На јуриш ништа нећете ту стећи;
лукавштинама ваља нам прибећи. 2780

ФАУСТ:

Набави нешто од тог анђелског блага!
Ка постељи ме води на којој спава драга!
Са њених груди мараму ми створи,
ил' подвезицу за страст што мноме гори!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Па ево, да вам баш докажем
жељу да служим и помажем
у вашој муци, не губимо ни трен:
водим вас данас у собичак њен.

ФАУСТ:

Хоћу л' је видети? и хоће л' моја бити?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ма не! Код своје ће се сусетке налазити. 2790
А за то време ћете слатко моћи
да упијате мирис и дах њен, у самоћи,
замишљајући сласти скорих ноћи.

ФАУСТ:

Кренимо!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Још је рано.

ФАУСТ:

Зар?

Тад мућни главом и нађи за њу дар! (Оде.)

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Дар за почетак? Браво! Успеће он ту сместа!

Познајем многа згодна места
са благом закопаним у давнини;
морам да мало шњурнем по околини. (Оде.)

ВЕЧЕ

*Мала чиста соба
Маргарета плете кике и обмотава их око главе.*

МАРГАРЕТА:

Да могу знати ко ли је онај био 2800
господин што ме данас поздравио!
Изгледао је наочит веома
и мора да је из отмена дома;
то му се могло читати са чела –
иначе не би био држања тако смела. (Оде.)

Мефистофелес. Фауст.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Уђи, де уђи, само тише!

ФАУСТ (*проћутавши мало*):

Молим те, сада не прати ме више!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*њушкајући*):

Нису све тако чисте. Што мирише! (Оде.)

ФАУСТ (*обазирући се*):

Добго ми дошло, сутоњење златно 2810
што обливаш ми ово светилиште!
Пороси надом, о, предивна патњо,
жеђ срца мога које љубав иште!
Како све овде одише спокојством,
уредношћу и задовољством!
У овој беди колико обиља!
У овај тамници колико миља!

(Баца се у кожну фотељу крај постеље.)

Прими ме, ти у којој за злих и срећних дана
поколења су већ почивала!

Кол'ко је пута деце гомила раздрагана 2820
предачки овај престо окруживала!

О Божићу је, можда, моја мила
пред деду свог ту смерно долазила,
румених обрашчића једрих,
и смежурану руку му целивала.
Девојко, како свуда трепери дух твој ведри,
дух реда, среће, благодати,
дух што те сваког дана поучава кб мати
и вели како столњак лепо застрти треба,
како на поду шарати песак тај. 2830
О, мила руко! руко с неба!
Кућерак овај претвараш у рај.
А овде! (*Задиже завесу на постељи.*)

Каквом језом милина свег ме проже!

Овде бих сате провео и дане.

Природо, овде кроз снове лагане
обликовала си сушто чедо божје;
детинске груди овде је топлотом
живот јој нежно проплитао,
овде светошћу и чистотом
божански њезин лик се ткао!

А ти? Шта тебе амо је довело? 2840
Како ме осећања преплавише!
Шта хоћеш овде? Што се срце сплело?
Фаусте бедни! не познајем те више.

Да л' чаролија нека овде ме окружава?
Дођох да хитро науживам се ту,
а ево где сав плинem у љубавноме сну!
Зар и најмањи дашак нама се поиграва?

А кад би она ушла овог трена,
како би само платио за свој грех!
Велики разметљивко као издуван мех 2850
скљокао би се пред стопала њена!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*долази*):

Сад брзо! Ено доле ње.

ФАУСТ:

Нећу поново доћи! Одлази, душманине!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ево вам једне скриње, поприличне тежине,
узео сам је не знам где.

У орман гурните је само!

Кунем се, има да јој памет стане;

ставио сам вам штошта тамо

да друго једно намамите лане.

Оно, игра је игра, једна је цура кò друга. 2860

ФАУСТ:

Не знам хоћу ли?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ман'те та скањерања дуга!

Зар бисте да то сачувате благо?

Нек се тад ваша похотљивост сврти

и нек приштеди време драго

и мени сваки даљи труд.

Надам се, нисте баш толико шкрти!

Ја лупам главу, мувам се кò луд –

(Ставља скрињу у орман и закључава га.)

бежимо! брзо! – само да вам ћуд

задовољим и вашој жељи сходно

обрлатим парченце ово згодно; 2870

а ви нос прћите, чело борате

као да на предавање морате,

ко да вас, сива ока пуна леда

физика с метафизиком гледа!

Бежимо! *(Одлазе.)*

МАРГАРЕТА (*носећи светиљку*):

Тако је спарно овде, тако гуши;

(Отвара прозор.)

напољу нема трага од оморине те.
Не знам ни сама шта ми је на души –
само да мајка врати се што пре.
Мили ми телом неко узбуђење –
баш сам ја лудо, страшљиво створење!

2880

(Свлачи се а почиње да пева.)

У Тули краљ је био,
из златног је пехара пио
што драгана му је дала
када је умирала.

Тај пехар му дражи бејаше
од свег што имађаше;
и горке сузе је лио
кад год из њега је пио.

Кад час му дође да мре
он подели земље све;
све наследнику је дао,
ал' пехар је задржао.

2890

За витезове своје
тад гозбу сазвао је
у замку на литици морској,
у дворани прадедовској.

Ту напи се бекрија стара
последњег животног жара,
па свети пехар жестоко
хитну у море дубоко.

2900

Виде где пада, где тоне
у тамне таласе оне,
па заувек очи склопи –
то последње беше што попи.

(Отвара орман да стави одећу и угледа скрињу с накитом.)

Откуд се ова лепа скриња створи?
Па сигурна сам да орман затворих.
Баш је то чудно! Шта ли је унутра?

Донео, биће, неко овог јутра
кџ залога, да од мајке зајми пара. 2910
Ту и кључ виси који је отвара.
Да видим баш! Ал' шта је ово? Боже,
не видех тако што откад се родих!
Накит! Са каквим и племкиња може
о свечанику највећем да ходи!
Како ли мени овај ланац стоји?
Чија би могла бити та дивота?

(Кити се и стаје пред огледало.)

Ех, да су бар обоци моји!
Како то одмах цео изглед мења!
Млада створења, 2920
шта ли вам вреди сва ваша лепота?
Све је то лепо и красно онолико,
ал' на вас главе не осврће нико;
жале вас кад одају хвалу вама.
За златом све то најзад хрли,
свак злато грли.
Тешко сиротицама!

ШЕТАЛИШТЕ

Фауст иде горе-доле потонуо у мисли. Приближава му се Мефистофелес.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Да га сва презрена љубав! Да би га пакао сам!
Волео бих да клетве још ужасније знам!

ФАУСТ:

Шта је? Шта те то сеца? Шта си се намрштио? 2930
Оваквог лица свог века нисам гледао!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Из ових стопа ђаволу бих се предао,
само кад и сам ђаво не бих био!

ФАУСТ:

Да л' ти у глави пуче нека даска?
Ђаволу личи баш да као махнит праска!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Та замислите, накит што бејаш га наменио за Грету
– поп ми некакав запленио! –
Само што мајка њена погледа оне стварце,
осети у дну душе хладне жмарце:
има та госпа за њушкање дар, 2940
свој нос у молитвеник завлачи сваког дана
и сместа намирише каква је свака ствар:
ова је света, а ова профана.
Одмах је зато осетила јасно
да с тим накитом није све баш сувише часно.
Узвикнула је: „Кћери, нису благословена
добра кад су на начин неоправдан стечена!
То мути душу, крв испије сву.
Него да Светој деви скрињу ту 2950
завештамо, а Божија ће мати
нама на радост небеске мџне дати!“
Гретица на то пућити се стаде.
Што да се поклоњеном коњу гледају зуби,
помисли; а без сумње Бога љуби
онај што накит тај нам толико лепи даде.
Тад мајка позва неког попа;
само што разбра шта је, кџ из топа
он, задовољан грдно, рече њима:
„Изврстан науи! Тако мислим и ја.
Ко зло победи, тај добија. 2960
Црква одличан трбух има,
читаве земље већ је прогутала,
а ипак још се није преждерала;
једино црква, госпо и госпођице драга,
може да свари незаконита блага.“

ФАУСТ:

Па то је општи обичај, у ствари:
исто то чине лихвари и владари.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

И онда смота копчу и ланац и прстење
кô да су шљиве ил' кестење,
рече јој таман тол'ко хвала
кô да му прегршт ораха је дала,
награду са небеса у бојже им обећа име –
и силно их је окрепио тиме.

2970

ФАУСТ:

А Грета?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Неки је немир зграби,
само се врти и не зна шта би?
на накит мисли и ноћу и дању,
још више на оног ко то донесе за њу.

ФАУСТ:

Јад моје драге и мене љуто мори.
Сместа јој нови накит створи!
Први и тако не беше богзна шта.

2980

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Да, господину све је играчка, знам то ја!

ФАУСТ:

Хајд, чини како кажем, и не попуј!
Сусетке њене држи се у стопу!
Ђаволе, кô пребијен се не вуци
и нови накит брзо нек буде ти при руци!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

И хоћу, господару, итекако! (*Фауст оде.*)
Овакав лудак заљубљен би лако
сфућкао Сунце, Месец и звезде све са неба
само да своју драгу забави како треба. (*Оде.*)

142

СУСЕТКИНА КУЋА

МАРТА (*сама*):

Бог нек мог мужа грехова разреши;
он према мени збиља силно згреши!
Ни пет ни шест но право у свет јурну,
мене у бело удовиштво гурну.
А збиља, нисам жалостила га ја,
волела сам га врло, сам Бог зна. (*Плаче.*)
Можда је чак и умро! – Каквог јада! – –
Па да бар имам умрлицу сада!

2990

Долази Маргарета

МАРГАРЕТА:

Госпођо Марто!

МАРТА:

Грето, шта је? Брже!

МАРГАРЕТА:

Ах, срушићу се, ноге ме не држе!
Опет пронађох, када отворих орман свој,
скрињу, од абоноса, а у њој,
богатијој од прве, адиђара
толико красних да им нема пара.

3000

МАРТА

Не мора за то мајка да ти зна;
могла би опет да све цркви да.

МАРГАРЕТА:

Ах, погледајте како је све дивно!

МАРТА (*украшава је*):

О, срећна ли си, девојко!

МАРГАРЕТА:

Једино,
на жалост, ово ни у граду не смем,
а ни у цркви да понесем.

143

МАРТА:
Само ти чешће амо к мени дођи
и овде потајно се кити;
пред огледалом овим који се часак прођи,
да уживамо и ја и ти.
А тад ће се и повод, празник некакав, наћи
па ћеш, мало-помало, с тим и пред свет изаћи.
Најпре на ухо бисер, а затим ланче то;
мајка видети неће, ил' ћемо смислити што.

МАРГАРЕТА:
Ко ли то само обе скриње посла?
Неће то бити чиста посла! *(Неко куца)*
Ах, Боже! да то није моја мати?

МАРТА *(задижући завесу на вратима)*:
Не, то је неки господин непознати. –
Уђите!
Појављује се Мефистофелес

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Морам госпе за опроштај да молим
што упадам овако.
(С поштовањем узмиче пред Маргаретом.)
Знате,
с госпођом Мартом Швертлајн бих да зборим!

МАРТА:
Ја сам то: шта ми то рећи имате?

МЕФИСТОФЕЛЕС *(тихо Марти)*:
Сад познајем вас, и доста ми је то;
не бих да сметам њено благорође.
Слободу моју не узмите за зло.
а после подне опет ћу да дођем.

МАРТА *(гласно)*:
Замисли, дете, за милога Бога!
Господин сматра да си од рода високога.

МАРГАРЕТА:
Па ја сам само девојка сирота;
то је и одвећ љубазно од вас:
забога, мени ова не припада дивота.

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Није то само накит; него стас,
па држање, па овај поглед ваш
толико оштар! Е, радујем се баш
што остати још могу!

МАРТА:
Реците! Драге воље –

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Камо да вести доносим вам боље!
Али нећете, мислим, казнити мене строго:
ваш муж је мртав и поздравља вас много.

МАРТА:
Мртав? Мој верни муж? О, куку, каква вест!
Мој муж је мртав! Леле! Губим свест!

МАРГАРЕТА:
Ах, драга госпо, толико не тугујте!

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Но, моју тужну причу сад почујте!

МАРГАРЕТА:
Ја зато не бих хтела да икад иког волим,
губитак не бих могла да преболим.

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Ниједна радост без туге не бива.

МАРТА:
Причајте како и где умре, молим!

МЕФИСТОФЕЛЕС:
У Падови вам ох почива

у порти Светога Антуна;
на посвећеном месту туна
он вечно леден санак снива.

МАРТА:

А да л' још штогод носите ми?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Да,
имам за вас и молбу преголему:
да наручите триста миса њему!
Ал' ако другом надате се чему,
потпуно празних џепова сам ја.

МАРТА:

Шта? Ни прстенчић? Ни медаљон неки? 3060
Нешто што сваки калфа идућ кроз свет далеки
кô успомену на дну вреће носи,
и не би то из руку дао
па све да гладује ил' проси'?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Мадам, од срца ми је жао;
ал' збиља није он свој новац проћердао.
Сем тога, кајао се грдно за грешке све,
и кукао још више због своје судбе зле.

МАРГАРЕТА:

Ах, зашто људе прати несрећа оволика!
За његову ћу душу молитве многе читати.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Вама би, дете моје, ваљало у брак хитати: 3070
па ви сте лепи као слика.

МАРГАРЕТА:

Ах, не! то засад још не може бити.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Нећете л' мужа, љубавника бар
узмите! Божји најлепши је дар

овако љупко чедо загрлити.

МАРГАРЕТА:

Обичај код нас није то.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Обичај ил' не! Бива и тако што.

МАРТА:

Причајте!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Покрај самртне сам му стајао
постеље, што је једва боља била
од смећа: сама слама полугњила; 3080
ал' хришћански је умро, и ужасно се кајао
што на рабошу има још много дела злих.
„Ах“, викну, „самог себе бих ошамарио
што сам толико занат и жену занемарио!
Море ме успомене и умрећу од њих!
Кад би ми бар опростила док сам жив!“ –

МАРТА (*плачући*):

Добричина! Опростила сам му давно.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

„Ал' – Бог то зна – од ње сам ја много мање крив.“

МАРТА:

То лаже! Шта! Пред смрт да лаже! Баш огавно!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

У ропцу он је булазнио стравно, 3090
укол'ко ја то бар мало познајем.
„Зар могу“, рече, „зјала да продајем? –
Понајпре деца, а онда за њих хлеба,
хлеба, и све што уз то треба,
а чак ни худу крајику нисам смео
да једем мирно како хоћу.“

МАРТА:

Та зар је тако верност и љубав с ума смео,
и диринцење и дању и ноћу!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не, на то он је мислио свакодневно.
Рекô је: „Кад је с Малте лађа кренула
за жену и за децу молио сам се ревно;
а тад и нама срећа се осме'нула,
па нам је лађа турски брод заробила
са благом великог султана;
е, храброст ту је и награду добила,
те и ја стекох иметка ваљана
кô тачно одмерени део“.

3100

МАРТА:

Шта кажете? А где се иметак овај део?
Да ли га није негде закопао?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Однео ветар! Ко би то сад знао!
Њега се једна лепа госпој'ца прихватила
док је кô странац по Напуљу шетуцкао;
богзна колико верно око њега се свила,
те је до блаженога свога краја болуцкао.

3110

МАРТА:

Хуља! Да своју децу опељеши!
Зар ни сва беда ни сав јад
не спречише га да више не греши!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Е, ви'те, зато је мртав сад.
Кад бих на вашем месту био,
ја бих га годиницу прописно ожалио
за приликом се осврћућ неком новом.

3120

МАРТА:

Таквог кô што ми први беше, ах, благи Боже!

тешко да нађем још на свету овом.
Лудице слађе једва бити може.
Одвећ је волео једино
тумарање по белом свету,
и туђе жене, страно вино,
и картање и коцку клету.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Но, но, па то је могло бити фино
ако је и он, са своје стране,
проглéдао кроз прсте ваше мане.
Кунем се да бих и ја под таквим погодбама
измењао прстење с вама!

3130

МАРТА:

О, господин се шали!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*за себе*):

Вала,
док је времена, да отпрашим!
Та би и врага за реч задржала. (*Грети.*)
А како је са срцем вашим?

МАРГАРЕТА:

Шта хоћете тим рећи?

МЕФИСТОФЕЛЕС (*за себе*):

Да невиног створења!
(*Гласно.*) Па, до виђења, госпе!

МАРГАРЕТА:

До виђења!

МАРТА:

Још само две-три речи! Знате, била бих рада
да имам написмено како је, где и када
умро мој мили и где почива сада.
Одувек волим ред у свему,
а хтела бих да видим и читуљу о њему.

3140

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Па, драга госпо, свуда за истину признају
што два сведока кò изјаву дају;
једног свог друга отменог ћу наћи
па ћемо скупа пред суца изаћи.
Довешћу га овамо.

МАРТА:

Ах, молим, и што пре!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

И млада госпа биће ту, зар не? 3150
Ваљан је момак то! Напутован је силно,
а госпођице уме да честује умилно.

МАРГАРЕТА:

Пред њим бих врло морала да се срашим.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Нипошто! Ни пред царем самим!

МАРТА:

У башти мојој, за кућом, биће згода
да се вечерас појаве господа.

УЛИЦА

Фауст. Мефистофелес.

ФАУСТ:

Но, шта је? Да л' ће ствар једном да крене?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ах, браво! Сав горите? Све вас пече?
Брзо ће Грета бити ваша. Још ово вече
видећете је код сусетке њене. 3160
Та жена, Марта, као да се роди
за то да пези и да своди!

ФАУСТ:

Одлично!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ал' и од нас ту се захтева штошта.

ФАУСТ:

Јасно, услуга мора и да кошта.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Да пуноважно изјавимо само
да падованско гробље вечити почин пружа
костима њеног покојнога мужа.

ФАУСТ:

Баш мудро! Треба најпре да путујемо тамо!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Sancta simplicitas! Па није то посреди;
сведочите, а баш вас за знање пита неко. 3170

ФАУСТ:

Немаш ли штогод боље, ништа нам план не вреди.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

О, светитељу! Ту сам вас и чекò!
Зар би вам ово био случај први
да нешто сведочите лажно?
Зар нисте Бога, свет и све што светом врви,
све што човеку трепти у глави и у крви,
дефинисали изванредно снажно,
дрскога чела, смело, занесено?
А кад бисте ваљано у себе загледали,
морали бисте признати поштено 3180
да сте о свему томе таман толико знали
колико и о смрти господин-Швертлајновој.

ФАУСТ:

Софиста ти си, лажеш, све искрећеш.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Јест, да не гледам мало дубље у ствари овој.
Јер зар већ сутра најчасније нећеш
Гретици јадној сву главу занети,
у љубав целе душе јој се клети?

ФАУСТ:

И то од срца!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Лепо и красно! Тад ћеш рећи
како ти верна љубав вечно гори,
како те само један свемоћан нагон мори – 3190
хоће ли и то тако од срца ти потећи?

ФАУСТ:

Пусти то! Хоће! Кад тражим назвања
за метеж узаврелих осећања,
кад не налазим име пламсању неизречном,
па када свима чулима крстарим,
ловећи речи највише, кроз свет,
и ову страст, од које сав се жарим,
бескрајном зовем, вечном, вечном –
зар је то само врашких лажи сплет?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ипак сам ја у праву!

ФАУСТ:

Ако то нешто вреди, 3200
чуј и утуви и плућа ми поштеди:
ко само жели да право задржи,
а језик му је и дужи и бржи
па уме да лапара и да кити,
тај ће у праву увек бити.
Хајд, нисам више за брбљање оран!
У праву си, пре свега јер ја морам.

БАШТА

Маргарета држећи Фауста под руку, Марта и Мефистофелес шетају по башти.

МАРГАРЕТА:

Свесна сам да ви моја штедите осећања
и спуштате се к мени, те морам да се стидим.
Путници често по својој доброти 3210
задовоље се малим. Лепо видим,
човека вашег искуства и знања
не може забавити мој разговор сироти.

ФАУСТ:

Један твој поглед само, реч твоја само једна
више ми каже него сва мудрост овог света.

(Љуби јој руку.)

МАРГАРЕТА:

Не трудите се! О, зар вам не смета
да љубите је? Тако је неугледна,
сва храпава, огрубела и ружна!
Ах, за име Бога,
када се сетим шта све бејаш дужна 3220
да радим! Моја мајка изванредно је строга.
(Пролазе.)

МАРТА:

Господин, значи, на путу је често?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ах, посао и дужност вазда нас некуд шаље!
С тугом из многих полазимо места,
ал' шта то вреди кад морамо даље!

МАРТА:

Човек у младе, ветропирске дане
још може да тумара весело на све стране;
ал' када стисну старост и зло доба,
он је на ниске спао гране
мора ли сам тетурати пут гроба. 3230

МЕФИСТОФЕЛЕС:

С ужасом гледам на то из далека.

МАРГА:

На време промислите о свему што вас чека.

(Пролазе.)

МАРГАРЕТА:

Далеко од очију, далеко и од срца!

Истину вели пословица та.

Да говорите учтиво, то знате;
ал' пријатеље многе ви имате,
паметније но што сам ја.

ФАУСТ:

О, драга, веруј, то што памећу крсте људи
често је само краткоумље ташто.

МАРГАРЕТА:

Како то?

ФАУСТ:

Ах, та зашто да једноставност, зашто 3240
да невиност се никад не пробуди
да јасно спозна своју свету вредност
и буде свесна себе саме!
Зашто да скрушеност и смерност,
та највећа два дара што их штедра
природа дели с љубављу из недра –

МАРГАРЕТА:

Мислите само два-три трена на ме,
а ја ћу преко дана увек довољно моћи
да мислим на вас.

ФАУСТ:

Често сте у самоћи,
зар не?

МАРГАРЕТА:

Па јесам; наше мало је домаћинство, 3250
ал' ипак стално мора о њему да се стара.
Слушкињу не држимо; и тако ја детињство
и младост сву у послу протумарах;
кувати морам, мести, плести, шити
и целог дана на ногама бити;
а мајка држи до најстрожег реда
и све загледа!
Није баш да нас немаштина коље
те се толико стеже; напротив, има доста, 3260
од многих људи бисмо могли живети боље;
после мог оца леп иметак оста,
кућа и мала башта изван града.
Ал' прилично је миран сад мојих дана ток;
мој брат ко војник служи рок,
а сестрица ми умре изненада.
Са њоме много видела сам јада;
ал' поново бих радо поднела муку сву,
толико ми је до тог детета било стало.

ФАУСТ:

Ако је на те личила бар мало,
анђео прави беше.

МАРГАРЕТА:

Одгајила сам њу, 3270
и од свег срца заволела је мене.
Она по смрти очевој се роди;
мајку тад тако тешка болест згоди
да наде све већ беху изгубњене,
и једва најзад да се споро поче
опорављати. Није могло бити
ни помена да доји то сироче,
па га се сама морадох прихватити,
подизати га на млеку и на води?
и тако поста моје, сасвим се са мном сроди. 3280

На руци мојој, на мом крилу се праћакало,
смешило ми се, расло и на ножице стало.

ФАУСТ:

Зацело чисту срећу искусила си тако.

МАРГАРЕТА:

Ал' често, верујте ми, није ми било лако.
Ноћу крај моје постеле је њена
колевка била; чим се помакне, истог трена
будила сам се и ја; сад је пој,
сад је у кревет стави свој,
сад, када би се заплакала јако,
устај и носај је и њиши свеједнако,
а рано зором уз корито стој;
па на пијаци трчи, кувај, помети стан,
и тако сваки боговетни дан.
Понекад то, господине, и додија;
ал' зато јело прија, починак зато прија.

3290

(Пролазе.)

МАРТА:

Мука је то за јадне жене!
Матор се момак тешко преобрати.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Једино неко попут вас би мене
могао с пута погрешног да врати.

МАРТА:

Реците право, да л' сте већ нашли што,
да ли вам срце запленио ко?

3300

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Стара је реч: од дома и огњишта
и верне жене нема боље ништа.

МАРТА:

Мислим, па зар вас никад жеље не обузеше?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Свуд су ме, где год дођох, учтиво дочекали.

МАРТА:

Хтедох да кажем: никад зар озбиљно не беше?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Никад не ваља да се човек са женом шали.

МАРТА:

Ах, ви ме не схватате!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

То ми је страшно жао!
Ал' да сте добра срца – толико сам разабрао!
(Пролазе.)

ФАУСТ:

И само што у башту крочих
познала си ме, анђелска слико дивна?

3310

МАРГАРЕТА:

Зар не видесте? Оборила сам очи.

ФАУСТ:

И опрашташ ми дрскост? Ниси кивна
што сам ономад, када сам те срео
на повратку из цркве, био онако смео?

МАРГАРЕТА:

Пометена сам била много,
први пут ми се десило то;
никада нико није могао
о мени рећи ружно што.
Ах, мислила сам, да не виде он
што неприлично у држању твој?
Кб да му само за трен беше стало
да с овом цуром провесели се мало.
Ал' признајем: ни сама не знам шта то
проструја мноме к вама, шта ме то заобруча;
тек, збиља, бех на себе веома љута зато
што на вас нисам могла бити љућа.

3320

ФАУСТ:

Премила!

МАРГАРЕТА:

Само часак!

(Узберс белу раду и кила латаце, једну за другом.)

ФАУСТ:

А шта ће од тог бити?

Желиш ли, можда, венац свити?

МАРГАРЕТА:

Не, то је само игра.

ФАУСТ:

Каква?

МАРГАРЕТА:

Идите, молим!

3330

Исмејаћете ме само.

(Откида латице и шапуће.)

ФАУСТ:

Шта шапћеш?

МАРГАРЕТА *(полугласно):*

Он ме воли –

не воли.

ФАУСТ:

Прељупко лице небеско!

МАРГАРЕТА *(наставља):*

Воли –

не воли – воли – не воли –

(истргавши последњу латицу, озарена радошћу)

Воли ме!

ФАУСТ:

Јесте, дете моје!

Глас овог цвета нека ти буде

божанско пророчанство. Воли те!

Схваташ ли шта то значи? Воли те!

(Хвата је за обе руке.)

МАРГАРЕТА:

Сва се стресам!

ФАУСТ:

О, не цепти! Нека ти овај поглед,

нека ти овај стисак руке каже

3340

што се не може изрећи:

Сав се предати и осетити

милину која мора бити вечна!

Вечна! – Њен крај би значео очајање.

Не, нема краја! Нема краја!

МАРГАРЕТА *(стиска му руке, отргне се и отрчи. Он за тренутак стоји замишљен, па пође за њом.)*

МАРТА *(долазећи):*

Спушта се ноћ.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Јест, ваља да се креће.

МАРТА:

Замолила бих вас да останете још,

ал' свет је овде врло лош.

Баш кô да нико живи неће

да сопственог се посла лати –

3350

све вам то вреба, сваки суседов корак прати.

Ма шта да човек чини, ма шта да покушава,

свет одмах почне да га олајава.

А наших двоје младих?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Низ стазу је утекло

као два лептирића у обесноме лету.

МАРТА;

Он јој је склон, по свему би се рекло.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

И она њему. Тако је то на свету.

БАШТЕНСКА КУЋИЦА

Маргарета улази трчећи, скрива се иза врата, и са прстом на устима вири кроз пукотину.

МАРГАРЕТА:

Ево га!

ФАУСТ (*долази*):

Овде си се скрила!

Ах, што си вешто приметнула траг!

Ал' сад си моја, враголанко мила! (*Љуби је.*) 3360

МАРГАРЕТА (*грлећи га и узвраћајући пољубац*):

Мили мој! Од свег срца си ми драг!

(*Мефистофелес куца на врата*)

ФАУСТ (*љутито лупајући ногом о тле*):

Ко је?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Пријатељ!

ФАУСТ:

Звер!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Растанка дође час.

МАРТА (*долази*):

Касно је, господару.

ФАУСТ:

Зар да не испратим вас?

МАРГАРЕТА:

Мајка би – Здравом пошли!

ФАУСТ:

Збиља се ићи мора?

Остајте здраво!

Збогом!

МАРГАРЕТА:

До виђења – до скоро!

(*Фауст и Мефистофелес одлазе*)

Шта све овакав човек, благи Боже,

уме да мисли, шта све зна и може!

Пред њим се само од стида руменим,

на све што каже одговарам са: да.

Права сам мала незналица ја

и не схватам шта налази у мени. (*Оде.*) 3370

ШУМА И ПЕЋИНА

ФАУСТ (*сам*):

Узвишен душе, дао си ми, дао

све за шта мољах. Ниси ми узалуд

обратио из пламена свој лик.

За краљевство си мени предивну

природу дао, а с њом и снагу да је

осећам и да у њој уживам.

Дозвољаваш ми не само да њу

посетим препун хладног дивљења

него и да у амбис њених груди

загледам ко у душу пријатеља.

Низ живих бића проводиш крај мене

и учиш ме да браћу своју познам

у тихом жбуну, у ваздуху и води.

И када цела шума од олује

хучне зашкрипи, кад циновска смрча

рушећ се собом повлачи и мрви
околно грање, дебла суседна,
те сав брег муклом јекне грмљавом
од њеног пада – ти ме безбедној
пећини водиш тад, показујеш
мом оку мене самог, па се мојих
сопствених груди тајна и дубока
чудеса широм разоткривају.
А када чисти Месец одскочи
исцелитељски преда мном, узлебде
са литица и жбуња влажнога
прошлости сребрн-ликови и блаже
опору радост мог размишљања.

3390

Ах, за човека савршенства нема,
осећам сада. Уз милину ову,
која ме боговима узноси,
дао си мени сапутника, којег
сада се већ не могу лишити,
ма кол'ко да ме бестидно и хладно
преда мном самим он унижава
и ни у шта, тек пуким дашком речи,
преобраћа све твоје дарове.
Ревно у души мојој дивљи огањ
за оним дивним ликом подстиче.
И тако ја од пожуде тетурам
к уживању, а сред уживања
поново чезнем сав за пожудом.

3400

3410

МЕФИСТОФЕЛЕС (*улази*):

Зар се не заситисте тим животом?
Како вас он на дужи рок весели?
Лепо, окуша човек једанпут, али потом
нека се хитро к нечем новом сели!

ФАУСТ:

Гледај ти своја посла, то би ти било боље!
Зар ми повоздан мораш досађивати?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Де, де! На миру ћу те пустити драге воље;
то ми ти не смеш озбиљно пребаживати.
Са тобом, брајко, киселим осорњаком,
вечним закералом, лудаком,
изгубио бих збиља мало.
Целога дана имам грдна посла!
До чега, пак, господину је стало,
шта, опет, не воли нимало,
то му не можеш никад прочитати са носа.

3420

ФАУСТ:

Е, сад си прави тон погодио!
Досађуј ми, па још захвалност тражи!

3430

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Како би, бедни земљин сине, кажи,
без мене живот свој проводио?
Од лупетања маште заплетене
задуго сам те ослободио;
сем тога, да ти није било мене
већ не би више светом ходио.
Што ту да чучиш сред шпиља и камења
кô буљина по белом дану?
Из маховине влажне и капуцкавог стења
да сркућеш, кô жаба, храну?
Баш красно, слатко траћење живота!
Још се по твојој души доктор мота.

3440

ФАУСТ:

Схваташ ли какве силе нове
пружа ми живот сред пустоши ове?
Чак, кад би то наслутити и знао,
ти си, кô ђаво, већ довољно зао
да би ми такву срећу дао.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Да, надземаљско уживање, зацело!
По ноћи и по роси лежати у планини,

грлити страсно земљу и небо цело, 3450
сматрати, надут, да Бог си на висини,
кроз срж се земље слутљиво проривати,
грудима обгрљивати свих шест дана саздања,
с поносном снагом не знам шта све уживати,
с љубавним миљем у све се зачас преливати,
земаљску љуску са себе збацивати,
па тад сав напон узвишеног сазнања –
(правећи гест)

не смем да кажем како – распрскивати

ФАУСТ:

Срам нек те буде!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А, то вам није мило!

Имате право рећи уљудно: срам те било! 3460

Пред чедним ухом не сме да помене ни гласак
оно без чег не могу чедна срца ни часак.

Укратко, ја ти не браним: обмањуј
себе покаткад, лажју се потхрањуј;
ал' дуго тако издржати нећеш.

Зачас од хајке клонуће твој дах
и врло брзо сам себе сатрећеш
када те сколе лудило и страх.

Доста с тим! Твоја драга седи у својој клети,
а све јој скучено и тмурно и чемерно. 3470

Не избијаш јој из памети,
воли те збиља прекомерно.

Све је твој љубавни бес испрва преплавио,
кô кад се топи снег, па поток запенуши;
ти си га њој у срце слио,
и опет поток твој пресуши.

Боље би било, силни велможниче,
уместо што по гори престо градиш, '
да то шипарче, то јадниче
за љубав његову наградиш. 3480

Њој време страшно споро тече;
с прозора гледа где облака чете
над старим градским зидом лете.
„Што ли птичица нисам!“ тако јој песма тече
по цео дан, све до у касно вече.
Каткад је ведра, најчешће гледа жално,
каткад од плача сва је бледа,
па опет смирено изгледа,
а заљубљена је стално.

ФАУСТ:

Змијо! Змијо!

МЕФИСТОФЕЛЕС (за себе):

Кладим се, сад си ми долијо!

ФАУСТ:

Зликовче, сместа се удаљи!

Не помињи тој лепој жени име!

Пожудом према њеном премилом телу не пали
моја већ полулуда чула, не смућуј ме њиме!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Па не знам шта би хтео? Њој се чини
да си ти побегô од ње,
а упола и јеси збиља.

ФАУСТ:

Не,

њој сам ја близак и кад сам у даљини,
заборавити никад је не могу, 3500
изгубити не могу; завидим чак и Богу
када се сетим да можда овог трена
њезине усне дотичу му тело.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Одлично, пријатељу! Због два њена
близанца она, због ланета два
што им је паша љиљан-поље бело,
завидан често бејаш ја.

ФАУСТ:

Сводниче, бежи!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Грдите, баш красно!

Ја на то морам да се смејем гласно.
Бог, који момка и девојку сазда, 3510
уочи сместа да за њега сада
племенитијег посла нема
но што је тај да њима вазда
погодну прилику припрема.
Та хајте, нуто силног јада!
Очекује вас драганина соба,
не, ваљда, смрт и тама гроба!

ФАУСТ:

Шта ми небеска радост у њеном наручју значи?
Дај да се уз њу огрејем и озрачим!
Зар вечито не осећам њен јад? 3520
Зар нисам ја бегунац и бездомник,
нечовек што је, не знајућ шта је наумио,
од стене к стени као водопад
у бесном неспокојству шумио,
једино жудан понора огромних?
А ту постранце она, са детињском
душом, са духом још нерасцветаним,
у колибици на пристранку платинском,
и сав њен рад, сви њени дани 3530
у томе малом свету били су садржани.
А ја, створење богомрско,
нисам на томе само стао
што сам све стење почупао
и у прашину га смрскб!
Њу саму, мир њен разорио сам ја, –
теби је, пакле, требала жртва та!
Ђаволе, ти помози да време страха скратим!
Што мора бити, нек се одмах случи!
Нек се судбина њена на мене суноврати
и она са мном у амбис нек се сручи! 3540

МЕФИСТОФЕЛЕС:

О, какав опет жар и кључање и врење!
Будало, иди и утеху јој дај!
Кад таква ћупа не види решење,
помисли одмах да је свему крај.
Нек живе они што се храбро држе!
Па ти си се већ лепо почео ођавољавати.
На свету ништа бљутавије ни мрже
него кад ђаво почне очајавати.

ГРЕТИЧИНА СОБА

Гретица, за мотовилом, сама

ГРЕТИЦА:

Болна сам срца,
без мира и сна, 3550
никад их више
не стекох ја.

Кад није он са мном,
у гробу сам тамном,
цео ми свет
горчи кб јед.

Бедну ми главу
смутио јад,
у срчу се душа
распрсла сад. 3560

Болна сам срца,
без мира и сна,
никад их више
не стекох ја.

Све њега гледам,
све њега сним,
из куће само
идем за њим.

Узвишен корак,
племенит стас,
тај осмех, та сила
у оку, тај глас,
па његових речи
чаробан дах,
и стисак руке,
и пољубац, ах!

3570

Болна сам срца
без мира и сна,
никад их више
не стекох ја.

3580

За њим ми груди
сажиже жар;
ах, да га мало
задржим бар,

па да га љубим
у наручју свом
да сва ишчилилим
у пољупцу том!

МАРТИНА БАШТА

Маргарета Фауст.

МАРГАРЕТА:

Обећај, Хенриче!

ФАУСТ:

Све што будем могó!

МАРГАРЕТА:

Како са твојим веровањем стоји?
Ти си у срцу предобар, ал' се бојим
да не мариш за религију много.

3590

ФАУСТ:

Немој то, дете, помињати!
Осећаш, ваљда, да сам теби склон;
за оне које волим радо ћу живот дати,
а никоме не желим отимати
веру и цркву коју шутује он.

МАРГАРЕТА:

То није како ваља, човек то
и веровати мора.

ФАУСТ:

Мора?

МАРГАРЕТА:

О,
да су ми речи бар мало утицајне!
Па ти ни свете не поштујеш тајне.

3600

ФАУСТ:

Поштујем.

МАРГАРЕТА:

Ал' без жара. Нити на исповести
нити на служби божјој човек те неће срести.
Верујеш ли у Бога?

ФАУСТ:

Драга, ко рећи сме:

Ја верујем у Бога?

Упитај свештенике, питај мудраца кога:
сви одговори њини кó да исмевају тога
што пита.

МАРГАРЕТА:

Дакле, не верујеш, не?

ФАУСТ:

О, милолика моја, немој те
речи погрешно схватити! 3610

Ко ће се тога латити
да га назове? Ко ће му име одредити?

И ко сме исповедити:

Ја верујем у њега?

Ко ће се осећањем залудити
па се усудити

да каже: Ја у њега не верујем?

Зар Свеобујмителъ,

зар Свеодржатељ

не обухвата и не одржава 3620
тебе и мене и себе сама?

Зар се небески свод не диже горе?

Није ли, овде доле, Земља чврста?

И зар се не дижу вечите звезде
милосно мотрећи нас?

Зар те ја не гледам, очи у очи,
и зар ти све не навире

у главу и у срце

таласажућ се вечном тајном
невидљиво видљиво крај тебе? 3630

Испуни срце тим, нек се прелива,
па кад те целу прожме срећа жива,

назови ово како хоћеш,

зови то: срећа: Срце! Љубав! Бог!

Ја немам за то имена!

Осећање је све;

име је шум и дим

што омагљује небеско жарење чисто.

МАРГАРЕТА:

Лепо и красно ово све је;
и жупник каже скоро исто, 3640
иако не баш речима тим.

ФАУСТ:

Сва срца која Сунце греје
говоре ово подједнако,
на свом језику свако;
па што и ја на свом
говорио то исто не бих?

МАРГАРЕТА:

Када те слушама, још звучи како-тако,
ал' још је много лошега у том;
недостаје хришћанства теби.

ФАУСТ:

Премило дете!

МАРГАРЕТА:

Одавно већ ми је жао 3650
што си онако друштво одабрао.

ФАУСТ:

Како то?

МАРГАРЕТА:

Мени се у дну душе гади
од онога човека што те прати;
откако памтим, мени није нико
срце озледио толико
као тај човек непријатни.

ФАУСТ:

Не бој се њега, анђеле мој златни!

МАРГАРЕТА:

Кад је он ту, узаври крв ми сва.
Иначе лепо мислим о свакоме човеку;
али, колико чезнем да тебе гледам ја, 3660
толико пред њим осећам грозу неку
и сматрам га за хуљу, за варалицу злог!
Ако га криво бедим, нек опрости ми Бог!

ФАУСТ:

Мора и таквих чудака да има.

МАРГАРЕТА:

Можда; ал' не бих издржала с њима.
Само што преко прага крочи,
подругљиво рогачи очи,
а уз то и гнев из њих сева;
одмах се види да саучешћа нема;
на челу њему написано стоји
да никога и ништа не воли што постоји.
У твом наручју каква је дивота,
слобода, предана топлота,
а пред њим душу нешто стегне ми изненада.

3670

ФАУСТ:

Анђеле препун слутње!

МАРГАРЕТА:

То ме свлада
толико да ми се чак чини,
чим се он нађе негде у близини,
да сам престала да те волим!
Сем тога, кад је ту, не могу да се молим,
и то ми срце разједа и тре;
и ти то осећаш, зар не?

3680

ФАУСТ:

Не подносиш га, једном речју!

МАРГАРЕТА:

Морам сад поћи.

ФАУСТ:

О, зар никад нећу
провести миран трен уз груди твоје,
да нам се душе, да нам се срца споје?

172

МАРГАРЕТА:

Ах, бар да спавам сама!
Радо бих, када падне тама,
одшипела ти врата, да уђеш у наш дом;
ал' моја мајка спава лаким сном,
па да затече почем нас,
ја бих умрла, мислим, онај час.

3690

ФАУСТ:

Анђеле, за то има лека!
Само три капи из бочице ове,
ако их пред ноћ успеш у њену чашу млека,
уљушкаће је у дубоке снове.

МАРГАРЕТА:

За тебе, мили, учинила све бих!
Ал' надам се да ово неће шкодити њој!

ФАУСТ:

Зар бих иначе смео да то предложим теби?

МАРГАРЕТА:

Погледаш ли ме само, добри мој,
нешто ме гони, не умем рећи шта,
да ти по вољи чиним, сва пресрећна због тога.
Толико већ учиних за те ја
да скоро ничег више и нема што бих могла.

3700

(Оде.)

(Појављује се Мефистофелес).

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Оде л' мајмунче?

ФАУСТ:

Опет си шпијунирао?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Разговор цео слатко сам разабрао:
испит је гос'ин доктор полагао из вере;

173

и то ће њему, надам се, и пријати.
Цуре су просто цркле жудећи преко мере
да за свакога знају
да л' је побожно скрушен по старом обичају; 3710
јер мисле: ко ту мора реп повијати,
повијаће га и пред нама на крају.

ФАУСТ:

Зар можеш ти, чудовишнице, схватити
како ли ово верно биће дивно,
препуно вере, која њој једино
блаженство пружа, светачки мора патити
кад помисли да најдражи је њен
изгубљен, да је пакла плен?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Натчулно-чулно зацопани брате,
на свој прст тебе девојчурак мота. 3720

ФАУСТ:

Наказо-ругалице од ђубрења и ватре!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А лица чита да је то дивота!
Шта јој то душу потреса и мути
у друштву мом, не уме рећи право,
али под овом мојом маском слути
смисао скривен, тајну неку сриче;
осећа да сам геније, дабоме,
а можда чак и сами ђаво.
Но, а вечерас – ?

ФАУСТ:

Шта те се то тиче?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Па и ја уживам у томе! 3730

КРАЈ ЧЕСМЕ

Гретица и Лиза са крчазима

ЛИЗА:

О Варвари ти ниси зар
чула ни речи?

ГРЕТИЦА:

Не. Ја ретко виђам свет.

ЛИЗА:

Чух данас од Сибиле – несумњива је ствар!
Изгубила је најзад цвет
и ђаво ју је узео под своје.
Тако је то кад дижеш нос до неба?

ГРЕТИЦА:

Како то?

ЛИЗА:

Мани, базди! А тако јој и треба:
кад једе и кад пије, она сад храни двоје.

ГРЕТИЦА:

Ах!

ЛИЗА:

Што је снађе, то је и заслужила.
Откад се већ са момком оним дружила! 3740
Вазда су некуд заједно ходали,
у сѐла и на игранке се водали!
Сматрала себе богзна кол'ко фином,
а он је частио колачима и вином;
уобразила да је силна лепота,
а нимало обзира није имала
нити је знала шта је срамота
но је све поклоне његове примала.
То ти се штипкало и цмакало у сласт;
и сад, дабоме, оде част! 3750

ГРЕТИЦА:

Јадница!

ЛИЗА:

Још и жалиш ту лоћу!

Док смо ми друге преле крај банка
и мајке нас нису пуштале ноћу,
она је била уз свог мацанка;
на клупици и у мрачном трему
време им летело у трену.

Е, сада нека спусти то мало свога носа
и покору нек прими у кошуљи и боса!

ГРЕТИЦА:

Он ће је сигурно узети за жену.

ЛИЗА:

Баш би луд био! За момка окретнога 3760
има и другде одушке; сем тога,
већ је и клиснуо.

ГРЕТИЦА:

Па то је ружно.

ЛИЗА:

Упеца ли га, провешће се тужно.
Момци ће њезин венац растргнути,
а ми ћемо јој сламу пред вратнице посути. (Оде.)

ГРЕТИЦА (полазећи кући);

Како сам само језик дршила
пре, кад би нека девојка згрешила!
Како за поругу туђем греху
све речи ми недовољне беху!
Како сам црн грех оцрњивала 3770
и у црњењу претеривала,
и крстила се и важно пућила,
а сад се и сама греху изручила!
Ал' – све што на то ме принудило,
ах, Боже, било је добро и мило!

ГРАДСКИ БЕДЕМ

У удубљењу у зиду кип Богородице представљене као *Mater dolorosa*; пред кипом вазе са цвећем.

ГРЕТИЦА (ставља свеже цвеће у вазе):

Божанска мати,
ти која искуси како се пати,
с милошћу гледај пут јада мог!

Ти, срца прострељена,
сломљена, уцвељена, 3780
гледаш распетог сина свог.

Јаучеш због свог сина
и гледаш пут висина
да те очински услиши Бог.

Ко слути
бол што ме смути,
од кога крв ми љуто ври?
Шта моје срце сневесели,
и зашто дрхти, и шта жели 3790
то само ти знаш, само ти!

У јутро и у вече
душа ме пење, пече,
груди ми пара мач!
Срце се моје слама!
Ах, тек што останем сама
бризнем у плач, у плач.

Саксије на свом прозору
оросих сузама, ах,
када ти ово цвеће 3800
у рано јутро брах.

Кад ми у освит дана
у собу сунце сја,
чемером обрвана
на постељи седим ја.

Помози! Срамоти и смрти ме не дај!
Божанска мати,
ти која искуси како се пати,
милостиво на беду моју гледај!

НОЋ. УЛИЦА ПРЕД ГРЕТИЧИНИМ ВРАТИМА

ВАЛЕНТИН (*војник, Гретичин брат*):

Када сам пре са друштвом пио,
многи хвалисавац ту је био, 3810
и гомила веселих момака

бучно је славила цвет девојака
заливајући вином ту хвалу –
а ја сам, с лактом на асталу,
у безбедноме седећи миру
слушао разметања на пиру;
погладио бих с осмехом браду,
узео пуну чашу вина
и рекó: Сви за своје знаду!

Но да л' у царству једна једина 3820
наличи мојој сестрици Грети,
може ли јој воде принети?

Тад би се звекет чаша заорио,
многи би викнули: Прави је зборио,
она је дика целог свог рода!

А хвалише кó да би полила вода.
А сад! – да човек чупа косе,
да просто изађе из коже! –
пецкајућ злобно и вртећи носем
свака ме хуља врећати може! 3830

Као лош дужник морам да стојим,
на сваку реч случајну да се знојим!
Па макар пребио сву ту багажу.
опет им не смем рећи да лажу.

Ко се то амо шуња и краде?
Биће их двојица, тако ми браде!
Ако је он то, ја ћу га шчепати
за гушу, сместа мора крепати!

(*Фауст. Мефистофелес.*)

ФАУСТ:

Како кроз прозор сакристије оне
пламиња вечног кандиоца сјај, 3840
па трнући по рубовима тоне
у мрак што гута сваки његов крај!
Оваква тмина мојом душом влада.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А ја сам похотан кó нека мачка млада
што уз пожарне лествице се шуња
и мота око зидова и жбуња.
Заиста орно прилику мотруцкам
да се пројарцам мало и мало прокрадуцкам
То ми већ цело тело подрхтава
од дивне Валпургине ноћи 3850
што прексутра ће опет доћи;
ту барем свако зна зашто не спава.

ФАУСТ:

А да л' ће дотле благо изгонити
што онде видех га где сја?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ускоро ћу ти срећу поклонити
да оно ћупче извучеш из тла.
Ономад тамо вирнух из чиста мира,
пуно је прекрасних талира.

ФАУСТ:

А накит? Мален прстен бар
да њим украсим своју драгу верну?

3860

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Јест, видех онде нему ствар,
на ниску наличи бисерну.

ФАУСТ:

Е, тако ваља! Увек ми је криво
кад одем њој, а нисам је дариво.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не треба зато да вас боли глава
што уживате у нечем забадава.
А сад, док небо звездама се злати,
почујте једно право ремек-дело:
морална песма та ће, тврдим смело,
још јаче главу да јој обрлати.

3870

(Пева уз гитару.)

Шта ли то ради Ката
крај драганових врата
у сами освит ран?
Кô девица сад креће,
ал' кô девица неће,
богме, изићи ван!

У памет, јадне луде!
Када се оно збуде,
узалуд већ је све.
Тим лопужама, знајте,
само са бурмом дајте
што траже, а не пре.

3880

ВАЛЕНТИН *(прилази)*:

Ког мамиш овде? Гром и пакô!
Севај, проклети опсенару!
До врага најпре ту гитару!
За њом певача исто тако!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Оде гитара! Нема од ње ништа.

ВАЛЕНТИН:

А сада да вам расцопам челишта!

МЕФИСТОФЕЛЕС *(Фаусту)*:

Докторе, сад не узмичи! Ходи!
Држи се мене, да руку ти водим.
Напоље с мачем! Чврсто боди!
Ја ћу одбијати ударце све!

3890

ВАЛЕНТИН:

Де, одбиј овај!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Што да не?

ВАЛЕНТИН:

И овај!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Свакако! Одговори!

ВАЛЕНТИН:

Ово је кô да се ђаво бори!
Шта је то? Већ ми је рука сва крута.

МЕФИСТОФЕЛЕС *(Фаусту)*:

Сад!

ВАЛЕНТИН *(пада)*:

Јао!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Склонисмо ципова с пута!

А сада чистац! Сад кидајмо:

ево већ настаје вика луда.
С полицијом се сналазим сјајно,
ал' тешко с претњом божјег суда.

3900

МАРТА *(на прозору)*:

У помоћ!

ГРЕТИЦА *(на прозору)*:

Свећу!

МАРТА *(као горе)*:

Туку се, псују
и мачевима замахују.

НАРОД:

Ево, већ један мртав пао!

МАРТА *(излазећи)*:

Где су оне убице сад?

ГРЕТИЦА *(излазећи)*:

Ко лежи овде?

НАРОД:

Твој брат.

ГРЕТИЦА:

Јао!

О, Свемогући! какав јад!

ВАЛЕНТИН:

Умирем! Кратка реч, ал' пре
но се и каже, човек мре.
Жене, што лелечете ви?
Ходите, почујте ме сви!

3910

(Сви стају око њега)

Гретице, видиш, млада ти си,
па ни паметна много ниси,
забрљала си доста.

У поверењу ћу ти рећи:
сад стазом блуда даље крећи,
кад једном већ дроља поста.

ГРЕТИЦА:

О, брате! Боже! Зашто све то?

ВАЛЕНТИН:

Не прљај божје име свето!
Нажалост, зби се што се зби,
а биће како мора бити.
С једним започе кришом ти,
за њим ће други похрлити,
а кад с њих десет легнеш тако,
имаће те у граду свако.

3920

Кад се срамота роди, почну
брижно од света да је крију,
навлаче јој копрену ноћну
преко главе и ушију;
штавише, жели је затрти свак.
Ал' кад порасте и ојача,
гологлава и дању корача,
мада је тад и грђа чак.
Што јој ружније лице бива,
то се мање од светлости скрива.
Заиста видам, иду дани
кад ће се грађани ваљани
од тебе склањати, јавне жене,
ко од лешине оужене.

3930

Клонуће ти срце у грудима
кад станеш очи у очи с људима!
Нећеш носити накит од злата
ни набрану чипку око врата!
На игранци нећеш свилом шуштати,
у цркви те неће пред олтар пуштати!
У мрачан кут ћеш прогнана бити,
међ богаље се и просјаке скрити,
па ако ти после и опрости Бог,
проклета бићеш за века свог!

3940

МАРТА:

Боље од Бога милост просите!
Хуљењем њему не пркосите!

3950

ВАЛЕНТИН:

Ах, мотко сува, пезо дрска,
да ми је да ти кости смрскам!
Тад би ме, надам се, Господ разрешио
свега што сам икада згрешио.

ГРЕТИЦА:

Брате! Каква паклена мука!

ВАЛЕНТИН:

Кажем ти, не плачи нити кукај!
Најгоре си ми срце посекала
тима што си се части одрекла.
Сад крећем, свладан смртним сном,
кô честит војник Богу свом. (*Умире.*)

3960

КАТЕДРАЛА

*Служба божија, оргуље и појање,
Гретица међу гомилом народа. Зао дух иза Гретице.*

ЗАО ДУХ:

Колико си се осећала друкчије,
Гретице, док си овде још невина
олтару прилазила,
док си из књижице похабане
молитве тепала,
срца упола обузетог
играма дечјим, упола Богом!
Гретице!
Где ти је глава?
У твоје срцу
којег ли злочинства?
Молиш ли се за душу своје мајке,

3970

која се твојом кривицом у сну пренела
до дугог, дугог мучења?
Чија је крв на твоје прагу?
– А под срцем твојим
зар се већ не буди и не бубри
нов живот, страшећи тебе и себе
присутвом пуним стрепње?

3980

ГРЕТИЦА:

Јао! Јао!
Кад бих се могла отрести мисли
што су ме сколиле
са свих страна!

ХОР:

*Dies irae, dies illa
solvat saeculum in favilla. (Оргуље.)*

ЗАО ДУХ:

Јарост те обузима!
Труба се разлеже!
Грбови подрхтавају!
И твоје срце,
из мира праха и пепела
васкрсло
у муке огњене,
буди се и дрхти!

3990

ГРЕТИЦА:

Што нисам далеко одавде!
Као да ми оргуља звук
пресеца дах.
а песма ми кида
најдубљи кутак срца.

ХОР:

*Judex ergo cum sedebit,
quidquid latet adparebit,
nil inultum remanebit.*

4000

ГРЕТИЦА:

Угушићу се!
Стубови ме
спутавају!
Свод ме
притиска! – Ваздуха!

ЗАО ДУХ:

Скриј се! Грех и срамота
не остају скривени.
Ваздуха? Светлости?
Тешко теби!

4010

ХОР:

Quid sum miser tunc dicturus?
Quem patronum rogaturus?
Cum vix justus sit securus?

ЗАО ДУХ:

Преображеници одвраћају
лице од тебе?
Чиста се бића грозе
да руке ти пруже!
Јао теби!

ХОР:

Quid sum miser tunc dicturus?

4020

ГРЕТИЦА:

Сусетко! Бочицу! – *(Обезнани се.)*

ВАЛПУРГИНА НОЋ

У планини Хари. Предео између Ширкса и Еленда. Фауст. Мефи-стофелес

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не желиш метлу зар? А ја бих био
срећан да јарац понесе ме јак.
Тај ми је дуги пут већ дојадио.

ФАУСТ:

Докле сам год на ногама још чио
довољан ми је овај чворновак.
Чему да скратиш пут преко планина? –
Блудити лавиринтима богаза,
затим се пети до оних висина
с којих се руши слап сребрног млаза,
то је тек сласт и чар оваквих стаза!
Жилама бреза дах пролећа лепи
већ струји, већ и смрча њега зна;
па зар и наша тела он не крепи?

4030

МЕФИСТОФЕЛЕС:

То ти баш ништа не осећаш ја!
Кроз моје тело зима гмиже,
хтео бих снег и мраз да своме путу.
Где што се тужно крњав Месец диже
и лије позну светлост рујно-жуту
и обасјава лоше, те нога непрестанце
или о дрво удара ил' камен!
Дозволи, неки лутајући пламен
позваћу! Ено једнога постранце,
весело гори. Хеј, пријашко, стој!
Де, буди добар, примакни се нама!
Што да узалуд пламсаш као слама?
Просветли нам уз брег по стази тој!

4040

СВЕТЛОСТ ЛУГАЛИЦА:

Из поштовања успећу, бар се надам,
да своју лаку природу савладам;
иначе увек лет шеврда наш.

4050

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Та немој! То подражавате баш
оно што људи чине махом!
Хајд, крећи право, наређује ти ђаво!
Или ћу једним угасити дахом
то твоје биће трепераво!

СВЕТЛОСТ ЛУТАЛИЦА:

Видим ја да сте ви газда у кући
и слушаћу вас не ропћући.
Ал' пазите! Планински сваки кут
данас је пун чаролија разне врсте,
и желите ли пламен лутајући
да вам показује кроз луди метеж пут,
морате мало гледати кроз прсте.

4060

ФАУСТ, МЕФИСТОФЕЛЕС и СВЕТЛОСТ ЛУТАЛИЦА
певају наизменично:

У снолико-волшебнички
предео нас пут наш врже.
Светлај образ предводнички,
те да минемо што брже
кроз пространства ова пуста!

Погле како шума густа
крај нас лети, гране трче,
крш се клања, све се мења,
а дугачке њушке стења
хрчу, цвиле, све се грче!

4070

Прело траве и камења
поточићи са свим страна!
Је то' то жубор? Песма грана?
Да л' љубавни жал се рони,
јече рајски часи они?
Наша нада, љубав права!
И у сусрет одјек звони
кô предања давних дана.

4080

Ху-ху! Све су ближе звуци, –
то су вивци, креје, ћуци;
па зар нико још не спава?
Шта се штуња кроз сред жбуња?
Даждевњаци-шарењаци!
А корење као змије
плази песком, литицама,

претећ грозним витицама
да нам тело обавије;
из чворова жива лужја
хоботничке пипке пружа
ка путнику. И безбројни
мишеви се разнобојни
из мочвара и чечвара
и пустара јатом јате!
Рој варница тмину пара –
свици то око нас лете
и збијене њине чете
збуњују нас док нас прате.

4090

Али сад ми реци: да ли
још идемо ил' смо стали?
Кô да у круг све се креће,
брда, стење и дрвеће
што кревеле страшна лица,
док светлости луталица
све нас гушћи рој облеће.

4100

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Чврсто се мог скута држи!
Ту је један врх прастари –
гледај, све се јаром пржи,
Мамон се у стени жари.

4110

ФАУСТ:

Освитна мутна светлост тиња,
необично низ доље сја!
Па стиже чак да запламиња
кроз гротло амбиса до дна.
Ту прамек дима, ту сва сила,
ту сија жар кроз маглен мрак,
па се кô нежна вуче жила,
па куља као извор јак.
У тисућ огранака пламних
вијуга дољом његов пут,

4120

да у прамичак се осами
дошав у овај стешњен кут.
Кђ златан песак, у близини
врцају искре пленећ вид.
Ал' гле! по целој површани
пали се она силна хрид!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Господар Мамон сјајно осветљава
свој замак ради ове свечаности!
Што си то видђ, баш је срећа права;
осећам да већ стижу бесни гости.

4130

ФАУСТ:

Какав се страشان вихор сручи с неба?
С каквом ме силом по потиљку бије!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Држи се старог планинскога ребра,
или ће да те свали у гроб те провалије.
Од магле ноћ се сабија.
Чуј како шума завија!
Сове у страху полећу.
Напрсли, већ се искрећу
стубови зелених здања.
Лечање, ломљење грана!
Дебала тутањ кђ грдан слап!
Корења шкрипут и зјап!
У страшном сплету и тмуши
све једно на друго се руши
и јаруге пуни, што хује
од писке и јеке олује.
Чујеш ли гласове у висини?
У даљини, у близини?
Низ целу планину бесна
тутњи чаробњачка песма!

4140

4150

ВЕШТИЦЕ У ХОРУ:

Вештице иду на Брокен и кличу,
жути се стрњика, усеви ничу.
Гомиле врве са свих страна
к престолу господар-Уријана.
Хајд преко стења, преко корења!
Вештица прди, јарац смрди.

ЈЕДАН ГЛАС:

Ено маторе Баубо наше!
Гле како сама на крмачи јаше!

ХОР:

Част оном ко је достојан ње!
Нек госпа Баубо води нас све!
Ваљана крмача, мати на њој,
за њима ће поћи сав вештичји рој.

4160

ЈЕДАН ГЛАС:

Јеси ли с Илзенштајна допирила?

ДРУГИ ГЛАС:

Да! Уз пут сам сови у гнездо завирила.
Ала је очурде искрљештила!

ЈЕДАН ГЛАС:

Хајд у пакао! Права си бештија!
Куд си наједном тако појурила?

ДРУГИ ГЛАС:

Погледај ране: Сву ме огулила!

ВЕШТИЦЕ У ХОРУ:

Широк је пут, далека мета;
њему та тиска и пометња?
Метле нас гребу, виле убадају,
деца се гуше, мајке страдају.

4170

ВЕШЦИ, ПОЛОВИНА ХОРА:

Наша се врста кђ пуж повлачи,
жене далеко пред нама грабе.

Јер кад се иде у дом Злог Дабе
жена по хиљадухвати предњачи.
ДРУГА ПОЛОВИНА:
Ми то не узимамо строго:
жена за хиљадухвати је ближе;
али, ма како журила много,
мушкарац једним је скоком стиже. 4180

ГЛАС (одозго):

Хајдете и ви из горскога ока!

ГЛАСОВИ (одоздо):

Ми бисмо радо до врха висока.
Перемо, све нас избелила вода,
ал' остајемо вечно без плода.

ОБА ХОРА:

Ветар утихнуо, звезда дрхтури,
туробни месец се радо крије.
Чаробни хор наш мучи и жури,
тисућу варница кроз ноћ лије.

ГЛАС (одоздо):

Стојте! Стојте!

ГЛАС (одозго):

Ко зове из стене расцепљене? 4190

ГЛАС (одоздо):

Поведите и мене! Поведите и мене!
Толико хитати немојте!
Већ триста лета пењем се једнако,
али до врха не стижем никако.
А тако желим да сам усред својте.

ОБА ХОРА:

Метле нас носе све у кас,
виле и јарци носе нас;
ко данас не зна шта је лет,
пропао је за овај свет.

ПОЛУВЕШТИЦА (одоздо):

Откад већ цупкам и цупкам за њима,
а гле колико до њих још има! 4200
Код куће никако да се скрасим,
али ни овде жећ да угасим.

ХОР ВЕШТИЦА:

Маст крепи вештичји род,
крпа је једро, наћве брод;
ко данас с нама не полеће,
никад довека летети неће.

ОБА ХОРА:

Кад врх се јави на пушкетомет,
ка земљи управите лет,
на пустару, докле око сеже,
вештичје јато нек полеже! (Слећу.) 4210

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ал' се то гура, хрли и клопара!
Што шишти, кружи, лети и лапара!
Што блиста, врца, смрди, пржи!
Вештичје биће видиш сад у сржи!
Раздвојиће нас! Чврсто ме се држи!
Где си?

ФАУСТ (у даљини):

Ево ме!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Шта? Чак тамо? Е, бадава,
употребити морам газдинска своја права.
Места за сињор-Дабу! Хајде, склањај се, стоко!
докторе, ухвати ме! А сада, једним скоком,
да клиснемо из ове гунгуле нечувене; 4220
то ти је лудница права, веруј, чак и за мене.
Онде по страни нешто посебним сјајем сја,
нешто ме вуче тамо међ жбунове зелене.
Хајде, завуцимо се онамо ти и ја!

ФАУСТ:

О, душе противречја! Но, дела! Само води;
теби се, канда, врло виспрена мисао роди:
на Брокен о Валпургин празник идемо ноћу,
да се ту драге воље скријемо у самоћу!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Погледни само какав шарен плам! 4230
Ту ти се један клуб окупља чио.
У малом друштву ниси сам.

ФАУСТ:

Горе на врху радије бих био!
Већ видим ватре, дим се ковитла преко гора.
Ту око Цара Зла се гомила силна слеже;
ту многа загонетка разрешити се мора.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Али и многа нова у чвор ће да се веже.
Пусти велики свет нек само хучи,
а ми ћемо се овде у тихи кут завући.
Човеку, знаш већ, навика је стара 4240
да у великом свету мале светове ствара.
Ево нас међу голим вештичицама младим,
и старим што се мудро крију под хаљинама,
Љубазно само, молим, мене ради:
мален ће бити труд, а силан провод нама.
Кб да однекуд чујем свирку неку!
Проклета шкрипа! Ваља навићи на ту дреку.
Но, хајде! Хајде! То нужно мора бити;
први ћу прићи, па те представити
и поново ти наћи неку другу. 4250

Шта велиш, брајко? Огроман простор је тај.
Погледај само! Једва да видиш крај.
Стотину ватри има у том кругу;
све ти то игра, ћаска, сви пију, љубав воде;
е, реци, има л' негде лепше згоде?

ФАУСТ:

Ког ћеш да изиграваш, реци право:
хоћеш ли бити чаробњак ил' ђаво?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Додуше, ја сам свикб инкогнито да идем,
ал' треба да на празник и одличја се виде. 4260
Ордеом подвезице ја нисам одликован,
ал' ред је Коњске ноге овде веома штован.
Видиш ли оног пужа што нам се приближава?
Лицем што свуда опипава
он већ донекле њуши ко ли ја могу бити.
Баш и да хоћу, овде не бих се могб скрити.
Хајде сад! Прођимо се од ватре па до ватре;
наводација ја сам, а ти си просац, брате.

(Неколицини који седе око угљевља што се гаси.)

Господо стара, зашто седите овде с краја?
Боље би било да сте онде где влада граја,
сред омладине бучне, у општој хуци и лому; 4270
та свако сам је често и у дому.

ГЕНЕРАЛ:

Можеш још тол'ко за нагод радити,
не мисли да ће те он наградити!
Јер код народа, кб и код жена,
младости даје се највећа цена.

МИНИСТАР:

Све је ваљано прошло, остала само зла,
зато је мени стари живот мио;
доиста, кад ми бесмо све и свја,
то прави златни век је био.

СКОРОЉЕВИЋ:

Не бесмо ни ми глупи, то нико рећи неће, 4280
мада радисмо често оно што нисмо смели;
ал' сада све се тумбе преокреће,
и баш кад све то трајно задржати смо хтели.

АУТОР:

Има л' уопште данас некога ко би се машио
умеренога списа, умне и поучне приче?
А што се нашег дичног младога света тиче,
он још никада није овако мудријашио.

МЕФИСТОФЕЛЕС (*који одједном изгледа веома стар*):

Осећам да су људи за судњи дан већ зрели,
јер на вештичји брег смо последњи пут се пели,
и пошто мутљаг из наше бачве тече,
то је и целом свету дошло последње вече. 4290

ВЕШТИЦА СТАРИНАРКА:

Не пролазите, господо драга!
Не пропуштајте прилику ову!
Гледајте робу! Каква блага!
Какве вас реткости ту зову!
А ипак ничег нема у овоме дућану –
без премца на свем свету белом –
што није некад у некоме дану
нашкодило човеку и'л људском роду целом. 4300
Ту нема каме с које крв некад није текла,
ни купе која отровом што једе
потпуно здрава цела није пекла,
ни накита што љупке девојке не заведе,
ни мача који није реч прекршио грубо,
ил' противника свога у леђа мучки убџ.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Рођако, слабо схваташ доба.
Што б'и то б'и! Што прође прође
Нама је потребна нова роба!
Само новина има прође!

ФАУСТ:

Скоро да и сам побрљавим. 4310
Ово је, вала, вашар прави!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Навише тежи овај метеж буран:
мислиш да гураш, а сам биваш гуран.

ФАУСТ:

А ко је она што онамо хита?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Погледај добро! То ти је Лилита.

ФАУСТ:

Ко је то?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Прва Адамова жена.
Чувај се! Лепа коса, то је њен
јединствен украс, по ком је чувена.
Кад њом младића сплете, не пушта лако плен.

ФАУСТ:

Ту седи једна млада, једна стара; 4320
нађипале се, па им се одмара!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не, данас нико не може да се скраси!
Хајд, хватајмо их! Нова се свирка гласи.

ФАУСТ (*играјући са младом вештицом*):

Предиван сан сам једном снивџ,
умотрих јабучице две,
те скочих гоњен жељом живом
да њих узаберем што пре.

ЛЕПОТИЦА:

Ко јабукама све вас вуче,
па то се још из раја зна. 4330
Од радости ми срце туче
што их у врту имам ја.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Једном у страшном сну ја видех
матори расцепљени клен;
та рупа ми се силно свиде,
без обзира на пречник њен.

СТАРИЦА:

Господину са коњском ногом
мој наклон и мој поздрав леп!
Не боји ли се рупе много,
нек спреми повеличак чеп.

ПРОКТОФАНТАЗМИСТ:

Проклета багро! Како само смете? 4340
Зар нису списи доказали моји
да дух на стварним ногама не стоји?
А ви сад чак ко људи танцујете!

ЛЕПОТИЦА (*играјући*):

Шта ће на нашој игранци та луда?

ФАУСТ (*играјући*):

Ах, мани! Он се трпа свуда.
Кад неко игра, он суд мора дати.
Кад о кораку неком своје не одблебеће,
тај корак није мого постојати.
А највише се љути кад напред свет се креће.
Да се ви у круг вртите онако 4350
ко што он чини у свом старом млину,
одобрио би то још како-тако,
а нарочито да му срочите молбу фину.

ПРОКТОФАНТАЗМИСТ:

Још сте ту! Не, па то је нечувено!
Нестајте! Ми просветисмо поштено!
Ова ђаволска сорта за правила не мари.
Тегелом шетка авет, мада Ум господари.
Откада само чистим сујеверје, ал' ено,
никако није чисто; па то је нечувено!

ЛЕПОТИЦА:

Де, престаните, и не досађујте! 4360

ПРОКТОФАНТАЗМИСТ:

Духови, вичем вам на оба уха:
Не трпим деспотизам духа;
мој дух се с њиме не сналази, чујте!

(*Игра се наставља*)

Данас успеха немам; само страдам;
ал' књигу путовања одавде ипак даћу
и пре но пут окончам жарко се надам да ћу
и ђаволе и песнике да свладам.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Сад ће у бару он да се посади,
воли да себи олакшава тако;
кад пијавица почне да му се тртицом слади, 4370
од духова и духа излечиће се лако.

(*Фауст, који је престао да игра*)

Но, зашто пусти ово лепо луче
што ти уз игру певаше умилно?

ФАУСТ:

Ах, усред песме њој кроз кутак
уста црвени неки мишић штуче!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Баш ти је то силно!
То нико не замера жив;
главно да мишић није био сив.
Ко за то пита у љубавни тренутак?

ФАУСТ:

Тад видех –

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Шта?

ФАУСТ:
 Мефисто, видиш ли у даљини 4380
прилику бледу, саму, са лепим лицем дечјим?
Једва се креће, и све ми се чини
да су јој ноге увезане нечим.
Заклео бих се свим на свету
да наличи на моју добру Грету.

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Остави то! То никоме не годи.
Чаролијски је лик то идола без живота.
Срести сс с њиме права је страхота.
Леди се крв човеку кад тај га поглед згоди 4390
и безмало и камен се претвара;
та знаш шта о Медузи говори прича стара.

ФАУСТ:
Доиста, оно очи су мртваца,
а рука драгог бића није склопила њих.
То су Гретине груди, са којих сласти пих,
и тело које прекрих тисућом пољубаца!

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Враџбина то је, лудо коју је завести лако!
Јер својом драгом њу замишља свако.

ФАУСТ:
Какве ли патње! И какве милине!
Не могу поглед с ње да скинем.
Ал' чудно: овај лепо врат без мана 4400
само црвена врпца украшава
не шири него ножа тупа страна.

МЕФИСТОФЕЛЕС:
Тачно! И ја то видим. Сем тога, гроза права,
може да носи главу под мишком, кд смотуљак,
јер Персеј ју је одсекао. –
Ах, опет си се заблудама дао!
Де, погни се овамо на брежуљак!

Овде весеље влада, прави Пратер;
и, нису ли ми очи отаџбине неке плен,
збиља и видим некакав театар. 4410
Шта је то?

СЕРВИБИЛИС:
 Почињемо опет за који трен.
Нов комад, последњи од седам; толико дају
овде, по старом обичају.

Његов је писац дилетант по свему,
а дилетанти и глуме у њему.
Извин'те, господо, што морам ићи:
Завесу желим кд дилетант дићи.

МЕФИСТОФЕЛЕС:
На вештичијем брегу срећем сада
глумачко друштво! Красно! Јер оно ту и спада.

САН ВАЛПУРГИНЕ НОЋИ или ЗЛАТНА СВАДБА ОБЕРОНА И ТИТАНИЈЕ

Интермецо

УПРАВНИК ПОЗОРНИЦЕ:
Одмора ће бити за нас, 4420
Мидингова децо снажна:
цела вам је сцена данас
стари брег и доља влажна!

ГЛАСНИК:
Тек кад пола века мене,
свадба се златном зове.
Ал' кад свађа се расплине,
још више злато гове.

ОБЕРОН:

Амо сви на свадбу ову,
духова наших чете;
супружанску везу нову
краљ са краљицом плете.

4430

ПУК:

СТИЖЕ ПУК И КОЛО ВОДИ
И СКАЧЕ КАО ЈАРАЦ;
СТОТИНА ЗА ЊИМЕ ХОДИ
НА СЛАВЉЕ И ЋУСКАРАЦ.

АРИЈЕЛ:

АРИЈЕЛ ЗАЧЕ ПОЈ И КЛИК –
НЕБЕСНИЧКИ ЗВУЦИ САМИ!
ТО МАМИ МНОГИ ГАДАН ЛИК,
АЛ' И ЛЕПА ЛИЦА МАМИ.

ОБЕРОН:

МИРНОГ БРАКА ЖЕЉАН КО ЈЕ,
НЕК ОД НАС ДВОЈЕ УЧИ!
ЖЕЛИШ ДА СЕ ВОЛЕ ДВОЈЕ?
ТИ САМО ЊИХ РАЗЛУЧИ!

4440

ТИТАНИЈА:

КАД МУЖ ИМА НАРАВ ЗЛУ
И КАД СЕ ЖЕНА ДУРИ,
НА ЈУГ ПОШАЉИТЕ ЊУ,
ЊЕГА НА СЕВЕР СУРИ!

ЦЕО ОРКЕСТАР. *Fortissimo*:

МУВЉА ЊУШКА, ШТРКЉЕВ НОС,
РОЂАЦИ ТУТИ-КВАНТИ,
ЖАБАЦ, ЗРИКАВАЦ И КОС,
ТО СУ ВАМ МУЗИКАНТИ!

4450

СОЛО:

ИДЕ МЕХУР ОД САПУНА
ДА ГАЈДЕ ИЗИГРАВА!
СВИРКА ШТО СЕ ЧУЈЕ ТУНА
УЊКАРИЈА ЈЕ ПРАВА.

ДУХ КОЈИ СЕ ТЕК ОБЛИКУЈЕ:

ЖАБЉА ПУНА, ПАУК-НОГА
БАЛАВЧЕТУ, И КРИЛЦА!
НЕ РОДИ СЕ ЗВЕР ИЗ ТОГА,
АЛ' МОЖЕ ПЕСМИЧИЦА.

ЈЕДАН ПАР:

КРОЗ МЕДЉИКУ И МИРИС ЈАК
ЦУПКАЈУЋИ КРЕЋЕШ;
ДОДУШЕ, СКАЧЕШ, АЛ' У ЗРАК
НИКАД НЕ ПОЛЕЋЕШ.

4460

РАДОЗНАЛИ ПУТНИК:

ЈЕ Л' ТО МАСКЕ ВАРКА ГЛУПА,
ИЛ' СЛАБОГ ВИДА МОГ?
ЗБИЉА ТУ УЗ ДРУГЕ СТУПА
ОБЕРОН, ЛЕПИ БОГ?

ПРАВОВЕРНИК:

НЕМА РЕПА НИТ' РОГОВА,
АЛ' ВАЉА РЕЋИ ПРАВО:
ПОПУТ ГРЧКИХ СВИХ БОГОВА,
И ОН ЈЕ САМО ЋАВО.

4470

УМЕТНИК СА СЕВЕРА:

У БЛОКУ НИЧЕГ ДРУГОГ НЕМАМ
СЕМ КРЊИ ЦРТЕЖ ТАЈ;
АЛИ СЕ ЗАРАНА ВЕЋ СПРЕМАМ
У ТАЛИЈАНСКИ КРАЈ.

ПУРИСТ:

НЕРЕД И РАЗВРАТ, ТЕШКО НАМА!
ШТА ЋУ ТУ? БАШ САМ СУДБЕ ЗЛЕ!
ПА ЈОШ: МЕЋ СВИМА ВЕШТИЦАМА
НАПУДРОВАНЕ СУ САМО ДВЕ.

МЛАДА ВЕШТИЦА:

ХАЉЕЦИ, ПУДЕР, ТО ЈЕ НЕШТО
ЗА БАПЦЕ И ЗА КРЕЛЦЕ;
НА ЈАРЦУ ГОЛА ЈАШЕМ ВЕШТО
И НУДИМ ЈЕДРО ТЕЛЦЕ.

4480

МАТРОНА:

Онај ко васпитан је fino
са вама се не спори;
брзо ће, надам се једино,
то тело да сагори.

КАПЕЛНИК:

Мувља њушко, штркљев носу,
остав'те голишавку!
Жапче, зрикавче и косу,
свирајте своју ставку!

4490

ВЕТРОКАЗ (на једну страну):

Ово је друштво какво ти
можеш да само желиш!
Момци су ту на избор сви;
а цуре тек? Шта велиш?

ВЕТРОКАЗ (на другу страну):

Не отвори ли земља ждрело
да тај прогута гад,
у амбис пакла ћу, зацело
веруј, скочити сад.

КСЕНИЈЕ:

Кџ инсеката рој се амо
оштроек хор наш јати
да дужну пошту сву одамо
Сатани, нашем тати.

4500

ХЕНИНГС:

Гле како њихов збијен рој
наивном шалом врца!
Најзад ће рећи, Боже мој,
како су добра срца!

МУЗАГЕТ:

Усред вештица ових свих
веома радо ходим;
јер могао бих боље њих
но Музе ја да водим.

4510

НЕГДАШЊИ ГЕНИЈЕ ДОБА:

Ваљаном мужу нема премца.
Држи се само за мој скут!
Блоксберг кџ Парнас је за Немца:
ту свако за се нађе кут.

РАДОЗНАЛИ ПУТНИК:

А онај надмен чова ко је?
Коракком иде крутим
и њушка из све снаге своје.
„Свуд језуите слуги“.

ЖДРАЛ:

Волим и у бистрој води
и у мутној ја да ловим;
зато побожан господин
ту је с ђаволима овим.

4520

СВЕТСКО ЧЕДО:

Јест, возила су добра сва
за такве побожњаке;
на Блоксбергу их има тма
скривених у буцаке.

ИГРАЧ:

Стиже л' нови хор до нас.“
Чуј, бубњају и дудучу!
„Ма не! То у један глас
букавци у рити бучу.“

4530

УЧИТЕЉ ИГРАЊА:

Свак уме једино да рипа,
а извлачи се лако ко!
И грбав и дебели ђипа
без бриге да л' је лепо то.

ВИОЛИНИСТА:

Како се шљам тај мрзи слепо,
крвнички један другог мери!
Само их гајде кроте лепо
ко лира Орфејева звери.

205

ДОГМАТИЧАР:

Од вике ја се нећу скрити,
од критика и сумњи злих.
Па ђаво мора нешто бити;
иначе, зар би било њих?

4540

ИДЕАЛИСТ:

Машта сад влада духом мојим
и ремети ми суд;
јер ако све сам што постоји,
онда сам данас луд.

РЕАЛИСТ:

Гнушам се свег што видим ту,
муче ме муке многе;
овде ме први пут на тлу
не држе чврсто ноге.

4550

СУПРАНАТУРАЛИСТ:

Вешци ми срећом очи поје
и уживам са њима;
ако зли духови постоје,
и добрих тада има.

СКЕПТИК:

Вечито неко благо траже,
варљиве јуре сени.
Ђаво и сумња, то се слаже;
е, ту је место мени.

КАПЕЛНИК:

Жапче, зрикавче и косу,
проклети дилетанти!
Мувља њушко, штркљев носу,
па ви сте музиканти!

4560

ОКРЕТНИ:

Безбрижна чета ту се креће
и премеће по трави!

206

Ноге да служе више неће,
па дубимо на глави.

БЕСПОМОЋНИ:

На двору благовасмо пре,
ал' сада Бог да прости!
Чепамо боси тврдо тле
и зебемо до кости.

4570

СВЕТЛОСТИ ЛУТАЛИЦЕ:

Одмах по рођењу свом
ми стичемо из бара;
ал' у колу нема том
сјајнијих помодара.

МЕТЕОР:

Са висина се појавих
у звезданоламној ноћи,
а сад наузнак на трави
лежим; ко ће ми помоћи?

МАСИВНИ:

Места! Нек се свако склони!
Иду баце преко стазе!
Духови смо, ал' од оних
што кб горогани газе.

4580

ПУК:

Доста, чето грубијана!
Јесте л' слоновии ил' луде?
Пук вилењак овог дана
најнезграпнији нек буде.

АРИЈЕЛ:

Ако дух вас неки драг
и природа окрилати,
свако нек мој лаки траг
к ружичњаку оном прати!

4590

207

ОРКЕСТАР. *Pianissimo*:

Облаке и маглу сјај
одозго озарава.
Ћув кроз тршчак и кроз гај,
и све се развејава.

ТМУРАН ДАН. ПОЉЕ

Фауст. Мефистофелес.

ФАУСТ:

У беди! Очајна! Дуго лутала земљом, јадница, а сад заточена! Као злочинка бачена у тамницу, на муке преужасне; мило, несрећно створење! Дотле да дође? дотле! – Издајицо, бедни душе, и то си ти скривао од мене! – Хајд само, стој тако, стој! Јаросно колутај тим паклењачким очима! Стој и пркоси ми својим неподношљивим присуством! Заточена! У непоправљивој беди! Предата злим духовима и безосећајном људском правосуђу! А ти ме у међувремену уљуљкујеш најбљутавијим забавама, кријеш од мене њену све већу невољу и пушташ је да без помоћи пропадне!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Није она прва.

ФАУСТ:

Псу! Одвратно чудовиште! – Преобрати, бесконачни душе, преобрати тог црва поново у његово псеће обличје, у којем је често ноћу волео да трчкара испред мене, склупчавајући се пред ноге безазленом путнику, а скачући му на рамена кад би овај пао. Преобрати га опет у његов омиљен лик, те да преда мном у песку пузи потрбушке, да га свег изгазим, проклетника! – Није прва! – О, јада! Јада! Ниједна жива душа не може схватити да је више од једног створења потонуло у амбис те несреће, да прво није било довољно, вијући се у смртним мукама, да пред очима вечног Опроститеља откупи грехе свих осталих! Мени беда ове једне једине разгриза срж свег бића, а ти се спокојно цериш над судбином хиљада њих!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Аха, ево нас опет на граници мудрости, онде где се вама људима ремети памет. Што се удружујеш с нама кад не можеш до краја поднети то друштво? Хоћеш да летиш, а патиш од вртоглавице? Јесмо ли се ми наметнули теби, или ти нама?

ФАУСТ:

Не кези тако на мене те прождрљиве зубе! Гадим се тога! – Велики, узвишени душе, ти који си ме удостојио своје појаве, ти који ми знаш и срце и душу, зашто си ме приковао за овога бесрамника, који се толи туђом несрећом и слади туђом пропашћу?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Хоћеш ли завршити?

ФАУСТ:

Спаси је или тешко теби! Најгрознија клетва те згодила на тисуће лета!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Ја не могу одрешити што је Осветник везао, ни отворити резе које је он намакао. – Спаси је! – А ко ју је гурнуо у пропаст? Ја или ти?

ФАУСТ (*дивље гледа свуд унаоколо*).

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Хоћеш да се машиш грома? Срећа што он није дат вама бедним смртницима! Да смрскају невино створење које им се случајно нађе на путу, то је начин на који тирани налазе одушке кад више не знају шта ће.

ФАУСТ:

Одведи ме онамо! Морамо је ослободити!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

А опасност којој се излажеш? Знај, још си у граду крив због проливане крви. Над местом где је погинула жртва лебде духови осветници и вребају хоће ли се убица вратити.

ФАУСТ:

Још и то да ми кажеш? Нека се сва убиства и покољи света свале на тебе, чудовиште! Одведи ме онамо, кажем ти, и ослобиди је!

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Одвешћу те, а што могу учинити, то сад чуј! Зар ја имам сву моћ на небу и на земљи? Ошамутићу тамничара; ти се докопај кључева и изведи је, људском руком! Ја ћу стражарити! Чаробни коњи биће спремни, повешћу вас. Ето, то могу.

ФАУСТ:

Крећимо!

НОЋ, ПОЉАНА

Фауст, Мефистофелес, јурећи на вранцима

ФАУСТ:

Шта оно око вешала раде?

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Не знам шта кувају и праве.

ФАУСТ:

Лебде горе-доле, клањају се, свијају.

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Вештице на окупу.

ФАУСТ:

Посипају нешто, каде.

4600

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Пролазимо! Пролазимо!

ТАМНИЦА

ФАУСТ (*са свежењем кључева и светиљком, пред гвозденим вратанцима*):

Хвата ме језа давно непозната,
сав људски јад и невоља ме хвата.
Она, због лепе варке само крива,
сад иза влажног зида тог пребива.
Оклеваш зар да поћеш к њој!
Бојиш се да је видиш! Ах, не стој!
Та неодлучност њену смрт призива.

(Хвата катанац. Изнутра се чује песма:)

Моја мајка, курва,
убила ме је,
а мој отац, хуља,
појео ме је!
Моја сестра мала
кости покопала
у шумску хладовину.

4610

Ту се у птицу створих, па сам узлепршала
у незнану даљину!

ФАУСТ (*откључавајући*):

И не слути да њен је драги слуша,
да чује ланце, и сламу како шушка. *(Улази.)*

МАРГАРЕТА (*кријући се на свом лежају*):

Долазе! Авај! Смрти пречемерна!

4620

ФАУСТ (*тихо*):

Тише! Долазим да те спасем ја.

МАРГАРЕТА (*бацајући се пред његове ноге*):

Зар те не дира моја невоља неизмерна?

ФАУСТ:

Пренућеш виком стражаре из сна!

(Хвата ланце да их раздвоји.)

МАРГАРЕТА *(на коленима)*:

Ко ти, крвниче, даде тол'ко моћи
нада мном? Чему препад тај?
Водиш ме већ у пола ноћи.
Смилуј се, мало још живота мени дај!
Зар сутра зором није довољно рано? *(Устаје.)*
Тако сам млада, ни дан ми још није осванџ!
Па зар да умрем већ сад! 4630
Бејаш и лепа, и то ме свали у јад.
Вољени беше близу, а сад га нема ту;
потрган лежи венац, расуто цвеће по тлу.
Не хватај тако сурово! О, не!
Поштеди ме! Зар теби нешто скривих!
Не дај да узалудно цвилим,
та никада те и не видех пре!

ФАУСТ:

Како да ову несрећу преживим!

МАРГАРЕТА:

Потпуно сам у твојој моћи.
Ал' морам дете подојати прво. 4640
Љушкала сам га целе ноћи;
узеше ми га да би ме бол обрвџ,
па причају да сам ја њега убила.
Заувек сву сам срећу изгубила.
Певају песме чак о мени!
Ружно је ово! Зар нико не поцрвени?
То је крај старе бајке; ко рече свету том
да имам нешто с њом?

ФАУСТ *(пада пред њу)*:

Човек који те воли пред ноге твоје пада
да спасе тебе сужањства и јада. 4650

МАРГАРЕТА *(кликне крај њега)*:

Заједно са мном све свеце призови!
Гле, испод степеника ових,
ту где је праг,

кључа пакао!
Нечастиви враг
ту хуку је подстакао,
стравично гневан на нас!

ФАУСТ *(гласно)*:

Гретице! Гретице!

МАРГАРЕТА *(обраћајући пажњу)*:

То беше пријатељев глас!

(Нагло устане. Окови спадају с ње.)

Где је он? Чух га да зове. Хрлим 4660
слободна к њему! Неће ме спречити људи.
Да га милујем, да га грлим,
да му се привинем уз груди!
Звао је! Гретице! Ту, иза капије.
Док пакао шкргуће и док вапије,
кроз јаросни врашки подругљив хук
разабрах сладак, пун љубави звук.

ФАУСТ:

Ја сам то!

МАРГАРЕТА:

Ти! О, реци још једном то! *(Грли га.)*

Он је то! Он! Куд оде сва мука, све зло? 4670
Куд ужас што га уливају у нас
тамница, ланци? Ти си то! Носиш спас!
Ја сам спасена! –
Пред оком већ ми улица се сија
на којој видех тебе први пут,
и оне баште блажен кут
где чекасмо те Марта и ја.

ФАУСТ *(трудећи се да је повуче)*:

Хајде! Пођимо!

МАРГАРЕТА:

Причекај часак-два!

Толико волим да будем с тобом ја! (*Милује га*)

ФАУСТ:

Брзо! О, схвати,
ни трен не смемо губити, 4680
јер нас то може скупо стати.

МАРГАРЕТА:

Шта? Зар не умеш више љубити?
Драги, од мене удаљен тако кратко,
а заборави како се љуби слатко?
Зашто наједном стрепим у твоје загрљају?
А пре у твојој речи, у погледу, у смеху
уживала сам кд у рају,
и пољупци ти страсни беху
кд да си мене угушити хтео.
Пољубац дај ми врео! 4690

Пољубићу ја тебе, ако ти нећеш мене! (*Грли га*)

Вај! Твоје усне су ледене,
реч са њих тећи преста.
Где твоја љубав, онако снажна пре,
сад нестала?

Ко ме је лишио ње? (*Окреће се од њега*)

ФАУСТ:

За мном, о драга! Прени се! Осоколи!
Хиљаду пута већим жаром ћу да те волим;
само сад са мном пођи! Само те ово молим!

МАРГАРЕТА (*окрећући се ка њему*):

А да ли си то ти? Зацело, ти си? 4700

ФАУСТ:

Ја сам то! Хајде са мном!

МАРГАРЕТА:

Ти ми разреши узе,
у наручје ме опет узе.
А зар преда мном згрозио се ниси? –
И знаш ли ког ослобађаш одавде?

ФАУСТ:

Дубока ноћ већ чили. Хајде! Хајде!

МАРГАРЕТА:

Из мојих руку мајка је отров попила,
дете сам своје утопила.
Зар није оно, мило моје злато,
било и мени кд и теби дато?
И теби – Ти си, збиља! О, 4710
тешко да поверујем то.
Пружи ми руку! Не, то није сан!
Премила рука! – Ах, али твој
влажан је длан!
Обриши! Крв је то! О, Боже мој,
шта то учини? Крв на руци!
Молим те, молим те, мач увуци!

ФАУСТ:

Не дирај прошлост! Не помињи ко је крив!
Ах, убиће ме речи твоје!

МАРГАРЕТА:

Не, ти мораш остати жив! 4720
Ту су гробови наши, које
од сутра поверавам теби;
мајци најбоље место дај,
брата одмах уз њу погребни,
мене мало у крај,
али не сувише по страни!
Мало моје сахрани
уз моју десну дојку.
Нико уз мене неће више почивати! –
Уз тебе се припијати 4730
у оној сласти и милини –
не, у том више не могу уживати;
сад ми се чини
да бих се морала савлађивати

да крочим теби, ко да ми прићи не даш;
а ипак, ти си то, и тако мило гледаш.

ФАУСТ:

Осећаш да сам ја то? Онда ходи!

МАРГАРЕТА:

Напоље?

ФАУСТ:

Право ка слободи.

МАРГАРЕТА:

Ако ли онде смрт вреба на ме
над мојим отвореним гробом,
хајдмо! До вечног лога пуног таме
поћи ћу само, и ни корак даље –
Одлазиш? О да, могу с тобом!

4740

ФАУСТ:

Можеш! Треба да хоћеш само!
Врата су отворена!

МАРГАРЕТА:

Не смем тамо;
ја ничем више не могу да се надам.
Чему да бежим? Ипак ћу да страдам
када ме они увребају негде.
Страшно је, страшно ићи и просити,
па још и грех на души носити!
Страшно је у туђини се крити,
а ипак на крају ухваћен бити!

4750

ФАУСТ:

Остаћу с тобом.

МАРГАРЕТА:

Не часи часа
желиш ли јадном свом детету спаса!
Брзо! Путање се држи

216

уз поток, и не скрећи
док не будеш морао прећи
преко мостића;
тад у шуму ћеш заћи
и лево, крај кочића
што стрши из баре,
њега ћеш наћи.
Зграби га што пре!
Оно би хтело изаћи,
још се праћака у води!
Спаси га, спаси!

4760

ФАУСТ:

Освести се! Учини
тек један корак и бићеш на слободи!

МАРГАРЕТА:

Ах, зар смо још на тој планини!
Ту моја мајка на камену седи,
а мене прожима страва!
Ту моја мајка на камену седи
и њише јој се глава;
нит' говори нит' маше, глава јој отежала;
одавно тако спава, у вечни сан је пала.
А заспала да уживамо ми.
Ах, како дивно оно време бѐ!

4770

ФАУСТ:

Не вреди да се прича, моли, прети:
морам те силом одавде понети.

4780

МАРГАРЕТА:

Пусти ме! Насиље не трпим!
Не стежи тако убилачки! Боли!
Та пре све радо чиних по твојој вољи.

ФАУСТ:

Дан свиће! Вољена, вољена!

217

МАРГАРЕТА:

Дан! јесте, ево мој последњи дан свиће;
а мишљах, дан венчања мога биће.
Не реци ником да си већ био с Гретицом.
Ах, покидан је венац мој!
Неће се више исплести!
Ми ћемо се опет срести; 4790
ал' не уз игру и пој.
Слегло се пола града,
ал' мукла тишина без речи
на крцатом тргу влада.
Прутић се ломи, звоно јечи.
Како ме везују, грабе, гурају
ка пању и целату!
Већ се сви вратови с језом потурају
мачу што лети к моме врату.
Нем лежи свет као гроб! 4800

ФАУСТ:

О, да се никада не родих!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*појављује се споља*):

Чему оклевање то води?
Сад да се ћаска, да се устеже?
Бежите, ил' сте пропали овог часа!
Моји се коњи јеже,
праскозорје се беласа.

МАРГАРЕТА:

Каква се то из земље диже сен?
Он је то! Он! Нек иде сместа!
Шта хоће он сред овог светог места?
Мене тражи као свој плен! 4810
Отерај га одавде!

ФАУСТ:

Ти мораш живети!

МАРГАРЕТА:

Суду божије правде,
ја се теби у свему препуштам!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*Фаусту*):

Долази одмах! Или напуштам
и остављам на цедилу вас!

МАРГАРЕТА:

Твоја сам, Оче! Од тебе чекам спас!
Помози!
Окружите ме, анђеоске чете!
Ушчувајте ме, војске свете!
Хенриче, пред тобом се грозим! 4820

МЕФИСТОФЕЛЕС:

Осуђна је!

ГЛАС (*одозго*):

Спасена је!

МЕФИСТОФЕЛЕС (*Фаусту*):

Овамо! К мени! (*Ишчезава са Фаустом.*)

ГЛАС (*изнутра, замирући*):

Хенриче! Хенриче!

Историјски Фауст, модел Гетеовог монументалног дела, обавијен је велом тајне. Мали број сачуваних података, уз то непоузданих и противуречних, не дозвољава да се реконструише његова биографија. Ни његово име не зна се тачно. Из докумената се види да је Јохан или Георг Фауст, рођен око 1480. године вероватно у Книтлингену, провео немиран скитнички живот. Утврђено је да је боравио у Витенбергу, Келну и Ерфурту, да је био протеран из Инголштата и Нирнберга, да је у Кројцнаху изгубио место учитеља због неморалног односа према ученицима. Представљао се као лекар и астролог, некромант, чаробњак вичан читању судбине из длана, ваздуха и ватре. У једној крчми, у близини Гелнхаузена, хвалио се како би био кадар да по сећању поново напише дела Платона и Аристотела кад би се неким случајевима изгубила, а у Вирицбургу је тврдио да у свако доба може поновити чуда Исуса Христа. Фаустове вештине биле су, међутим, цењене у вишим социјалним слојевима. Тако је бамбершки бискуп тражио од Фауста да му састави хороскоп, а сачувано је и једно писмо Филипа фон Хутена из 1540, рођака познатог хуманисте и песника Улриха фон Хутена у коме се каже како су се обистинила предсказања Фауста „философа“. Фауст је умро, по свој прилици, насилном смрћу, око 1540. године, у близини Фрајбурга.

Нема сумње да је реч о разметљивцу и авантуристи, човеку који је стајао по страни од друштвених норми свога времена и кога је познати хуманиста Филип Меланхтон, као и учени опат Тритемиус, с разлогом називао шарлатаном. Али, исто тако с правом се може претпоставити да се иза сумњивих поступака и великих речи крила необична личност која је импоновала једноставном свету

и опчињавала људе из виших кругова – личност која је реалност свога времена процењивала профињеније од својих савременика и из тога извлачила користи.

У свим сведочанствима о Фаусту једно пада у очи: иако су подвизи којима се хвалио и који су му приписивани били неретко остварљиви само уз помоћ натприродних сила, у његовим причама се не помиње савез са ђаволом. Свакако да се и сам Фауст чувао хвалисања таквим савезником који би га у XVI веку, у то нема никакве сумње, брзо одвео на ломачу. У годинама после Фаустове смрти у извештаје је унета нова појединост да је своја дела и недела, а то су препричавали чак и његови угледни савременици Лутер и Меланхтон, Фауст остварио у савезу са ђаволом и своје успехе платио страшном смрћу. Око 1560. године, две деценије после Фаустове смрти, у Немачкој више нико у ово није сумњао.

Већ пред крај XVI века историјски Фауст био је прерастао у народној фантазији у фигуру у којој се мешају црте познатих научника и филозофа онога времена Агрипе и Парацелзуса, као што је и у многим књижевностима распрострањена легенда о Теофилу, средњовековном бискупу, отпаднику од Бога, који склапа савез са ђаволом, али кајањем успева да спасе душу. Историјско раздобље, коме печат дају емпиријска истраживања природе, сумњива још увек снажној цркви, осетно лабављење хијерархијских стега средњег века, као и продубљена чежња појединца за аутономијом, створило је од Фауста симбол коме је поверило свој страх и своје потајне наде.

Материја која је у тој мери заокупљала пажњу није могла остати само у облику усменог предања. Око 1570. године, легенда о Фаусту забележена је први пут – тај рукопис је пронађен крајем XIX века у Волфенбителу – а године 1587. познати издавач из Франкфурта и велики поборник Лутеровог учења Јохан Шпис објављује прву књигу о Фаусту, под насловом *Приповест о доктору Јохану Фаусту, надалеко разглашеном чаробњаку и некроманту, о томе како се на одређено време завештао ђаволу, какве је чудне ствари за то време доживео, шта је сам чинио и сновао, све док на крају није добио заслужену награду*. Начитаном и образованом аутору књиге – прет-

поставља се да је то био Андреас Фрај, директор гимназије у Шпајеру – очигледно није било стало до поуздане Фаустове биографије: У 68 поглавља, на 230 страна, он прича о Фаусту и Мефостофилесу – тако гласи име ђавола у овој књизи – о њиховом диспуту о земљи, небу и паклу, о астрологији, о њиховим путовањима у разне земље, о томе како Фауст стиже до звезда, како води разговор са Александром Великим, живи „свињским и епикурејским животом“, и како га на крају, пошто једно време проведе и са лепом Хеленом, односи ђаво. Осим мањег броја података о Фаусту, које произвољно тумачи и преиначује, аутор доноси различите приче и шале које са Фаустом нису ни у каквој вези. Недвосмислена је, међутим, намера коју је писац текста имао: требало је деградирати лик Фауста, који је за ортодоксну лутеранску цркву све сумњивији, а за фантазију народа, упркос савезу са ђаволом, све привлачнији. Фаустову жељу да сазна нешто више од онога што су нудиле црква и званична наука, и што га је и одвело у руке ђавола, књига је интерпретирала као неопростив грех. Фаусту који није уважавао постојеће догме, који је „дан и ноћ“, како се каже у књизи, мислио на ствари недоступне људском духу, „узео на се орлова крила и хтео да упозна све тајне неба и земље“, одлучио да „спекулативним умовањем“ докучи „елементе“ пресудиле су друштвена и црквена хијерархија у име вечних истина. Фаустов авантуристички животни пут, његов савез са ђаволом и његов ужасан крај имали су да послуже, каже се даље у наслову књиге, „као страشان пример и свесрдна опомена свим сујетним, претерано радозналим и безбожним људима“.

Питање је колико је књига одговорила својој намени; свакако да је за своје време одјекнула сензационално: до 1598. године објављена су двадесет два издања, а још пре 1600. уследили су преводи на холандски, француски и енглески; године 1611. и на чешки језик. Фаустова судбина, замишљена као опомена, очигледно је изазивала симпатије читалаца. Реакција са званичне стране, на популарност књиге, огледа се у даљој обради грађе. Познати научник Георг Рудолф Видман је са карактеристичним изменама објавио 1599. нову редакцију књиге: на осамсто

страница, у три тома, Фауст је представљен као грешник који живот проводи у кајању због склапања пакта са ђаволом. Све што се односило на Фаустову радозналост изостављено је, али је књизи прикључен богат научно-теолошки коментар. Слика о Фаусту грешнику, примерно кажњеном, била је беспрекорна. Недореченостима није било места. Ипак, Фауст се није могао потиснути из народне фантазије. Уследиле су нове обраде: године 1674. књигу је издао нирнбершки лекар Пфицер, а 1725. непознати аутор који себе назива „једним добрим хришћанином“. Ову изузетно распрострањену последњу верзију грађе, чије је тридесет треће издање објављено 1820. године, Гете је упознао у младости.

Легенда о Фаусту ширила се у јавности и преко драмске обраде. Пут рецепције показује чак извесне сличности са путем који је имао роман о Фаусту. На самом почетку стоји један генијалан комад: Кристофер Марло (1564 – 1593), највећи енглески драматичар пре Шекспира, са сигурним инстинктом за титанске црте у Фаустовом лику, написао је између 1587. и 1593. драму *Трагична историја доктора Фауста*. Као први, Марло уводи почетни монолог, који ће отада постати саставни део драме, и у њему, уз критички осврт на факултете, једино признаје магију као средство спознаје света. Марлоовог неустрашивог и демонског Фауста пренела су у XVII веку енглеска путујућа позоришта у Немачку, где је брзо разводњен јевтином комиком и у том облику стекао симпатије. И драмски текстови попут прозних завршавају скромно: Фауста лишеног бунтовничких и титанских црта односи ђаво уз претње и опомене гледаоцима, односно читаоцима. Марионетско позориште, са много више техничких могућности него права позорница, имало је игром о Фаусту трајан успех.

Немачки литерарни кругови у XVIII веку са одбојношћу су се односили према грађи о Фаусту, и то из два разлога: њихов просветитељски дух стајао је без разумевања пред вештицама, ђаволом и паклом, а у њихову оптимистичку слику света није се уклапала идеја да човек због тежње ка сазнању, која је, по њима, била сигуран путоказ ка срећи, заврши трагично. Карактеристична је би-

ла добронамерна опомена коју је познати писац и филозоф Мозес Менделсон, новембра 1755. године, упутио своме пријатељу Лесингу, када је сазнао да овај ради на драми о Фаусту: „Један једини узвик: Фаусте! Фаусте! могао би цео партер натерати у смех.“ Лесинга ово није поколебало. Његов покушај остао је као драгоцен сведочанство о новом погледу на свет. Он је означио преокрет у историји грађе. Из Лесингових планова може се наслутити да његов Фауст не би завршио у паклу. Он би у новој средини био спасен, јер, како је писао Лесинг: „Божанство није подарило човеку његов најплеменитији нагон, жељу за спознајом, због тога да га заувек унесрећи.“

Све што је написано на тему о Фаусту бледи пред Гетеовим делом. Тек је Гете у грађи открио мотиве које је, подигавши их у симболе, уградио у своју драму неизмерне дубине и лепоте. Фасцинира начин на који је Гете користио грађу: како је готово безначајном детаљу знао да да општељудско значење или како, пак, по неку појединост неизмењену уноси у своју моћну поетску и мисаону грађевину.

У раном детињству Гете је упознао марионетску представу о Фаусту и књигу „једног доброг хришћанина“, а много година касније написао је у аутобиографији да је „значајна бајка позоришта с луткама“ „одјекивала“ и „зужала“ у њему „у више тонова“. Када је почео да ради на Фаусту, не може се са сигурношћу утврдити. Изгубљене су скице које је донео са собом у Вајмар, у јесен 1775, и из којих је читао у новој средини. Међутим, сачуван је препис рукописа који је начинила једна дворска дама и који је нађен у њеној заоставштини и издат 1887. под називом *Пра-Фауст*. Није позната генеза тог Гетеовог првог рукописа.

Пра-Фауст, први генијалан фрагмент младог песника, састоји се од две велике групе сцена: трагедије научника и Маргаретине трагедије. Писане без јасне концепције о Фаусту као целини, оне су сведочанство и о Гетеовом стваралаштву тог времена. Само оно што је непосредно задирало у живот младог песника, сублимисано је у поезији. Проблем једне генерације, која је објективну стварност осећала као неподношљиво спутавање личне актив-

ности и јуришала на друштвене конвенције, религиозне догме и естетске норме, персонализован је у ликовима Прометеја, Цезара, Мухамеда и Фауста. Само један од тих ликова – Фауст – изведен је до краја. Тој фигури Гете је поверио да тражи одговоре на питања који су путеви спознаје света, како сазнати шта је човек и где су његове границе, шта је смисао живота. У потпуном стапању с природом види Гетеов Фауст, са почетка седамдесетих година XVIII века, излаз из егзистенцијалне кризе. Као контраст његовој научничкој соби, симболу изолованости, стоји природа, према којој Фауст има бескрајно поверење: то, наравно, није бекство у природу како га је схватао Русо, није ни пасиван однос према њој него активан и продуктиван. Фауст хоће да се као субјект а не као објект укључи у процес стварања. Речи Духа земље сламају његов титанизам. Сцена са Вагнером, пуна сатире на сувопарно знање, затим комично-озбиљан дијалог између студента (касније је то ученик) и Мефиста, као и неукусне шале у Ауербаховом подруму, заокругљују трагедију научника у *Пра-Фаусту*. Мефисто, који бриљира у сусрету са студентом, појављује се потпуно немотивисано; веза између њега и Фауста није успостављена, чак ни нагвештена. Проблем сцене споразума Гете ће решити тек много година касније.

На Фаустове покушаје да се ослободи изолације, који се свде на реторику и нагло прекидају, непосредно се надовезује Маргаретина трагедија. Подстакнут судским процесом у Франкфурту 1772, у коме је извесна Сузана Маргарета Брант погубљена због чедоморства, Гете је створио драму о судбини девојке коју чиста и страствена љубав издваја и издиже из малограђанске средине и – уништава. Мотив чедоморке у немачкој књижевности тога времена често се појављивао и био је усмерен против праксе друштва да анатемише неудате мајке које су, наставши се у безнадежном положају, убијале своју децу. Гете не критикује непосредно: он само приказује како, љубав, која се отргла од разума и конвенција, следи више законе осећања и тријумфује, али и како су између страсти и друштвених норми трагични сукоби неминовни.

Трагедија је у *Пра-Фаусту* потпуна: Мефистовом „Осуђена је“ не одговара никакав „Глас одозго“.

Низ година дело је мировало, непознато публици, а своје аутору било је све удаљеније. Док је боравио у Италији од 1786. до 1788. године, припремајући рукописе за штампу, Гете се враћа *Фаусту* и пише три сцене, којима, бар донекле, повезује моћне блокове радње *Пра-Фауста*. Фауста из монолога, човека у годинама, који „већ десет лета“ предаје на универзитету, требало је и физички припремити за сусрет са Маргаретом. Свој изглед измениће Фауст у сцени *Вештичина кухиња*. Написана је и значајна сцена *Шума и пећина*. Као резултат новостечених убеђења настају и стихови, карактеристични за преокрет у концепцији Фаустовог лика:

*и што је целом роду људскоме додељено
желим да и мог бића најдубљу срж покреће,
желим да духом продрем у људска сва пространства,
да осећам сву срећу и сав јад човечанства,
да толико своје Ја до његовога надмем
да, кô и оно, коначно и сам паднем. (ст. 1855 – 1860)*

Фаустов генијални субјективизам потиснут је у име нове улоге: Фауст сада тежи да представља човечанство. Класична естетика прихвата типично и репрезентативно, а одбацује случајно и индивидуално. Овде је рад поново прекинут и *Фауст* остаје недовршен; кључне сцене призивања ђавола и опкладе са њим још су недостајале. Иако је дело у том тренутку још торзо, Гете га објављује 1790. под насловом *Фауст. Фрагмент*.

Прекид између прве и друге фазе рада трајао је више од десет година, док је прекид у раду после објављивања *Фрагмента* претио да се отегне унедоглед. Политички догађаји, Француска револуција и њени одједи, песничко учествовање у походу на Француску ометали су наставак рада исто колико и естетски разлози. Ни својом садржином, ни својом формом *Фауст* се није уклапао у Гетеово класично схватање уметности: ђаво, духови, вештичина кухиња, простачке недуховитости Мефиста са студентима – све је то било далеко од Гетеових интере-

совања тих година. Аутор класичне *Ифигеније*, у којој се тако строго водило рачуна о месту и времену радње, о броју ликова, о класичној композицији, није видео како би могао од „варварске композиције“ (Гете у писму Шилеру од 27. јуна 1797), од оног низа сцена направити драму која би одговарала његовим строгим естетским захтевима, стеченим на проучавању органског света, према којима сваки део у уметничком делу, аналогно живом организму, има свој смисао и своју функцију као део целине. Драма о Фаусту организована око самосталних сцена, у којима се радња надовезује или конфронтира, била је нешто ново, антиципирала је заправо позориште XX века.

Упорни Шилер био је тај који је Гетеа вратио *Фаусту*. Новембра 1794, убрзо после склапања пријатељства, Шилер је писао: „Исто тако желео бих да прочитам оне делове Вашег *Фауста* који још нису објављени; морам Вам, наиме, признати да ми оно што сам досад читао изгледа као Херкулов торзо. У тим сценама владају таква снага и богатство генија, који очигледно одају великог мајстора, и хтео би да следим колико је могуће ону велику и смелу природу која извире из овог дела. Већ другог децембра Гете је одговорио: „О *Фаусту* не могу засад ништа рећи: не усћујем се да развежем пакет у коме је заробљен. Не бих могао да преписујем а да га не дорађујем, а за то ми недостаје храбрости. Ако ме убудуће нешто на то покрене, то ће свакако бити ваша заинтересованост“. Две и по године касније, када је морао да одложи свој други одлазак у Италију, Гете се поново враћа *Фаусту*. 22. јуна 1797. године пише Шилеру: „Пошто ми је крајње неопходно да се у свом садашњем немиру нечим запослим, одлучио сам да идем на *Фауста* и да га, ако не завршим, бар за добар део пута померим напред, и то тако што ћу оно што је штампано опет растурити и с оним што је већ готово или смишљено расподелити у велике масе и тако ближе припремити извођење плана, који је, у ствари, само замисао. Сад сам се управо те замисли и њеног развијања поново латио и прилично ми је јасно шта хоћу. Само бих, ипак, желео да будете тако добри и да о целој тој ствари једном, у бесаној ноћи, размислите, да изложите захтеве које бисте Ви по-

ставили целини и да ми тако моје властите снове, као прави пророк, испричате и протумачите“. Дан касније Шилер је одговорио да *Фауст* поред све своје песничке индивидуалности не може занемарити свој симболички значај. Дуплицитет људске природе, излаже Шилер, као и неостварену тежњу да се у човеку споји оно што је божанско и оно што је физичко, читалац има пред очима, а како се прича губи у шаренилу а нема ни чврсте форме, човек не жели да остане код предмета, него би хтео да досегне до идеје. „Укратко“, закључује Шилер, „пред *Фауста* се постављају истовремено филозофски и песнички захтеви, и Ви се можете поставити како хоћете, природа предмета ће вам наметнути филозофску обраду, а фантазија ће морати да се прилагоди служби идеје разума“. Три дана касније Шилер јавља да је поново прочитао *Фауста* и да му се врти у глави при помисли на оно шта још предстоји од посла. Доиста „пророчки“ разлаже Шилер Гетеов задатак: неопходно је постићи „тоталитет материје“ и *Фауста* увести у свет рада; важно је, даље, пронаћи „песнички обруч“ којим би се држала песничка маса и, пре свега, истаћи идеју која ће бити окосница дела. „Са својим *Фаустом* учинио сам добар корак напред“, јавља Гете Шилеру 5. маја 1798, и наставља: „Стари, још сачувани, веома несређени рукопис је преписан и делови нумерисани према једној широко разрађеној шеми, сложени одвојено... При том ми се дешава нешто врло чудновато: неке трагичне сцене биле су написане у прози; у поређењу са другима, оне су својом природношћу и снагом просто неподношљиве. Стога сад покушавам да их преточим у стихове, пошто се идеја тако назире као кроз неки veo, а непосредно дејство овог тешког садржаја се ублажава“. Око 1800. године рад је поново застао. Питање како испунити „велику празнину“, о којој је Гете писао Шилеру у априлу 1801, изгледало је нерешиво. У том тренутку још недостају сцене покушаја самоубиства, ускршње шетње и уговора са ђаволом, које ће, уклопљене у целину, дозволити да Фауст, „слуга“ божји, немачки научник XVI века и Мефистов партнер, прерасте коначно у представника човечанства. Шилер није доживео објављивање првог дела трагедије, 1808. године.

Делови који су написани после штампања *Фрагмента*, сви у стиху, ненадмашни су у својој лепоти. Иако су стилске и концепцијске разлике између различитих редакција уочљиве, поготову за доброг познаваоца, оне не утичу на естетску убедљивост целине. Ако у *Пра-Фаусту* задивљује језик који непогрешиво предочава и најсуптилнија осећања протагониста или наизглед овлаш, у суштини рафинирано, карактерише ликове, тако да се радња одвија лако и природно, ако је читалац уживао у богатству мотива, у формама које пренебрегавају уходане драмске норме и прилагођавају се истини живота на позорници, онда се он у партијама насталим касније, поготову у оним после 1790, које пише педесетогодишњи песник у напону снаге, диви зрелости и мудрости које су драму довеле од генијалне скице у сам врх немачке и светске књижевности. Није чудо што су већ савременици схватили о каквом је делу реч. Разматрајући проблем драмске уметности, Хегел у својој *Естетици* пише о *Фаусту*, тој „апсолутној филозофској трагедији“, „у којој, с једне стране, одсуство задовољења људских тежњи у науци а с друге стране, привлачност световног живота и земаљских уживања, једном речју, у којој трагично опробано измирење субјективног знања и стремљења са апсолутним у његовој суштини и његовој појави представља такву обимну садржину, какву раније ниједан други драмски песник није смео покушати да обухвати у једном истом делу“.

Први део *Фауста* разликовао се од *Фрагмента* из 1790. не само новим сценама него и троструким уводом. Ти уводи су: *Посвета*, *Предигра у позоришту* и *Пролог на небу* – као и нов поднаслов *Трагедија*. Први део најавио је читаоцима да песник планира и други део *Фауста*. У *Посвети*, насталој 24. јуна 1797, којом почиње *Фауст* и којом је означено поновно враћање *Фаусту*, није реч о радњи или идеји дела, нити о протагонистима радње. У строфама које спадају у Гетеов највиши лирски домет говори готово педесетогодишњи песник елегичним тоном о своме односу према делу, којег се прихвата после дуге паузе. „Лелујна створења“, ликови конципирани много година раније, израњају из сећања и закупају наново песника који се, усамљен у свом времену, сећа пријатеља

од којих је раздвојен или које је однела смрт. У четвртој строфи враћа се песник „тим духовима“, драгим фрагментима *Фауста* из младости. Дуг стваралачки процес од „лелујних створења“ до уобличених ликова у драми, од прошлости до садашњости, од „испарења и магле“, Гетеове метафоре за полусвесно стање, до стварности, тема је *Посвете*.

У *Предигри у позоришту*, за коју је као модел послужила индијска драма *Сакунтала* из V века, посматра се позориште из перспективе управника, песника и комичара. Самоиронично даје Гете, и сам одговоран за позориште у Вајмару од 1791, управника који мора да обезбеди успех код „пука“. Иако захтева од позоришног комада да буде значајан, за њега је императив да се дело „свиди свима“. Енергично се дистанцирајући од шарене масе, песник брани достојанство поезије. Према естетици коју развија песник и која одговара литерарним захтевима с почетка XIX века, уметност стоји у извесном смислу изнад природе и баналности живота. Она издваја оно што је репрезентативно и њиме објашњава опште. Посредничку улогу између управника и песника, приземног и узвишеног, Гете поверава комичару који се залаже за поезију, али у шареним, свима доступним сликама. Последњи стихови *Предигре* најављују *Пролог на небу* и промену перспективе: „По тесној дашчари ви тако / прођите сваки васељенски кут, / нек’ одмерено брз вас води пут / са неба, преко земље, до у пакђ!“ (ст. 249 – 252). Од тесне дашчаре, позоришта као света, ка ширинама васионе, свету као позоришту. Позивом да се виде „дела права“ (ст. 224), да се види представа комада, управник јасно подвлачи функцију *Предигре* : тиме што непосредно претходи комаду *Предигра* обезбеђује његову фиктивност.

Иако је реч о фикцији, *Пролог на небу*, написан око 1800, изненађивао је и изненађује читаоце, односно гледаоце: Бога и сатану изводи аутор на позорницу XVIII века да би створио метафизички оквир у коме ће се одиграти радња драме. Из перспективе арханђела, изван времена и простора, у четири узвишено-панегиричне строфе, слави се хармонија космоса, недодирнута разорним елементарним снагама, супротностима, тамом и светлом,

које познаје земља. Сав тај немир земље, страдања и срећа појединца, тренутак су за њих у вечном трајању. Мефистова реплика одудара од свечаног тона. Он разговора са Господом, истина, започиње у узвишеном тону арханђела, али наставља на њему својствен начин и концентрише га, будући да су му Сунце и васиона недоступни, на човека, тачније, на човеков дуализам, који је, по Мефисту, узрок његове несреће. Подругљиво, тобоже забринут за човекову злу судбину, развија Мефисто своју слику човека разапетог између „небеског сјаја“ (ст. 294) и звери, између духа и тела. И Фауст, кога Господ предлаже као пример, на коме је спреман да тумачи бит човека, не стоји изван Мефистове антропологије, и њега карактерише, мада је тога „упола свестан“ (ст. 314), иста, појединцу заједничка противуречност – и он „од неба звезде понајлепше тражи /, од земље понајвишу сласт“ (ст. 315 – 316). Ироничној слици Фауста Гетеов Господ се не противи и санкционише је познатим стилем „Док год за нечим тежи, човек блуди“ (ст. 330). Толерантан и оптимистички дух немачког просветитељства, по коме је тражење истине човеков најважнији задатак, утиснуо је своју сигнатуру и Господу из *Пролога*.

На тежњу која укључује лутање и – како ће показати ток драме – тешке грехе, као нешто неминовно на путу развоја личности, стављен је посебан нагласак. Она је један од два пола, други је „мир безуслован“ (ст. 356), којима је одређен Фаустов живот. Истовремено реч је о премисама које не само да до краја трагедије неће бити стављене ван снаге, него задиру у основе хришћанске етике: уз категорије добра и зла којима се одређује морални профил на земљи и које су одлучивале о судбини душе после смрти, *Пролог* поставља „тежњу“ и „мир безуслован“. Само онај који тежи нечему неуморно заслужује спас: „лењи мир“ (ст. 1777) је неопростив грех. Када се Фаустов пут посматра из ове перспективе, а она је *Прологом* наметнута, онда се и спасење Фауста на крају трагедије, повод многобројних и жучних расправа будући да се не уклапа у хришћански морал, види у сасвим другом светлу. И поред свега, на месту је опрезно и, наравно, не ретко постављано питање: не расуђује ли Господ о Фау-

сту, који му „служи“ „мутно и збркано“ (ст. 320), претерано повољно, не превиђа ли, унапред санкционисане, последице његових лутања. Другим речима, може ли свако ко у себи носи вечну тежњу, без обзира шта је чинио, да буде спасен и његово дело оправдано.

Пролог на небу, предочен у свом хијерархијском сјају, подстакнут старозаветном *Књигом о Јову*, надовезује се у много чему на средњовековне мистерије и барокно позориште. И код Гетеа се гледалац среће са представом о човеку смештену између Бога и ђавола, о свету јасно подељеном на небо, земљу и пакао. С друге стране, Гетеов свет носи печат XVIII века. Свемоћни ђаво у Библији и средњем веку, коме Фауст из књиге за народ није имао шта да супротстави, иако и код Гетеа са далекосежним компетенцијама, сведен је на „злобног задевача“ (ст. 354) који „подстиче“ и „ствара“ (ст. 358). У његовом лику поезија се мисао распрострањена у XVIII веку и формулисана у Гетеовом говору *Поводом Шекспировог дана 1771*. године, да „оно што називамо злим само је друга страна доброга, која је тако потребна постојању његовом и сачињава део целине“.

Значај *Пролога* је вишеструк, и то за трагедију у целини. Он је трансцендентан оквир у који је смештена радња о Фаусту и истакнут њен основни смисао. И поред чињенице да се у делу не износи једна идеја и да се већ Гете бранио од покушаја да се „тако богат, шаролик и надасве разноврстан живот“ какав је приказао у *Фаусту* „наниже“ „на танку врцу једне основне идеје“ (разговор са Екерманом од 6. маја 1827), питање вредности човека и смисла живота, радикализовано у расправи између Господа и Мефиста, стоји у средишту пажње. На начелно питање да ли је, „добар човек“ (ст. 341) увек свестан свог пута, мораће да одговори Фауст, који ниједног тренутка свог дугог живота не зна каква му је улога додељена на небу.

Текст *Пролога* изазива недоумице које даљи ток радње не само да не разрешава него и увећава. Упрошћена тумачења, односно смеле апстрактне конструкције које *Фауста* своде на једну идеју, колико год изгледале прихватљиве појединим историјским раздобљима или погле-

дима на свет, неприхватљиве су, јер поричу Гетеове различите концепције које су, опет, одраз, мада не непосредан, и историјских и биографских процеса.

Гетеов Фауст, човек XVI века са видним обележјима XVIII столећа, поетска је фигура на којој аутор излаже проблематику модерног света. Ослобођен друштвених ауторитета, са пуним поверењем у себе и своје могућности, Фауст жели да кроз науку и љубавну страст спозна непосредну и апсолутну истину о природи и човеку. Трагедија научника и трагична љубав са Маргаретом, изолација и очајање, који чине садржину првог дела, резултат су Фаустових неумерених хтења и заблуда, новог појачаног субјективизма, битног обележја модерног човека.

Читалац упознаје Фауста у тренутку дубоке кризе. Издвојен од света, у „високо засвођеној, тесној готској соби“, у монологу, облику исказа који повлађује субјективности, јер не допушта коректуру са стране, Фауст своди депримирајући биланс дотадашњег живота. Самосвесно и без страха представља се Фауст. Он располаже целокупним знањем свога времена и самоуверено се пореди са осталим научницима: „Паметнији сам, додуше, од њих, / од свеколиких доктора тих / од магистара, попова, ћата“ (ст. 383 – 385). Разлози његовог очајања леже дубље, они су објективне природе: „А видим да ништа не можемо знати!“ (ст. 381). Излаз из бесмислености дотадашњег живота, за који је пун презира, Фауст не налази у даљем гомилању стерилног књишког знања – тиме се задовољава Вагнер – већ у радикалном заокрету према новом циљу: „Да спознам шта је то што у сржи / на окупу васиону држи“ (ст. 401 – 402). Том жељом, међутим, Фауст стиже до границе постављене људском духу, коју Фауст бунтовник не признаје и коју жели да уклони – уз помоћ магије. Магију као литерарни мотив осећали су већ читаоци Гетеовог времена као нешто страног; даншњи читалац има за њу још мање разумевања. Она је, међутим, у легенди о Фаусту незаобилазна компонента. На почетку новог доба, које карактерише рационално и емпиријско истраживање природе, готово сваки напредак науке везивао се за магију. Поменути научници тог раздобља, хуманиста Тритемиус његов ученик, филозоф и лекар Пара-

целзус, називали су себе мајсторима „беле магије“, која је, за разлику од „црне магије“ и иза које је стајао сатана, имала велики углед и изучавала се на појединим универзитетима.

Фаустов први покушај да окрене леђа псеудосвету, апстрактним и мртвим појмовима и ступи у додир са продуктивним снагама природе, осуђен је на брз неуспех. Усхићење са којим посматра „знак Макроkozма“, геометријски цртеж хармоније космоса, у коме „небеске силе“ (ст. 469) обједињују универзалан живот, прераста брзо у разочарање. Величанствена визија свемира, Фаустова поетизација његове библијске и магично-пансофичке учености, не може да негира разлику између стварности и „знака“, између природе која „вечно тка и буја“ (ст. 361) и цртежа у књизи. Фауст се не задовољава само сликом, он хоће да приђе „на прса“ која живот значе, да се идентификује са изворима „свега живљења“ (ст. 478). Убеђен и даље у то да „свет духова“ „није скривен“ (ст. 463), Фауст, користећи се магијом, призива себи само привидно ближег „Духа земље“. Прилика која се појављује и коју је Гете дефинисао као „дух света и акције“, иако позната из мистично-алхемистичких представа, ауторова је творевина, састављена да својом појавом опчини и ужасне. Стихови којима Дух земље сам себе карактерише, откривају га као индивидуализован органски живот. Он персонификује елементарну снагу земље, стваралачку природу, неуморну снагу која ствара и разара:

*Сред плиме живота, по делатној олуји
ја лебдим горе и доле,
тамо и амо струјим.
Међу рођењем и гробом,
вечито море,
вечно крстарење
кроз животно жарчење –
за хучним разбојем времена и пространства
ткам живу одору божанства (ст. 527 – 535)*

Стиховима необичне лепоте сугерише Гете схватање природе, типично за бунтовно раздобље своје младости, односно своје генерације, према коме је смисао живота у

самом живљењу, процесу вечног стварања и нестајања, непрекидног преображавања. Фаустов захтев да се изједначи са стваралачком природом завршава се понижавајућим одговором Духа земље: „Раван си духу кога твој дух схватити може, ал’ мени сличан ниси!“ (ст. 538 – 539). Бела магија показала се недовољна да омогући Фаусту равноправан статус са „духом света и акције“, да му обезбеди место у надљудској сфери.

„Знак Макрокозма“ није био довољан Фаусту, сусрет са „Духом земље“ предочио му је његове стварне границе. Стешњен у „готској соби“, у „тамници“, у малограђанској средини, недораслој његовим духовним захтевима, притиснут „бригом“ (ст. 679 и д.), која нагони да „стрепиш пред свачим“ (ст. 685) – Фауст се одлучује на самоубиство. Тај чин не треба схватити као корак очајника: он је Фаустов нов екстремни покушај да се, ослобођен свих стега, сједини са делатном природом. Смрт, међутим, није крај већ почетак: „Спремност осећам за лет / кроз дубок етар, низ путање нове, / у делатности чисте нови свет“ (ст. 740 – 742). Ускршња звона призивају прошлост у сећање и спречавају Фауста у прокламованој намери.

Стихови уводне сцене „Ноћ“ омогућавају читаоцу да створи поуздану слику о Фаусту, лику који карактеришу екстремна душевна расположења: екстатични узлети и тренуци потпуне резигнације. Фауст се не устручава да за себе каже да је „већи од херувима“ (ст. 648), али, с друге стране, „у срца дубини“ зна да је „црв“ „који по тлу плази“ (ст. 688) Узрок тих осцилација, који условљава сталну кризу Фаустовог карактера, он не може да елиминира. Своје право да се може мерити и упоређивати с натприродним бићима, дубоко убеђење да је „слика и прилика божанства“ (ст. 542), Фауст заснива не само на библијским речима. („И створи Бог човјека по обличју својему, по обличју Божијему створи га“, *Прва књига Мојсијева 1, 27*), већ и на убеђењу младога Гетеа и читаве генерације немачких писаца, која ступа на литерарну сцену седамдесетих година XVIII века, да човек у себи носи божанску клицу. У осмој књизи аутобиографије *Поезија и ствар-*

ност налазе се незаобилазна места за разумевање Гетеове „сопствене религије“ тог времена. Према њој се бит божанства, које не може да живи само, огледа у „нагону за продукцијом“, који се преноси и на сва потоња створења која су опет као таква, истина, божанског порекла, и сама продуктивна и ничим условљена, али у свом творцу садржана и њиме ограничена. Та противуречност да је „у исто време и неограничен и ограничен“ одређује и судбину човека, „па пошто је ова противуречност требало да се у њему манифестује у свим категоријама постојања, а потпуна свесност и одлучна воља требало да прате његова стања, могло се предвидети да ће истовремено постати најсавршеније и најнесавршеније, најсрећније и најнесрећније створење“. Тај дуализам, ту истовремену ограниченост и неограниченост, Фауст не признаје и тражи за своју личност потпуну аутономију, како је тачно формулисано, „прелаз у квалитативно другачју егзистенцију“. У *Годинама учења Вилхелма Мајстера*, Гетеовом роману класичне епохе, налазе се реченице које се непосредно супротстављају Фаустовим постулатима. „Ко хоће“, каже се ту у седмом поглављу другог дела, „да у својој потпуној људској природи ради или ужива у свему и свачему ... тај ће своје време провести само у вечно незадовољеној тежњи“. Живот у својој целости, који према Гетеу протиче у непрекидном осцилирању између супротних полова, за које он има различите називе (дијастола и систола, отпадање и враћање исконском и др.), није предочен у лику Фауста. Фауст је само једна његова компонента; он зна само за захтеве, а не и за одрицања, само за експанзију, а не и за контракцију. Нема сумње да се Фаустови узлети и промашаји заснивају на диспропорцији између богате фантазије и реалности која га окружује и коју он осећа као неподношљиво ограничавање. Између Фаустове маште, која са лакоћом оставља за собом простор и време, и стварности – сукоби су неизбежни. Фауст је фигура која своју трагику носи у себи; он у драми заправо и нема другог опонента, осим самог себе. Његов радикални субјективизам, који поприма демонске црте, сукобљава се неминовно и непрестано са границама људског сазнања и осећања, са могућностима

људске делатности. Међутим, не сме се previdети да и Фаустова величина лежи у њему самоме. „Тежна“ о којој је реч у *Прологу*, изречено убеђење да Мефисто неће успети да Фауста одведе од „праисконског врела“ (ст. 337), тј. да се Фауст неће ни по коју цену одрећи свог хуманог опредељења, сведочи о природи карактера чији је циљ да тражи немогуће.

Пре него што уведе Мефиста Гете још једном пружа прилику Фаусту да, преведећи почетак *Јеванђеља по Јовану* „У почетку бјеше ријеч, и ријеч бјеше у Бога, и Бог бјеше ријеч“), интерпретира сам себе. Као и Хердер у својим тумачењима *Новог завета*, из 1775. године, у којима за логос као синониме предлаже речи: мисао, воља, дело или љубав, преводи учени Фауст старогрчки термин за дело и тиме што дело означава као почетак свеукупне природе и средиште човекове личности, осветљава проблем своје егзистенције: раскол између богате реторике и скромне активности.

Дух и танана иронија дају тон сцени у којој се Мефисто представља. Фаустов будући партнер се не крије и не претвара, већ износи „истину скромну“ (ст. 1403) о својој личности и својим намерама: „Део снаге сам која вазда / жели да твори зло, а увек добро сазда“ (ст. 1392 – 1393). Речи које Фаусту изгледају загонетно, потврђују, у ствари, оно што је о Мефисту речено у *Прологу на небу*: он јесте дух који пориче, али као такав укључен је у дијалектички процес у природи и кадар да тријумфује у појединачним случајевима, док су његови покушаји да оспори живот у целини осуђени на неуспех. Иако признаје да нема неограничену моћ зла, Мефисто, „део дела“ (ст. 1406), „честица мрака“ (ст. 1407), настоји да оспори божанску моћ и нетачно, мада вешто тумачећи мит о стварању света, истиче пред Фаустом своју важност. Он не помиње Бога, а као праизвор свег постања означава мрак из кога потиче. Из те признате парцијалности произлази Мефистова ограниченост: његова разорна енергија, потпуно усмерена против живота, показује се узалудном. „Животињска и људска сорта“ (ст. 1427), оно „Нешто“ „жилаво-живо“ (ст. 1422), што се храни „из ваздуха, из воде и из

земаљских груди“ (ст. 1431), упркос разорној моћи ватре и смрти, остаје да живи као врста. Улогу која му је додељена одвајкада, и која је потврђена у *Прологу*, Мефисто мора да игра до краја: његов нихилистички напор посредан је изазов снази појединца и целине за сталним преображајем и напретком: Фауст и Мефисто, човек који „себе држи за целину“ (ст. 1405) и „део дѣла“, живот и разарање, метаморфоза и статичност – то су супротности, улози у опклади између протагониста радње.

Пре него што дође до опкладе, Фауст се још једном враћа теми која га заокупља: земаљском скученом животу (ст. 1627 и д.). Његова снажна воља, његово богатство осећања, жеља за сазнањем, његов издиференциран и интензиван унутарњи живот нису у додиру са стварношћу. За Фауста живети, значи лишавати се. Из дубоке резигнације, Фауст проклиње такав живот (стр. 1675 и с.): он анатемисе утврђене вредности живота, људски „дух“, „славу“, „посед“, „Мамона“; не изузима ни три основне хришћанске врлине: веру, љубав и наду – управо оне снаге којима је човек придавао натприродну моћ, оно за чим тежи Фауст и што очекује од Мефиста. Потпуно одбацивање свих етичких, социјалних и религиозних вредности – Фаустова перспектива подудара се у овом тренутку са Мефистофовом – омогућује Фаусту да буде слободан за савез са ђаволом.

Гетеово дуго оклевање да „сцени уговора“, дуготрајног савеза између Фауста и Мефиста, да коначну форму, показује сложеност задатка. Легенда о Фаусту, како је зачета још у средњем веку, нудила је једноставну шему – пакт: ђаво се обавезивао да служи на земљи, човек је ову службу плаћао душом на оном свету. Гетеов лукави Мефисто, свестан предности таквог уговора, предлаже исте услове: „Ја ћу на овом свету теби служити, / без починка и станка што год ти срце жели / набављаћу ти, и нећеш се потужити. / А кад на оном олет будемо се срели, / ти ћеш се мени истим тим одужити“ (ст. 1740 – 1744). Другачије него његови литерарни претходници реагује Гетеов Фауст: он не прихвата понуду и нуди опкладу, која из основа мења однос између њих, и детаљно формулише услове:

Ако ме икад сколи лењи мир,
нека ми сместа дође крај!
Ако ме ласком кад засениш
да допаднем се себи сам,
ако уживањем ме сплениш,
то последњи нек' мој је дан! (ст. 1777 – 1783)

Темељном изменом у грађи Гете је унео динамику у радњу; Фауст и Мефисто, човек и његов антагонист добили су једнаке шансе, исход њихове борбе постао је неизвесан. Питање да ли ће тријумфовати зло над човеком или човек над ђаволом остаје отворено до самог краја. Фауст више није осуђен на вечно проклетство и он, представник човечанства, није више играчка у рукама натприродних сила, већ му је дато да сам одлучује о својој судбини. Гетеово класично схватање о човеку и друштву с краја XVIII и почетка XIX века оставило је видан траг у *Фаусту*.

Мефиста, свакако, није лако представити, нити из његових противуречних изјава и поступака извући поуздане закључке о његовом духовном хоризонту. Сигурно је, међутим, да је Гете у Мефисту, ђаволу са малим чином (ст. 1725), створио лик који спада у незаборавне фигуре светске књижевности и који је одувек фасцинирао. Мефисто је истовремено носилац принципа зла, али и жива стварна фигура драмске радње. Срж његовог бића је потпуна ваља за порицањем и уништавањем: „Пошто све / што настаје заслужује да мре; / стог боље још да ништа и не бива“ (ст. 1396 – 1398). Не изненађује да је ватра, која разара живот, његов атрибут (ст. 1434). Позитивно језгро Фауста, иманента тежња, или наивно-комична радозналост студента немају за Мефиста другу сврху осим да буду оповргнути. Мефисто не пропушта прилику да хумане вредности условљава, да их изложи порузи и пародији, да у узвишеном открије слабу страну и да се подсмехне. Он реагује реалистички, али безосећајно. У потресној сцени *Тмуран дан*. Поље он Маргаретину трагичну судбину објашњава кратко: „Није она прва“. Мефисто не преза од лажи и подлости, убиства, ужива у бестијалностима и обсценостима. Али он није само „софиста“ и „лажов“ (ст. 3183). Његове речи су не ретко истините и разумне, његова инте-

лигенција бриљантна – он и јесте персонификована интелигенција.

Мефистове речи „са срећом у живот нови“ (ст. 2174) значе цезуру у драми. Дотадашње збивање, у коме главно место заузима опклада, излагање је целокупног дела. Све што следи, колико год било разноврсно, борба је између Фауста и Мефиста – постављена у оквир који је дат у *Прологу на небу* која ће се одвијати, према предлогу Мефиста, најпре у малом, а потом у великом свету (ст. 2152).

Гретина трагедија, смештена у средишту „малог света“ и предочена низом самосталних сцена, у извесном смислу је драма за себе. Овлашним цртама и наговештајима, оскудним упутствима за режију, Гетеу је пошло за руком да уведе читаоца у честит, али тескобан и непросвећен свет нижих грађанских слојева – позорницу Маргаретине трагедије. Немачка књижевност није дотле имала дело у коме су, без психолошког вивисецирања, чежња и љубавна срећа, тешке пробе савести и самртни страх једне једноставне девојке били приказани тако дирљиво, не и патетично, тако естетски убедљиво. Потресно је како та млада и наивна девојка у тренуцима несигурности поставља Фаусту питање о његовој религиозности, како се инстинктивно враћа оној инстанци која јој је у животу била сигурна утеха и потпора, или како у предосећању неверности пева о краљу у Тули – песму о љубави и верности.

Маргарета је лик коме припадају читаочеве симпатије. Од њеног првог сусрета са Фаустом па до њене последње појаве, на крају другог дела трагедије, она је, како је тачно речено, „секуларизовани анђео чувар старе књиге за народ о Фаусту“. Она у Фаусту буди осећање које Мефисто настоји по сваку цену да угуши – љубав. У сцени *Валпургина ноћ*, на врхунцу чулног оргијања, њена визија враћа Фауста себи, спасава га од анималности Мефиста. Она је заправо прави и једини противник Мефиста, који и сам признаје: „Над њом ја немам силе“ (ст. 2748) – она је у својој природности и чистоти имуна на моћ зла. Иако се у лику Маргарете огледа сфера божанског, област чисте душевности, оно што придобија јесте да је то божанско представљено у облику живе личности, смештене у

свакодневну реалност. Маргарета је наивна и неискусна у животу, њено знање скромно, њен разум нешколован. Својом безусловном љубављу израста, међутим, у равноправног партнера. Љубав њу уздиже, али и изољује. У средини која жигоше сваки облик живота који одудара од важећих норми – смртно рањени Валентин их набраја – Маргарета се у потпуности предаје Фаусту, лишава се заштите породице, цркве и средине – чини за друштвену реалност XVIII века неопростив преступ. Не тражећи ништа друго осим љубави, суочена је са горком чињеницом да је она неостварљива, да се намера и резултат не само не могу ускладити, већ да чиста намера води у трагичну кривицу: „Ал’ – све што на то ме принудило, / ах, Боже, било је добро и мило!“ (ст. 3774 – 3775).

Веома распрострањена је теза према којој су социјалне разлике узрок Маргаретине трагедије. „Прерана веза“, пише Лукач (у својој познатој књизи *Гете и његово доба*) „била она творевина и у најискренијој и највећој љубави, може, дакле, у класном друштву да постане почетак нерешивих трагичних конфликта. Ако та веза остане, младих који се везао, постаје жртва; ако се тргне гоњен нагом да ослободи спутане могућности за развој, мора да жртвује девојку“. Овакво тумачење не погађа основни смисао. Друштвена критика у делу драме не може се пречути, али је изостала у облику за који се залаже Лукач. Нема сумње да Маргарета и Фауст носе јасна обележја социјалне средине из које потичу, али о исходу њихове љубавне везе одлучују њихова унутрашња опредељења. За Фауста као човека коме није дато да застане, за кога је „тежња“ закон, искључено је свако: „Стани! Трај!“ (ст. 1785). То не значи, наравно, и његово ослобађање од недела која је починио уз помоћ Мефиста.

Маргаретина трагедија доводи Фауста у најдубље очајање, али он остаје неизмењен. Фауст ће и даље, веран своме циљу и себи, разарати и наносити бол. Поднаслов *Фауста* – трагедија – односи се на Маргаретину судбину, али још више на Фаустов животни пут.

НАПОМЕНЕ

(Бројеви се односе на стихове превода)

П о с в е т а је настала 24. VI 1797, у тренутку кад се Гете решио да обнови рад на свом делу започетом у младим годинама. Песма је написана у станцама (строфе од осам стихова у јампском десетерцу односно једанаестерцу са шемом сликова abababcc).

27 – *Еолова харфа*: инструмент чије струне одају благ звук кад се изложе струјању ветра.

Предигра у позоришту је написана вероватно 1797, а за узор има предигру у драми *Сакунтала* индијског песника Калидасе из V века, као и неке друге предигре из европске позоришне традиције. Песник у стиховима 61 – 76 говори у станцама какве су се већ јавиле у *Посвети*. Остали део *Предигре* писан је мадригалским стиховима (правилно смењивање наглашеног и ненаглашеног слога, у јампском метру, али је број слогова у стиху слободан).

П р о л о г н а н е б у вероватно је написан последњих година XVIII века, али је као замисао постојао већ око 1770. На настанак *Пролога на небу* утицали су мотиви из *Књиге о Јову* (1, 6 – 12), пре свега мотив опкладе. Небеске војске су чете анђела које предводе арханђели Рафаил, Гаврило и Михаило (текст који говоре арханђели подстакнут је и Милтоновим *Изгубљена рајем*).

253 – *Братске сфере*: подручја кружења планета које се натпевају са Земљом. Шире узето, слика за хармонију целог космоса.

281 – *Мефистофелес*, скраћено Мефисто: етимологија имена није разјашњена; вероватно хебрејског порекла, у значењу „кварилац и лажов“.

348 – 349 – Змију која је навела Еву и Адама да једу плод са забрањеног дрвета – и која је, као заводница људи, род ђаволу – Бог је по предању проклео речима: „На трбуху да се вучеш и прах да једеш до својега вијека“ (*Прва књига Мојсијева*, 3, 14).

359 – *Права леца божја*: анђели који нису отпали од Бога (јер ђаволи су, по хришћанском миту, првобитно такође били анђели, па су касније пошли за анђелом Луцифером који се побунио против Бога и отпадио од њега).

Н о ћ – Први део ове сцене (стихови 369 – 627 и 632 – 635) спада у најраније написане делове *Фауста*. Он се садржи у препису најстарије сачуване верзије дела, настале почетком седамдесетих година XVIII ве-

ка и познате под насловом *Пра-Фауст*. Други део је настао вероватно 1798. Уводни Фаустов монолози почиње кнителферсом (*Knittelvers*), старинским немачким народним стихом који има четири удара, док је број слогова слободан. (Кнителферс се и касније јавља у *Фаусту*, на пример у Фаустовом монологу у сцени *Пред градском капијом*, у разговору сељака са њим у истој сцени, у разговору Мефиста и студента, у разговору између Гретиле и Лизе, у Валентиновом монологу итд.). У даљем току сцене јављају се мадригалски стихови и слободни ритмови.

369 – 374 – Средњовековни универзитети су имали четири факултета: филозофски, правни, медицински и теолошки.

401 – *Да спознам*: да спознам интуицијом, сагледањем суштине, а не рационалном анализом појавности.

403 – *Клице*: према пансофичком схватању о свејединству света, праматерија, исконска покретачка сила.

419 – *Љупки небески сјај*: Сунце.

438 – *Нострадамус*: француски видар, астролог и пророк Мишел Нотрдам (1503 – 1566). Објавио чувену књигу пророчанстава *Les vrayes centuries et prophéties*, (1555).

Пред 449 – *Знак Макрокозма*: знак Духа свемира, симбол структуре и хармоније целокупног космоса. У алхемичарским и кабалистичким књигама често су се налазили цртежи који су приказивали мистичне везе у свемиру или односе између свемира и човека.

462 – *Мудрац*: порекло цитата није утврђено; под мудрацем се формално мисли на Нострадамуса, али може бити реч и о Јакобу Бемеу или о Хердеру.

470 – *Златна ведро*: ведро пуна светлости, светла небеска тела, симбол за вечито кружење и смену материје.

Пред 483 – *Земаљски дух*: по схватањима филозофа природе из XVI века, и по схватањима шведског филозофа Емануела Сведенборга (1688 – 1772), свака планета има свог духа, па тако и Земља. Фауст се одвраћа од Макрокозма, Духа свемира, који је несхватљив знак, „само приказ“, и обраћа се Духу Земље, као симболу реалних снага природе.

508 – Према Сведенборгу, сваки дух има своју „сферу“: своје подручје. Фауст је овај омотач Земаљског духа пробио „вапећи из дна душе“ (стих 511).

544 – *Фамулус*: помоћник универзитетског наставника, обично студент виших семестара. Вагнер је код Гетеа тип, заправо карикатура, плитког рационалисте, добронамерног али ограниченог научника.

584 – 585 – Цитат из списа грчког лекара Хипократа, у латинском облику: *Ars longa vita brevis*.

589 – *Извору*: до оригиналних текстова античких писаца, у складу са ренесансним покликом „ad fontes“ („на изворе“).

648 – *Херувим*: анђео, крилато биће; Фауст је „већи од херувима“ зато што су анђели само пасивне слуге Бога, док он себе сматра активним, стваралачким бићем.

666 – *Дела*: успело дело призивања земаљског духа, које је ипак дошло само разочарење и патњу.

704 – *Гребени, ваљци...*: по свој прилици се мисли на делове електричне машине.

719 – 720 – Што си наследио, мораш осмислити унутарњим односом и употребом да би заиста постало твоје власништво. Упор. нар. пословицу: Нема очевине без крчевине.

728 – *Бочица*: бочица са отровом.

747 – 753 – *Улаз шпиља, пролаз*: слике за улаз из живота у смрт.

749 – *Делом*: самоубиством.

756 – Макар и уз опасност да се доиста расплинеш у ништавилу, то јест да кроз смрт не нађеш пут ка новом животу.

763 – 765 – На спољашњој страни купе налазио се ликовни приказ једног или више приказа, а онај ко би наздрављао пијући из ње био је дужан да их стиховима протумачи.

775 – *Хор анђела*: хор који пева о ускршњем јутарњем богослужењу. Исто тако Хор жена и Хор апостола. Те хорове Фауст свакако чује својим унутарњим ухом, а могуће је и замислити да се певање чује из оближње цркве.

778 – *Грех којим векује*: Хришћански појам о првобитном праисконском или прародитељском греху.

785 – *Над гробом*: над Христовим гробом.

787 – *Нови савез*: савез између човека и Бога.

804 – *Поруку*: поруку о Христовом васкрсењу.

Пред градском капијом. – Сцена је написана између 1798. и 1801, а објављена 1808. – Мада је амбијент уопштен, поједини топовни (Јовачки дом, Васерхоф) указују на Франкфурт и његову околину.

909 – У Фаустово време Турска није била „преко света“, него је опседала Беч и претила Западној Европи; у Гетеово време, међутим, ратови са Турском већ су вођени на великој удаљености од Немачке (руско-турски ратови, Кочина крајина).

925 – *По ноћи*: у оригиналу: уочи Светог Андреје, то јест у ноћи између 29. и 30. новембра, кад су врачаре давале девојкама да у растопљеном олову или на површини кристала „сагледају“ лик будућег мужа.

1047 – *Ваш отац*: према „народној“ књизи о Фаусту, његов отац је био сељак. Гете ствара од њега лекара, попут Парацелзусова оца.

1092 – *Посвећени*: они који су се упутили у алхемичарску вештину.

1093 – *Црна кухиња*: лабораторија алхемичара.

1096 – 1101 – Опис процеса којим су се алхемичари трудили да начине камен мудраца. Црвени лав је оксид живе, а Лилија (љиљан) – сона киселина. Они се стављају у млаку воду да би између њих дошло до хемијске реакције, а затим се та течност претаче из реторте у реторту („кроз многе ложнице“) да би се на зидовима кондензовао шарен талог живиног хлорида, који је сматран „девичанском земљом“ („млада

краљица“) и употребљавао се као лек. Цео тај поступак описан је у делима лекара и алхемичара Парацелзуса (1493 – 1541), одакле га је Гете, по свој прилици, преузео.

1138 – *Божанство*: Сунце.

1162 – *Кад развијаш пергамент...*: рукопис на пергаменту, који се није склапао, него савијао у свитке.

1180 – *Добро знана чета*: ветрови, односно персонификовани духови разних ветрова, чије штетно дејство Вагнер (не схватајући Фаустову инвокацију) описује у стиховима 1184 – 1195.

Р а д н а с о б а . – Сцена је написана 1800, штампана 1808.

1280 – *Из Јеванђеља по Јовану*, I, 1. („У почетку бјеше ријеч, и ријеч бјеше у Бога и Бог бјеше ријеч“). У грчком оригиналу за „реч“ (како гласи опште усвојен превод) стоји „логос“, што значи и „појам, разум“, а у ширем смислу: „првобитно свемирско начело“, „општа покретачка снага света“. Хердер се у својим објашњењима *Новог завета* колеба између термина „мисао, реч, воља, дело, љубав“. Фауст бира израз „дело“ у складу са идејом, или бар једном од идеја, целог свега.

1314 – *Соломонов кључ*: једна од најпознатих чаробњачких књига XVI – XVIII века, са формулама за призивање духова.

1329 – *Басма о четворо*: магична формула којом се призивају четири елементарна духа (пламена, воде, ваздуха и земље). Формула у тексту не потиче из *Соломоновог кључа*, него ју је Гете за ову прилику сам измислио.

1330 – 1333 – *Саламандер*: даждевњак, симбол духова пламена. – *Ундина* (или Ундена); вила бродарица, дух воде. – *Силфа*: дух ваздуха; може настати у ваздуху, или, пак, светлети као метеор (вид. стих 1344). – *Коболд*: домаћи дух, дух земље. – Сва четири појма је Гете вероватно преузео из Парацелзуса (вид. напомену уз стихове 1096 – 1101).

1347 – *Инкубус*: дух који притиска човека у сну, ноћна мора. Овде синоним за Коболда (стих 1333).

1357 – *Овај знак*; распеће са натписом INRI (Jesus Nazarenus Rex Judaeorum = Исус Назарећанин краљ Јевреја).

1363 – 1366 – Стихови се односе на новозаветну хришћанску догму о Исусу: он постоји одувек, ниједно име га не може потпуно исказати, испуњава целу васиону, а док је висео на крсту, ребра му је копљем пробо један војник.

1378 – *Троједна светлост*: Свето тројство (Бог отац, Бог син и Свети дух), као најјача формула приликом призивања духова.

1381 – *Бак лугалица*: студент, ђак више школе. – Студенти су често путовали од универзитета до универзитета; такви ђаци-лугалице, ваганти, били су на лошем гласу.

1385 – Алузија на стих 1282.

1391 – *Лажов*: назив за ђавола у *Јеванђељу по Јовану*, 8, 44:

„лажа и отац лажи“; заводник (у оригиналу: Verderber, дословно „кварилац“): по *Откривењу Јовановом*, 9, 11 (у Вуковом преводу: „И имаху над собом цара анђела бездана којему је име Јеврејски Авадон, а

Грчки Аполион“). – *Муљѝ бог*: Велзевул (Белзевуб), старозаветни филишћански бог, име за ђавола.

1406 – 1409 – По античком и библијским космогонијским представама, у почетку је постојала само недиференцирана материја, мрачни хаос, а касније су се отуда излучили телесни свет и светлост. Царство ђавола, царство зла, остаје везано за првобитну тмину.

1441 – *Хаос*: вид. горњу напомену.

1452 – 1453 – *Вештичја стопа, пентаграм*: вештичина нога, отисак вештичијих укрштених стопала, знак који служи за одбрану од злих духова; овде као знак поистовећена са пентаграмом, знаком у облику петокраке звезде нацртане једним потезом; тај знак је и симбол Христа, па такође служи за то да задржи зле духове.

1506 – 1585 – Песма духова представља заправо опис онога што се пројектује пред Фаустовим духовним очима, односно онога што он сања.

Р а д н а с о б а (II). – Најстарији део ове сцене, разговор Мефиста и студента (стихови 1953 – 2150), потиче из седамдесетих година XVIII века и налази се у *Пра-Фаусту*. Тај део је прерађен вероватно 1788, и са новим стиховима 1855 – 1952. објављен 1790. Први део склапање опкладе – написан је око 1800. и штампан са осталим деловима 1808.

1618 – 1622. – Мефисто је обучен у шпанску дворску ношњу, која треба да га прикаже као светског човека.

1649 – 1652 – Стваралачка и животна тежња се исцрпљује у жељама које владају целим бићем, а не могу да се остваре изван њега.

1663 – 1664 – Алузија на завршетак сцене *Ноћ*, када је Фауст одустао од самоубиства.

1673 – *Тужна шпиља*: људско тело.

1683 – *Мамон*: бог богатства; персонификација злата.

1785 – Овај стих се лајтмотивски понавља при крају II дела *Фауста*. Изговара га Фауст у предосећању коначне среће што му је пружа слика народа који живи на плодној земљи упорним радом отргнутој од мора.

1790 – Кад се поквари сатни механизам, казаљке падну на шестицу.

1797 – *Докторски банкет*: гозба приликом додељивања докторског степена. – Гете је намеравао да ту гозбу прикаже у засебној сцени, која је требало да се налази између садашњих стихова 1610 и 1611. Том приликом би дошло до академске диспутације између Фауста и Мефиста о питањима науке и универзитетске наставе. Ова сцена, међутим, није развијена даље од кратке скице пронађене у Гетеовој заоставштини.

1814 – *Восак и кожа*: печат и пергамент.

1825 – Треба замислити да Фауст за време Мефистових речи потпишује уговор.

1831 – *Велики дух*: Дух Земље.

1874 – 1885 – Мефисто сматра да је оно што Фауст жели противречно и неспојиво, чак и у песничкој машти. Фауст у стиховима 1851

– 1852, а и даље, обликом оксиморона заиста изражава чежњу за сазнањем опречности (мада не рационалним путем).

1887 – *Микрохозам*: мали свемир, за разлику од макрокозма, великог свемира; синоним за човека; Мефисто овај назив употребљава иронично.

1905 – 1912 – Човекова својина није само његова телесност, него се и све што може да плати претвара у телесност која је његово властништво и која може да му пружи уживање.

1940 – *Безусловно*: то јест, и без услова садржаних у уговору који си потписао.

2000 – *Collegium logicum*: предавања о логици, на почетку студија обавезна за студенте свих факултета.

2002 – *Шпанске чизме*: гвоздени инструмент за мучење (за стезање ногу, како би се изнудило признање).

2031 – *Encheiresis naturae*: у дословном преводу са грчког односно латинског: „руковање природе“; стари медицински и хемијски термин за означавање поступка којим се природа служи да спаја материју и организме у целину, да их повезује „духовном споном“, то јест, да у њих уноси живот.

2053 – *Он*: професор.

2069 – 2070 – Будући да се закони примењују и након што су се сасвим измениле прилике на основу којих су настали, они се претварају у своју супротност.

2136 – *Златно дрво живота*: истински живот који буја и сија.

2146 – *Eriis...*: „Бићете као Бог, знаћете шта је добро и шта је зло.“ – Речи које ђаво у облику змије говори Еви (*Стари завет, Прва књига Мојсијева, 3, 5*).

2148 – Вид. напомену уз стихове 348 – 349.

2152 – „Мали свет“ ће затим у I делу драме бити приказан у оквиру Гретине трагедије; кроз „велики свет“ ће Фауст проћи тек у II делу.

А у е р б а х о в п о д р у м у Л а ј п ц и г у. – Прозна верзија ове сцене се налази већ у *Пра-Фаусту*. Касније ју је Гете поново написао у стиховима и штампао 1790. – Гете је упознао Ауербахов подрум и атмосферу студентског живота у њему још за свог школовања у Лајпцигу (1765 – 1768). – Имена студената су стари надимци какве су студенти носили у пивницама: Фрош значи бруцош у I семестру, Брандер – бруцош у II семестру, а Алтмајер – старији студент. – Вино које тече из стола, чаролија са гроздовима и јахање на бурету спадају у старе мотиве предања о Фаусту.

2195 – *Свето Римско царство*: државна творевина основана 962 која је обухватала углавном немачке земље (отуда и: Свето Римско царство немачке нације), а повремено и део италијанских земаља. Царство се фактички распало још у XVII веку, после Тридесетогодишњег рата, а формално је престало да постоји 1806. „Римским“ се називало зато што је претендовало да буде наследник римске империје. Шале на рачун његове непостојаности биле су честе у Гетеово доба.

2203 – 2205 – Алузија на проверу мушкости, како би се спречило да на папски престо дође жена.

2218 – *Јарац*: ђаво; *Брокен*: највиши врх Харца, где су, по народном веровању, вешци и вештице одржавали скупове. Упор. *Валпургину ноћ*.

2297 – 2298 – *Рипах*: село близу Лајпцига; Ханс Арш из Рипаха је међу лајпцишким студентима онога доба био синоним за сеоског неотесанка и глупака.

2422 – Пошто је чаробњак, свако га може некажњено убити.

Вештичина кухиња. – Сцена је написана у пролеће 1788, а штампана 1790. Цела сцена, чије је „мајмунске разговоре“ Гете једном окарактерисао као „драмско-хумористичку бесмислицу“, има функцију да доведе до Фаустовог подмлађивања. Уједно, Мефисто у њој покушава да помете и потчини Фауста.

2528 – 2530 – По старом народном веровању кроз сито се могло видети оно што се крије или таји, или се могао открити лопов.

2563 – 2565 – Алузија на Француску револуцију 1789. 2577 – Држе се истине пошто искрено признају да сликују, то јест састављају песме, потпуно насумце, без икаквих претходних мисли и без смисла.

2606 – По народном веровању ђаво има коњску ногу и ћопа (упор. стих 2292). Ове елементе је Гете унео тек у коначну верзију дела.

2606 – Гаврани су заправо атрибути германског бога Водана, овде пренесени на ђавола.

2643 – *Без* припреме: да напитака не би деловао као отров, потребно је извести чаробњачки обред.

2657 – 2669 – Стихови којима вештица врача по свој прилици немају неки посебан смисао.

2679 – Исмевање хришћанског учења о Светом тројству.

2696 – *Сибила*: пророчица.

2700 – *Степени*: академски степени, то јест титуле.

2709 – На *Валпургину ноћ*: уочи 1. маја, кад се, по старом народном веровању, вешци и вештице окупљају на Брокену.

2710 – Вештица даје Фаусту текст неке песме непристојне садржине.

2720 – *Купидон*: староримски бог љубави; овде – персонификован чулни љубавни нагон.

2726 – Хелена: лепа Хелена (Јелена) из грчког предања, жена спартанског краља Менелаја, оличење женске лепоте.

У л и ц а . – Ова сцена, као и све остале сцене у којима је описана Гретина трагедија (*Вече; Штетиште; Сусеткина кућа; Улица; Башта; Баштенска кућица; Гретичина соба; Мартина башта; Крај чесме; Градски бедем; Ноћ, пољана; Тамница*) налазиле су се већ у *Пра-Фаусту* (сцена *Тамница* била је првобитно написана у прози). – Имена Маргарета и Гретица (Gretchen) налазе се такође у *Пра-Фаусту*; име Гретица налази се у сценама *Гретичина соба, Крај чесме, Градски бедем, Ноћ, Катедра* – дакле, у преломним призорима Гретине трагедије.

2727 – *Госпођице*: немачком речју „Fräulein“ обраћало се само девојкама племићког рода: отуда Маргаретин одговор у стиху 2729.

2774 – Алузија на италијанске ренесансне приповетке о галантним пустоловинама, какве, на пример, садржи Бокачов *Декамерон*.

2816 – *Тамница*: по Фаустовој представи о Грети, овај скучени животни круг је за њу тамница, а свакако би и за њега био.

2829 – Ради одржавања чистоће, под је посипан белим песком, по којем су још, да би лепше изгледао, прављене разне шаре.

2855 – *Узео сам је не знам где*: то јест, није скрињу узео као део закопаног блага (стихови 2797 – 2798), него ју је на неком другом месту украо.

2882 – *Тула*: по римском предању најсевернији град на свету (Ultima Thule); овде митска германска земља на мору. – Балада је настала 1774, а Гете ју је 1775. унео у *Пра-Фауста*

2943 – *Профан*: који није посвећен, световни.

2951 – Према *Откривењу Јовановом*, 2, 17: „Који побиједи даћу му да једе од мане сакривене“; мана је хлеб који је по *Старом завету (Друга књига Мојсијева*, 16: 14 – 15, 31) Бог послао Јеврејима у пустињи.

2960 – Такође према *Откривењу Јовановом*, 21, 7: „Који побиједи (тј. зло), добиће све“.

3111 – *Лепа госпој'ца*: проститутка.

3113 – 3114 – То јест, добио је од ње венеричну болест. Сифилис је у то време називан и „mal de Naples“ – напуљска болест.

3169 – *Sancta simplicitas!*: Света глупости!

3207 – *Јер ја морам*: пошто ме је обузела неодољива страст, па морам пристати да будем кривоклетник.

Ш у м а и п е ћ и н а. – Сцена је настала око 1788 а штампана је 1790, али се онда налазила између сцена *Крај чесме* и *Катедрала*. На садашње место је стављена у издању од 1808.

3372 – *Узвишен душе*: Фауст се, по свој прилици, обраћа Земаљском духу, али се истовремено (други део монолога) обраћа и Богу, или бар пантеистички схваћеном првобитном начелу. – Монолог је писан у тзв. белом стиху (бланкверс), несликваном јампском десетерцу и једанаестерцу. Бланкверс, преузет из Шекспира и других елизабетанских драматичара, био је главни стих немачке класичне драме.

3383 – *Браћу*: животиње.

3410 – *За овим дивним ликом*: за ликом који је Фауст видео у вештичиној кухињи, а који се сад слива са Гретиним ликом.

3453 – *Свих шест дана саздања*: цео створени свет, дело које је Бог, по Библији, обавио за шест дана.

3501 – 3503 – *Њезине усне дотичу му тело*: кад се причешћује или кад љуби распеће.

3504 – 3506 – Парафраза стиха из *Песме над песмама* (4, 5): „Двије су ти дојке као два ланета близанца, који пасу међу љиљанима“.

3519 – То јест, дозволи ми да могу бити с њом не осећајући грижу савести.

3589 – Историјски Фауст се вероватно звао Георг, док му народно предање даје име Јохан.

3758 – Девојке које су згрешиле биле су излагане јавној осуди изрицаној са црквене проповедаонице. У Вајмару је сам Гете 1786. допринео да се укине овакво јавно излагање порузи.

3764 – 3765 – Уобичајен поступак према девојкама које би трудне улазиле у брак.

Пред 3776 – *Градски бедем*; реч је о унутрашњој страни градског зида; између њега и последњих градских кућа водила је узана уличица. – Mater dolorosa (лат.): Богородица обузета болом (ликовни приказ – овде кип – Богородице која тугује за Христом). У нише на унутрашњој страни градског бедема стављани су кипови Богородице и светаца, као и заветне плочице.

3779 – *Срца прострелена*: слика из средњовековних химни, а и ликовних приказа Богородице која жали за сином – бол просеца Богородичино срце као мач.

3839 – *Сакристија*: просторија у цркви која служи за свештеников боравак и преодевање, као и за чување предмета потребних за службу.

3850 – *Валпургина ноћ*: види. напомену уз стих 2709.

3853 – 3854 – Народна празноверица сматра да се сакривено благо само диже и да светли.

3871 – 3882 – Парафраза песме коју Офелија пева у *Хамлету* (IV, 5). Друга строфа је Гетеова.

3901 – *Божји суд*: осуда због убиства, која се изриче у божје име, а не само у име земаљске правде, тако да јој се Мефисто не може супротставити, него мора побећи са Фаустом.

3942 – 3945 – У XVII веку у Франкфурту блуднице нису смеле носити златан накит нити у цркву улазити међу клупе.

3962 – Зао дух је оличење нечисте савести.

3975 – *Дуго мучење*: пошто је умрла без исповести и причешћа, мајка неће, по католичком веровању, отићи у рај него у чистилиште. – Иако је њена мајка умрла од отрова који је Мефисто дао Фаусту као средство за успављивање, Грета сву кривицу узима на себе.

3977 – 3980 – Алузија на дете које је Маргарета зачала са Фаустом.

3985 – 3986 – *Dies irae...*: дан гнева (страшни суд) ће растворити свет у пепео.

4000 – 4002 – *Judex ergo...* И када судија заузме своје место, обелоданиће се све што је скривено, ништа неће остати некажњено.

4012 – 4014 – *Quid sum miser...*: Шта ћу онда рећи ја бедник, кога ћу заштитника призвати у помоћ када чак ни праведник неће бити сигуран?

4021 – *Бочицу*: боцицу са миришљавим солима за удисање кад је човеку зло.

Пред 4022 – В а л п у р г и н а н о ђ: вид. напомену уз стих 2709 *Харц*: вид. напомену уз стих 2218 – *Ширке*, *Еленд*: два села кроз која води пут за Брокен. – Сцена је настала 1799 – 1806.

4022 – 4023 – По народном веровању, вештици и вештице јашу на метлама, јарчевима и вилама.

4042 – 4048 – *Лутајићи пламен*, *светлост луталица*: заправо, природна појава самозапалывања гаса који настаје од труљења у мочварним пределима и тресетиштима; по народном веровању, зао дух који мами људе да залутају.

4071 – 4072 – *Њушке стења хрчу...*: две стене близу села Ширкеа у Харцу зову се Хркачи (*Schnarcher*).

4110 – 4127 – *Мамон*: вид. напомену уз стих 1683; у стиху 4127 значење је: паклени кнез злата.

4111 – 4122 – Опис рудних жила док у још течном стању, попут лаве, пробијају из земље, гранају се и очвршћавају.

4130 – 4131 – *Бесни гости*, *страшан вихор*: дивља поворка вештаца и вештица чији пролазак изазива олују.

4151 – *Брокен*: вид. напомену уз стих 2218.

4154 – *Уријан*: севернонемачко име за ђавола.

4157 – *Баубо*: дадиља грчке богиње Деметре, коју је развеселавала непристојним шалама; у језику немачке књижевности још пре Гетеа назив за разудану жену. Овде име вештице.

4159 – Иронична и светогрдна парафраза једне реченице из Новог завета (*Римљанима посланица*, 13, 7; у Вуковом преводу: „а коме част, част“).

4163 – *Илзелштајн*: стена под Брокеном.

4172 – У гужви трудне вештице рађају мртворођенчад.

4181 – 4184 – Реч је, свакако, о бићима која још нису успела да сасвим постану вештице; да ли је, можда, посредни нека конкретна алузија на савремене прилике – није могло бити утврђено.

4189 – 4195 – Као у претходном случају, тако ни овде није познато на шта се алузија односи – уколико је алузија (на шта би наводило и временско одређење: „триста лета“, што је довођено, са slabим успехом, у везу са реформацијом).

4204 – *Маст*: маст којом вештице премазују метле или виле на којима јашу.

4219 – Синтагмом „сињор-Даба“ преведено је име Фоланд, што у старом немачком језику значи „заводник“ и синоним је за ђавола.

4233 – Гете је првобитно намеравао да Фауста у овој сцени доведе и пред врховног ђавола, Сатану, али је од те намере одустао.

4260 – *Подвезица*: енглески орден подвезице.

4272 – 4283 – Генерал, Министар и Скоројевић су представници три типа емиграната после Француске револуције, то јест три типа политичких реакционара. Реакционарне погледе заступа и Аутор (стихови 4284 – 4287), представник превазиђеног просветитељства.

4288 – 4291 – Мефистове речи треба схватити као пародију онога што су говорили Генерал, Министар, Скоројевић и Аутор.

4315 – *Лилита*: по јеврејском предању, прва Адамова жена; пошто је напустила Адама, постала је љубавница врховног ђавола.

4317 – *Лепа коса*: према народном веровању, у коси је седиште вештичије снаге.

4324 – Мефисто је овде свакако гурнуо Фауста до најниже тачке моралног пада. Међутим, грижа савести је у Фаусту још довољно јака да га отргне и усмери му имагинацију ка Гретином лику (стих 4380 и д.).

4325 – *Две јабучице*: метафора за женске груди, у исти мах алузија на јабуку са дрвета сазнања у рају.

4340 – *Проктофантазист*: Гетеова кованица према грчком, која значи: „онај ко задњицом гледа духове“ (вид. напомену уз стихове 4368 – 4371). Ликом Проктофантазиста исмева се немачки просветитељ Фридрих Николај (1733 – 1811), који се на груб и ограничен начин борио против ирационализма и сентиментализма. Нападали су га и подсмевали су му се, осим Гетеа, и Хердер, Фихте, браћа Шлегел и други. Николај је сасвим примитивно и плитко бранио становиште да не постоји ништа што није доступно чулима и што се не може појмити обичним разумом.

4351 – *У свом старом млину*: – мисли се на Николајеву издавачку књижару или на његов врло утицајан часопис „Општа Немачка библиотека“

4357 – *Тегел*: место крај Берлина где се налазио замак Вилхелма Хумболта. О појавама духова у том замку Николај је писао 1799.

4365 – *Књига путовања*: Николај је био познат по свом преопширном, дванаестотомном *Опису једног путовања кроз Немачку и Швајцарску* (1783 – 1796).

4368 – 4371 – Николај је у свом поменутом чланку из 1799. препоручивао да се против авети и привиђења стављају пијавице на задњи део тела.

4378 – *Главно да мишић није био сив*: то јест, да није био обичан.

4387 – *Идол*: овде у значењу: варљива сенка, привиђење из Доњег света.

4391 – *Медуза*: једна од трију Горгона, у грчкој митологији крилатих девојака страшна лика, са змијама уместо косе и са погледом који камени. Главу јој је одсекао полубог Персеј (упор. стих 4405).

4400 – 4402 – Антиципација Гретиног погубљења.

4408 – *Пратер*: забавни парк у Бечу, основан крајем XVIII века

4411 – *Сервibiliс*: услужан човек, онај ко се намеће својом услужношћу,

С а н В а л п у р г и н е н о ђ и. – Сцена испрва није била намењена за *Фауста*. Написана 1797. у стилу *Ксенија* које су биле објављене 1796, ова сцена је била предвиђена за објављивање у Шилеровом *Алманаху Муза*, такође у облику епиграма под насловом *Ксеније*. Како је Шилер

саветовао Гетеу да одустане од тога, сматрајући да је доста било полемике Гете, је решио да *Сан Валпургинске ноћи* унесе у *Фауста*, као додатак *Валпургиној ноћи*. Ни са *Фаустом* ова сцена кема органске везе. Спољашњи, али лабав оквир чини сценски приказ помирења вилинског краља Оберона и вилинске краљице Титаније (ликови из Шекспировог *Сна летње ноћи* и, касније, из Виландовог слеза *Оберон* и из једне савремене немачке оперете). У тај оквир унесени су, као гости на свечаности, ликови савременика који се излажу подсмеху. Алузије извесног дела стихова данас више није могућно разумети, односно поуздано утврдити на кога се односе. – Пук је вилењак из *Сна летње ноћи*, док Аријел, ваздушни дух, потиче из другог Шекспировог комада, из *Буре*.

4421 – *Мидинг*: Јохан Мартин Мидинг (умро 1782), вајмарски дворски столар, помоћник Гетеов у вајмарском аматерском дворском позоришту. – Мидингова деца: позоришни декоратори; они ће се данас одмарати зато што представа не захтева много декора.

4448 – *Fortissimo*: најјаче, свом снагом.

4448 – 4451 – Оркестар, састављен од животиња, описује сам себе.

4464 – *Радознали путник*: Николај (вид. напомену уз стих 4365).

4468 – *Правоверник*: гроф Фридрих Леополд Штолберг (1750 – 1819), који је са хришћанске тачке гледишта нападао „паганство“ у Шилеровој песми *Богови Грчке*.

4472 – *Уметник са Севера*: изражава чежњу самог Гетеа. Гете је 1797. намеравао да поново путује у Италију.

4484 – *Матрона*: старија удата жена која држи до угледа и достојанства.

4492 – *Ветроказ*: колебљивац који, према приликама, зачас потпуно промени мишљење. У стиховима 4492 – 4495 он хвали вештчији скуп на Брокену, а у стиховима 4496 – 4499 најоштрије га осуђује.

4500 – *Ксеније* (грчки: дарови гостима): назив збирке заједљивих епиграма коју су заједнички написали Гете и Шилер, исмевајући многе савремене књижевнике и филозофе. Упор. општу напомену уз *Сан Валпургинске ноћи*.

4504 – *Хенингс*: Аугуст фон Хенингс (1746 – 1826), данско-холштајнски државник, издавач часописа *Геније доба* и аутор песничке збирке *Музагет* (*Вођа Муза*). Нападао је као просветитељ, а у име хришћанства, Шилера и уопште вајмарски класични правац, а Гете и Шилер су га исмејали у *Ксенијама*.

4508 – *Музагет*: вид. напомену уз стих 4504.

4512 – *Негдашњи геније доба*: вид. напомену уз стих 4504.

4514 – *Парнас*: грчка планина, по хеленској митологији седиште Аполона и муза, па отуда и синоним за песништво. Иронично се узима да је Блоксберг (= Брокен), дакле седиште вештица, за Немце оно што је за Грке Парнас, а уз то се алудира и на све већи број недаровитих песника.

4516 – 4519 – Стихови се односе на Фридриха Николаја (вид. напомену уз стих 4340). Николај се као просветитељ борио и против католицизма и језуита.

4520 – *Ждрал*: према Гетеовој изјави Екерману од 17. II 1829. под Ждралом се мисли на Јохана Каспара Лаватера (1741 – 1801), познатог физиономичара. (По начину свог хода и општем изгледу Лаватер је подсећао Гетеа на ждрала.) Гете и Лаватер су испрва били пријатељи, али касније је Гете прекинуо то пријатељство, првенствено због Лаватеровог побожњаштва.

4524 – 4527 – *Светеко чудо*: вероватно сам Гете. Стихови се односе на Лаватера.

4528 – 4539 – Све три строфе се односе на филозофе који се одмах затим појављују.

4539 – *Орфеј*: грчки митски певач, који је песмом и свирањем на лири кротио животиње и покрстао стење и дрвеће.

4540 – 4559 – Исмевање представника разних праваца ондашње немачке филозофије и њиховог односа према проблему постојања ђавола. *Догматичар*, у смислу преткантовске метафизике, на основу тога што постоји појам о ђаволу закључује да и сам ђаво мора постојати (на исти начин је извођен и тзв. онтолошки доказ о постојању Бога). *Идеалист* заступа Фихтеово учење о свету као о производу нашег *Ја*, реализацији процеса наше свести; ако је тако, закључује Гете, идеалист мора сматрати да је сам луд уколико му се свет чини таквим. *Реалист* је плитак емпиричар који се држи само непосредно опипљивих чињеница, па га сад, пред отеловљеном ирационалношћу вештичијег скупа, издају ноге јер губе ослонац у стварности. *Супранатуралисти* заступају гледиште о постојању другог света изван стварности доступне нашим чулима; теистички филозофи (нарочито Фридрих Хајнрих Јакоби) бране то гледиште позивајући се на људско веровање и осећање; уколико, дакле, супранатуралист пред собом види ђавола, он се осећа потврђен у свом веровању у постојање другог света, па тако сме извести и закључак о постојању Бога. *Скептичар* се осећа савезником ђавола јер и овај пориче могућност да људи дођу до „блага“, то јест до објективног сазнања стварности.

4560 – 4563 – Капелник опомиње свој оркестар вероватно стога што је овај изгубио такт слушајући збркане филозофске изјаве.

4564 – 4583 – Представници пет политичких типова после Француске револуције. *Окретни* или „*Безбрижни*“ (у оригиналу „*Sanssouci*“) су они који лако мењају убеђења: *Беспомоћни* су француски емигранти, бивши дворани, којима су сада нестали извори прихода; *Светлости лугалице* су политички скоројевићи; *Метеор* је представник палих политичара који траже помоћ; *Масивни* су представници револуционарних маса: они желе да раширисте са претходно поменутих типовима.

4591 – *Ружичњак*: у Виландовом *Оберону* замак вилењака се налази на брежуљку обраслом ружама.

4592 – *Pianissimo*; најтише. – Доласком зоре и јутарњег поветарца цела се чаролија расплињује.

4596 – 4601 – Сцена *Ноћ*, настала је на основу подстицаја из сцене са вештицама у *Магбегу* и из Биргерове баладе *Ленора*. Сцена указује на будуће Гретино погубљење; вештице на губилишту пародистички подражавају свештеничку службу.

4609 – 4617 – Маргарета пева народну песму из бајке о клековом жбуну. Садржински песма нема везе са Гретином трагедијом, али карактерише стање њеног помраченог ума, исто онако као што то чине Офелијине песме у *Хамлету*.

4645 – 4648 – Грета сад претпоставља да песму о клековом жбуну није певала она него да ју је слушала од других и да у тој песми људи чине алузију на њен грех; иначе, пучке песме о злочинцима, посебно о чедоубицама, биле су веома честе све до Гетеовог доба, па и касније.

4795 – *Прутић се ломи, звоно јечи*: приликом погубљења звонило је звоно, а судија је над осуђениковом главом ломио бео штапић и бацао му га пред ноге.

4798 – 4799 – Посматрачи погубљења се трзају, као да целатово сечиво лети и према њиховом врату.

4805 – *Моји се коњи јеже*: напољу чекају коњи-утваре, које је Мефисто ту довео да на њима побегну Фауст и Маргарета; међутим, саблазни коњи ће се у освит дана расплинути.

4809 – *Сред овог светог места*: светог за Грегу, јер је то место њеног покајања и испаштања.

4821 – Речима „Осуђен је“ (тј. Фауст) завршава се народни комад о доктору Фаусту. Речи „Спасена је“ (Маргарета) Гете је додао тек у издању од 1808.

Бранимир ЖИВОЛИНОВИЋ

1749: Јохан Волфганг Гете рођен је 28. августа у Франкфурту на Мајни. Родитељи: Јохан Каспар Гете, доктор права и титуларни дворски саветник (1710–1782), и Катарина Елизабета, рођена Текстор (1731–1808).

1755–1765: Приватно учи школу у Франкфурту.

1765–1768: Студира права у Лајпцигу. Пише књигу песама *Анете* и комад *Ћуд заљубљеног*.

1768/69: У Франкфурту је преко Сузане фон Клетенберг (von Klettenberg, 1723–1774) дошао у додир са идејама пијетизма. Пише комад *Сукривци*.

1770/71: У Штразбургу, где завршава студије. Упознаје Јохана Готфрида Хердера (1744–1803), који му указује на Шекспира, Осидана и народну поезију. Упознаје Фридрику Брион (1752–1813), у коју се заљубљује. Настаје циклус песама посвећених Фридрики.

1771–1775: У Франкфурту. Спријатељује са критичарем Јоханом Хајнрихом Мерком (*Merck*, 1741–1791).

1771: 14. октобра држи говор *Поводом Шекспировог дана*. Пише драму *Гец од Берлихингена*.

1772: Од маја до септембра ради као практикант у Врховном суду у Вецлару. Упознаје Шарлоту Буф (*Buff*, 1753–1828) и у њу се заљубљује. Објављује чланак *О немачком неимарству*. Настају химне *Путник*, *Путникова песма у олуји*, *Песма о Мухамеду*.

1773: Прерађује и објављује драму *Гец од Берлихингена*. Почине рад на *Фаусту*. Пише сатирични комад *Богови, хероји и Виланд*. Настају драмски фрагменти о Прометеју и Мухамеду.

1774: Пише и објављује роман *Патње младога Вертера* и драму *Клавиго*. Преко лета путује низ Рајну – пише химне *Прометеј* и *Кочијашу Кроносу* и балладу *Краљ у Тули*.

1775: Верилба са Елизабет (Лили) Шенеман (*Schönemann*, 1758–1817). У мају креће на путовање по Швајцарској. – Пише песму *На језеру*. Почине рад на драми *Егмонт*. Преводи *Хасангинцу*. – Раскида верилбу са Лили Шенеман. Вајмарски вој-

вода Карл Аугуст га позива у Вајмар. 30. октобра полази из Франкфурта, 7. новембра стиже у Вајмар, где ће, уз краћа прекидања, остати до краја живота.

1776: Добија титулу тајног легационог саветника. – Хердер долази у Вајмар. Упознаје Шарлоту фон Штајн (Stein, 1742–1827). Пише песме *Вођња морем*, *Шарлоти фон Штајн (Што нам даде вид дубљи и већи* и једночинку *Брат и сестра*. Објављује комад *Стела*.

1777: Почиње рад на роману *Позоришно послање Вилхелма Мајстера*. Пише песму *Пут на Харц у зиму*.

1778: Путује за Берлин и Потсдам. Пише баладу *Рибар*. Завршава неколико сцена *Егмонта*.

1779: Са војводом Карлом Аугустом путује у Швајцарску. Преузима вођење ратне комисије и дирекције за грађевне путева. Наименован је за тајног саветника. Пише драму у прози *Ифигенија на Тавриди*. На премијери 6. априла Гете игра Ореста. Пише *Песму духова над водама*.

1780: Почиње рад на драми *Торквата Тасо*. Пише *Путничкову песму пред ноћ (Обујмио планину / дубок мук...)*.

1782: Добија племићку титулу од Јосифа II. Интензивно се бави природњачким студијама.

1783 : Пише песме *Певач*, *Божанско*, *Харфист (Ко није сузом крух кропио свој...)* *Мињон (О знаш ли земљу...)*.

1784: Открива међувеличну кост код човека. Пише песму *Посвета (Јутро ме својим корацима прену...)*.

1785: Завршава *Позоришно послање Вилхелма Мајстера*.

1786 – 1788: Путује у Италију. Борави у Риму. Спријатељује се са сликарем Хајнрихом Вилхелмом Тишбајном (Tischbein, 1751–1829), сликарком Ангеликом Кауфман (Kauffmann 1741–1807), писцем Карлом Филипом Морицем (Moritz, 1757–1793) и сликарем и историчарем уметности Хајнрихом Мајером (Meuer, 1759–1832). Завршава стиховану верзију *Ифигеније на Тавриди*.

1787: Завршава *Егмонта*. Наставља рад на *Торквату Тасу* и *Фаусту*.

1788: Враћа се у Вајмар. Ослобођен је готово свих административних обавеза. Упознаје Кристијану Вулпиус. Прекида скоро све контакте са Шарлотом фон Штајн. Пише *Римске елгије*. – Први сусрет са Шилером.

1789: Шилер долази на Јенски универзитет као професор историје. Завршава *Торквата Таса*. 25. децембра Кристијана му рађа сина Кристијана Аугуста.

1750: Други боравак у Италији. Пише *Венецијанске епиграме*. Објављује фрагмент *Фауста*. Бави се оптиком (учење о бојама), ботаником и упоредном анатомијом.

1791: Поверена му је управа над вајмарским дворским позориштем. Пише комад *Велики Копт*. Објављује *Прилоге оптици Идео*.

1792: Учествоје у војном походу на Француску. Бави се оптиком.

1793: Учествоје у опсади Мајнца. Пише сатирични еп *Лисац Рајнеке* и драму *Грађанин – генерал*.

1794: Почиње интензивну сарадњу са Шилером. Прерађује *Вилхелма Мајстера*.

1795: Ради, заједно са Шилером, на збирци епиграма *Ксеније*.

1796: Завршава са Шилером збирку *Ксенија*, коју објављује у Шилеровом „Алманаху муза за 1797“. Завршава и објављује *Године учења Вилхелма Мајстера*. Почиње да пише еп *Херман и Доротеја*.

1797: Бави се оптиком. Трећи пут путује у Швајцарску. Ради на *Фаусту*. Завршава и објављује *Хермана и Доротеју*. У Шилеровом „Алманаху муза за 1797.“ Завршава и објављује баладе *Копач блага*, *Легенда*, *Коринтска невеста*, *Бог и бајадера* и *Чаробњаков ученик*.

1798: Ради на *Фаусту*. – Почиње да уређује часопис „Пропилеје“ (до 1800). Режира Шилеров *Валенштајнов логор* којим се отвара реновирано вајмарско позориште.

1799: Почиње да пише драму *Ванбрачна кћи*.

1800: Ради на другом делу *Фауста*.

1801: Интензивно ради на *Фаусту*.

1802: Ради на драми *Ванбрачна кћи*. Бави се упоредном анатомијом. Пише песму *Душа света*.

1803: Премијера драме *Ванбрачна кћи*. – Посећује га Мадам де Стал. Пише песме *Утеха у сузама* и *Трајност у промени*.

1804: Бави се оптиком. Припрема есеј о Винкелману.

1805: 9. маја умро је Шилер.

1806: Интензивно се бави оптиком. Завршава први део *Фауста*. Венчава се са Кристијаном Вулпиус.

1807: Почиње рад на роману *Године путовања Вилхелма Мајстера* и свечаној игри *Пандора*. Пише циклус *Сонети*.

1808: Сусреће се са Наполеоном у Ерфурту и Вајмару. Завршава *Пандору* и *Сонете*. Ради на роману *Избор по сродности*. Објављује први део *Фауста*.

1809: Ради на *Учењу о бојама*. Завршава и објављује *Избор по сродности*.

1810: Завршава и објављује *Учње о бојама*. Ради на аутобиографији *Поезија и истина* и роману *Године лутања Вилхелма Мајстера*.

1811: Објављује први део аутобиографије *Поезија и истина*.

1812: Са Бетовеном се сусреће у Теплицама. Објављује други део *Поезије и истине*.

1813: Почиње да пише *Путовање по Италији*. Завршава трећи део *Поезије и истине*.

1814: Пише свечану игру *Буђење Епименида*. Почиње рад на циклусу песама *Западно-источни диван*. Упознаје Маријану фон Вилемер (von Willemer, 1784–1860).

1815: Интензивно ради на *Западно-источном дивану*. Преузима управу над свим научним и културним установама у вајмарском великом војводству.

1816: 6. јуна умире му супруга Кристијана. Наставља рад на *Западно-источном дивану*. Ради на *Путовању по Италији и Фаусту*. Завршава есеј *Шекспир – и никада краја!* Почиње да издаје часопис „О уметности и старини“ (до 1832, изашло је 16 свезака).

1817: Наставља рад на *Западно-источном дивану*. Завршава *Путовање о Италији*. Пише песму *Орфичке исконске речи*. Покреће часопис „О природним наукама уопште, посебно о морфологији.“

1818: Ради на *Западно-источном дивану*.

1819: Завршава и објављује *Западно-источни диван*. Ради на *Походу у Француску*.

1820: Наставља рад на *Године лутања Вилхелма Мајстера*. Објављује део *Питомих ксенија*.

1821: Упознаје Улрику фон Левецо (von Levetzow, 1804-1899). Наставља рад на *Поезији и истини*, *Походу у Француску* и *Питомим ксенијама*. Објављује први део *Година лутања Вилхелма Мајстера*.

1822: Објављује аутобиографска дела *Поход у Француску* и *Опсада Мајнца*.

1823: Јохан Петер Екерман (Eckermann, 1792–1854), Гетеов секретар, почиње да бележи разговоре са њим. Настаје песма *Елегија*.

1824: Бави се српском народном поезијом. 15. фебруара га посећује Вук Караџић.

1825: Наставља рад на *Поезији и истини* и *Фаусту*. Објављује чланак *Српске песме*.

1826: Ради на другом делу *Фауста*. Пише приповетку *Новела*.

1827: 6. јануара умире Шарлота фон Штајн. Наставља рад на *Фаусту* и *Године лутања Вилхелма Мајстера*.

1828: 14. јуна умире војвода Карл Аугуст. Даљи рад на *Фаусту* и *Године лутања Вилхелма Мајстера*. Настају дорнбуршке елгије (*Пуноме месецу о рођају* и *Зором, када магле вео...*). Завршава *Новелу*.

1829: Завршава *Године лутања Вилхелма Мајстера* и *Путовање по Италији*. Наставља рад на другом делу *Фауста*. 29. августа је премијера првог дела *Фауста* у Вајмару.

1830: Пише други део *Фауста* и четврти део *Поезије и истине*. 26. октобра у Риму умире му син Аугуст. Крајем године Гете се тешко разболева.

1831: Завршава други део *Фауста* и четврти део *Поезије и истине*.

1832: Гете умире 22. марта. Сахрањен је 26. марта у Вајмару.

- МИЛОШ ТРИВУНАЦ, Гетеов „Фауст“. Књижевна студија, Београд 1921.
- ТОМАС МАН, *О Гетеовом Фаусту*. У: Т. Ман, *Ствараоци и дела*, Нови Сад 1952, стр. 152 – 198.
- ГЕОРГ ЛУКАЧ, *Студије о „Фаусту“*. У: Г. Лукач, *Гете и његово доба*, Сарајево 1956, стр. 145 – 243
- ВОЈИСЛАВ ЂУРИЋ, *Гетеов „Фауст“*. Летопис Матице српске, 134/1958 ССCLXXXII, 6, стр. 512 – 527. Поновљено у: *Фауст*. Прев. др Илија Мамузић, Београд 1958, стр. 7 – 22, *Фауст*. Први део. Прев. Бранимир Живојиновић, Београд 1980, стр. VII – XXVII.
- ЗОРАН КОНСТАНТИНОВИЋ, Предговор. У: *Фауст*. Трагедија. Препев Милана Савића у редакцији Анице Савић-Ребац, Београд 1968, стр. 5–40; друго издање 1974.
- ЈОСИП ВИДМАР, *О Гетеовом „Фаусту“*. У: Ј. Видмар, *Драматуршки записи*, Нови Сад 1968, стр. 43 – 58.
- МИЉАН МОЈАШЕВИЋ, *Поново читајући „Фауста“*, Стварање, Титоград, 24/1969, стр. 808 – 820; поновљено у: М. Мојашевић, *Из немачке књижевности и науке о њој*, Београд 1974, стр. 32 – 44
- ЗДЕНКО ШКРЕБ, Поговор. У: *Фауст*. I и II ДЕО. Превод Tito Strozzi. (Редакција I дела: Добриша Џесарић; редакција II дела др Тон Смердел), Загреб 1970, стр. 641-697.
- МИЉАН МОЈАШЕВИЋ, Предговор. У: *Фауст*. Први део. Двојезично издање. Превео у прози Огњан М. Радовић, Београд 1979, стр. 7 – 26.
- МИРКО КРИВОКАПИЋ, „Фауст“ – врхунац Гетеовог стваралаштва. У: *Фауст I – II*, превео Б. Живојиновић, Подгорица 1997, стр. 511 – 546.

Бранимир Живојиновић

Предговор (Мирко Кривокапић)	5
ФАУСТ први део	31
Посвета	33
Предигра у позоришту	35
Пролог на небу	42
Први део трагедије	47
Пред градском капијом	62
Радна соба	75
Ауербахов подрум у Лајпцигу	107
Вештичина кухиња	121
Шеталиште	140
Сусеткина кућа	143
Башта	153
Баштенска кућица	160
Шума и пећина	161
Гретичина соба	167
Мартина башта	168
Градски бедем	177
Ноћ. Улица пред Гретичиним вратима	178
Катедрала	184
Валпургина ноћ	186
Сан Валпургине ноћи или златна свадба	
Оберона и Титаније	201
Тмуран дан. Поље	208
Тамница	211
Поговор	221
<i>Фауст</i> (Мирко Кривокапић)	223
<i>Напомене</i> (Бранимир Живојиновић)	245
Хронологија Гетеовог живота (Мирко Кривокапић)	259
Важнија литература о <i>Фаусту</i> на српскохрватском језику (Бранимир Живојиновић)	264